

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
TEISĖS FAKULTETO
KONSTITUCINĖS TEISĖS KATEDRA

Inga Stumbrienė

Neakivaizdinio sk. Verslo teisės specializacijos studijų VRTmn 6-03 studentė

**ASMENS TEISIŲ ĮTVIRTINIMAS BALTIJOS ŠALIŲ (LIETUVA, LATVIJA, ESTIJA)
KONSTITUCIJOSE**

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas –
Prof. dr. E. Jarašiūnas

Fakulteto Dekanas –
Prof. dr. E. Jarašiūnas

Vilnius 2007

TURINYS

Įvadas.....	3
1. Asmens teisių samprata.....	6
2. Asmens teisių istorinė raida.....	8
3. Asmens teisių klasifikacija.....	10
4. Asmens teisių įtvirtinimas Baltijos šalių Konstitucijose (Lietuva, Latvija, Estija).....	14
4.1. Asmens teisių konstitucinio įtvirtinimo Baltijos šalyse istorinė apžvalga.....	14
4.2. Asmens teisių įtvirtinimas šiuolaikinėse Baltijos šalių Konstitucijose.....	17
4.2.1. Pilietinės teisės Baltijos šalių konstitucijose.....	25
4.2.2. Politinės teisės Baltijos šalių konstitucijose.....	34
4.2.3. Socialinės, ekonominės ir kultūrinės teisės Baltijos šalių konstitucijose.....	38
5. Baltijos šalių konstitucijose įtvirtintos asmens pareigos.....	43
6. Asmens teisių ribojimo problemos Baltijos šalių konstitucijose.....	45
7. Baltijos šalių konstitucijose įtvirtintų asmens teisių apsaugos garantijos.....	50
Išvados	57
Šaltiniai ir literatūra	59
Santrauka	63
Santrauka anglų kalba.....	64

ĮVADAS

„Žmogaus teisės – šiuolaikinės civilizacijos esminė vertybė. Jos yra ne vien teisinė, bet ir pilietinė, politinė, dorovinė kategorija. Teisinių vertybių skalėje žmogaus teisės užima aukščiausią vietą. Valstybės valdžios institucijoms, pareigūnams tenka pareiga gerbti ir saugoti žmogaus teises“.¹

XX amžiaus pabaigoje Baltijos šalys, Lietuva, Latvija ir Estija, išsivadavo iš Sovietų Sąjungos bloko ir atkūrė savo nepriklausomybę. Sovietų sąjungoje galiojusi totalitarinė sistema neigė žmogaus teises ir laisves. Kovodamos už nepriklausomybę, Baltijos šalys kartu kovojo ir už asmens teises, bei jų apsaugą. Taip Baltijos šalys pradėjo naują vystymosi etapą, kuris paskatino esmines konstitucines reformas. Atsirado būtinybė sustiprinti demokratinės santvarkos pagrindus, demokratinės visuomenės vertybes, užtikrinti asmens teises ir laisves, sukurti veiksmingą jų apsaugos mechanizmą. Tačiau Baltijos šalys pasirinko skirtingus kelius, 1992 m. Lietuva ir Estija priėmė naujas šiuolaikiškas Konstitucijas, tuo tarpu Latvija pasirinko senas ir išbandytas vertybes, tai yra atkūrė senąją 1922 m. vasario 15 d. Konstitucijos galiojimą.

Konstitucinės reformos Baltijos šalyse neišvengiamai įgavo bendrų bruožų, dėl susidariusios panašios socialinės, ekonominės ir teisinės padėties. Tačiau šie pokyčiai kiekvienoje šalyje turėjo ir savų ypatumų, kuriuos lėmė skirtinga istorinė patirtis, skirtingas valstybių teisinis išsivystymas, kurie atsispindi šiuolaikinėse Baltijos šalių konstitucijose.

Konstitucija yra pagrindinis ir svarbiausias šalies įstatymas, turintis aukščiausią juridinę galią. Konstitucija įtvirtina pagrindines teisinio reguliavimo nuostatas. Ji įtvirtina valstybės valdžios ir asmens santykius, politinės valdžios organizavimo principus, skelbia tautos suverenitetą ir jo įgyvendinimo mechanizmą, tiesioginės ir atstovaujamosios demokratijos principus. Konstitucija įtvirtina žmogaus ir piliečio teisinę padėtį valstybėje, jo santykius su valstybe, pagrindinių asmens teisių ir laisvių įgyvendinimo mechanizmą.

Vienas iš svarbiausių ir pagrindinių konstitucijos pamatinių normų – tai žmogaus teisių ir laisvių nustatymas, jų apsauga ir gynyba. Šių teisių institutas Baltijos šalių konstitucijose užima svarbią vietą, nes tai svarbiausias žmogaus teisių srities teisės šaltinis. Konstitucija neišsivaizduojama be žmogaus teisių, joms pripažįstamas aukščiausios vertybės statusas. Be to, žlugus Sovietų Sąjungai, totalitariniam režimui, Baltijos šalims žmogaus teisių ir laisvių veiksmingas užtikrinimas tapo ypač svarbus.

¹ Birmontienė T. Žmogaus teisės ir jų įtvirtinimas Lietuvos Respublikos Konstitucinėje teisėje // Lietuvos konstitucinė teisė. – Vilnius. – 2002, p. 273.

Temos aktualumas. Šiame magistro baigiamajame darbe bus nagrinėjamos asmens teisės įtvirtintos Baltijos šalių, Lietuva, Latvija, Estija, konstitucijose. Pasirinkti šią temą paskatino kelios priežastys. Pirmą, noras pažvelgti, kaip Baltijos šalys, po Antrojo Pasaulinio karo, keliasdešimt metų buvusios totalitarinių režimų sistemoje, per pastarąjį dešimtmetį sugebėjo įtvirtinti asmens teises savo konstitucijose. Antra, noras pažinti ne tik Lietuvos Konstitucijoje, bet ir kaimyninėse šalių konstitucijose įtvirtintų asmens teisių ypatumus, išnagrinėti jų panašumus bei skirtumus.

Tyrimo objektas. Tyrimo objektas - asmens teisės, įtvirtintos Baltijos šalių (Lietuva, Latvija, Estija) konstitucijose, kurios buvo priimtos XX amžiaus pabaigoje.

Tyrimo tikslas. Tyrimo tikslas yra išanalizuoti asmens teises įtvirtintas Baltijos šalių (Lietuva, Latvija, Estija) Konstitucijose, nustatyti bendro pobūdžio panašumus ir išskirti jos būdingus skirtumus. Tikslui pasiekti keliami šie uždaviniai:

- O pateikti asmens teisių sampratą;
- O apžvelgti asmens teisių istorinę raidą;
- O susipažinti su asmens teisių klasifikavimo kriterijais;
- O detaliam išanalizuoti asmens teises įtvirtintas Baltijos šalių konstitucijose;
- O aptarti asmens pareigas įtvirtintas Baltijos šalių konstitucijose;
- O apžvelgti žmogaus teisių ribojimo problemas Baltijos šalių konstitucijose;
- O įvertinti asmens teisių apsaugos garantijos įtvirtintas Baltijos šalių konstitucijose.

Tyrimo hipotezė. Baltijos šalių konstitucijose įtvirtinta moderni žmogaus teisių samprata ir garantuojama pakankama jų teisinė apsauga.

Tyrimo šaltiniai. Pagrindinius magistro baigiamojo darbo teiginius ir tyrimo pagrindą sudaro Baltijos šalių Konstitucijų tekstai. Taip pat remtasi Baltijos valstybių (išskyrus Estiją, kuriose Aukščiausiasis Teismas vykdo teisės normų konstitucingumo kontrolę) konstitucinių teismų išaiškinimais ir sprendimais. Darbe remtasi ir publikuotais Lietuvos mokslininkų darbais, pasitelkti tarptautiniai teisės aktai, reglamentuojantys žmogaus teises ir laisves. Taip pat remtasi lietuviška ir užsienio teisės literatūra. Tyrimo galimybes praplėtė naudojimas internetu.

Tyrimo metodai. Tiriant šią temą, kaip pagrindinis metodas buvo naudojamas lyginamosios analizės tyrimo metodas. Kaip pagalbiniai naudoti istorinis, loginis, sisteminis, bei kiti mokslinio tyrimo metodai.

Darbo struktūra. Darbą sudaro įvadas, septyni skyriai ir išvados. Į skyrius darbas suskirstytas pagal nagrinėjamų klausimų ir problemų pobūdį. Pirmajame skyriuje pateikiama asmens teisių samprata. Antrajame skyriuje apžvelgiama jų istorinė raida, skirstant į Baltijos šalių konstitucijose įtvirtintų asmens teisių istorinę raidą, ir asmens teises detalizuojamas šiandieninėse Lietuvos Respublikos, Latvijos Respublikos ir Estijos Respublikos konstitucijose. Trečiajame -

supažindinama su asmens teisių klasifikavimo kriterijais. Ketvirtajame skyriuje atliekama Baltijos šalių konstitucijų analizė, ir atskiruose poskyriuose aptariamos atskiros asmens teisių ir laisvių grupės. Toliau detalizuojamos asmens pareigos. Šeštajame skyriuje įvertinama žmogaus teisių ir laisvių ribojimo problema, ir galiausiai – žmogaus teisių ir laisvių apsaugos garantijos. Darbo pabaigoje pateikiamos išvados, naudotos literatūros sąrašas bei trumpos santraukos lietuvių ir anglų kalbomis.

1. ASMENS TEISIŲ SAMPRATA

Žmogaus teisės gali būti suprantamos kaip asmens laisvės visuomenėje ir galimybės jas realizuoti. Žmogaus teises reglamentuoja teisė ir kitos socialinės normos. Vienas pagrindinių žmogaus teisių bruožų – jų visuotinumai, universalumas, nedalumas, jos yra viena kitą sąlygojančios, remiasi žmonių lygybės prieš įstatymus, lygiateisiškumo ir kitais principais. Žmogaus teisės pripažįstamos visiems asmenims nepriklausomai nuo jų individualių savybių.

Norint suprasti Baltijos šalių konstitucijose įtvirtintas žmogaus teises, būtina atkreipti dėmesį į jų prigimtinio pobūdžio pripažinimą. Lietuvos Respublikos Konstitucijoje deklaruojama esminė nuostata 18 str. „Žmogaus teisės ir laisvės yra prigimtines“. Panašią nuostatą įtvirtina ir Latvijos Respublikos Konstitucija 89 str. „Valstybė pripažįsta ir saugo pagrindines žmogaus teises“. Tai reiškia, kad žmogus teises turi nuo gimimo, jos yra neatskiriamos nuo jo asmens. Šios teisės kilusios iš žmogaus prigimties, jų valstybė nesuteikia. Prigimtines teises ir laisves asmuo turi nepriklausomai nuo to, ar jos yra įtvirtintos konstitucijoje ir kituose teisės aktuose, ar ne. Valstybė šių teisių negali atimti. Su šia nuostata taip pat pripažįstama, kad nėra baigtinio asmens teisių ir laisvių sąrašo, Estijos Respublikos Konstitucijoje ši nuostata įtvirtinta 10 str. „Teisės, laisvės ir pareigos, išvardytos šiame skyriuje, neapima kitų teisių, laisvių ir pareigų, kylančių iš Konstitucijos esmės ar suderintų su ja ir atitinkančių žmogaus orumo ir socialinio teisingumo, demokratinės, teisinės valstybės principus“. Reikia suprasti, kad jei viena ar kita teisė ar laisvė nėra tiesiogiai įtvirtinta konstitucijoje, nėra pagrindas neigti šios teisės konstitucinį pagrįstumą.

Žmogaus teisių sąvoka labai susijusi su žmogaus orumo sąvoka. Žmogaus teisių doktrina yra grindžiama nuostata, kad visų žmonių orumas yra lygus, žmogaus teisių apsaugos tikslas – apginti žmogaus orumą. Šiuo požiūriu labai reikšminga visuomenės raidoje susiformavusi, Pasaulinėje konferencijoje žmogaus teisių klausimais Vienoje 1993 m. akcentuota nuostata, kad visos žmogaus teisės yra tarpusavyje susijusios, viena nuo kitos priklausomos ir nedalomos. Žmogaus teises būtų galima apibrėžti kaip moralės, elgesio normas, visuomenines vertybes, kurių tikslas – apsaugoti žmogaus orumą.

Šiuo metu žmogaus teisių terminas yra vartojamas labai įvairiai: žmogaus teisės, žmogaus prigimtines teisės, pagrindinės (fundamentalios) teisės ir laisvės, pilietinės laisvės ir kitos. Dažniausiai šios sąvokos vartojamos kaip sinonimai.

Teisės moksle daug diskutuojama dėl teisės ir laisvės sąvokų skirtingumo. Teisės požiūriu nėra didelio skirtumo tarp žmogaus teisės ir laisvės, nes laisvės – taip pat teisės, tik kitoje žmogaus funkcionavimo sferoje, į kurią valstybė negali kištis, pvz., minties laisvė, tikėjimo laisvė.

Šiuolaikinė žmogaus teisių ir laisvių samprata susiformavo filosofijos ir dviejų teisės doktrinų – prigimtinės ir pozityviosios – raidoje. Prigimtinė teisės doktrina žvelgia į žmogaus teises kaip į neatskiriamas nuo individo teises, kurių ištakos – protas, Dievo valia, žmogaus prigimtis. Pozityvizmas žvelgia į žmogaus teises kaip į valstybės duotas, nustatytas įstatymais ar kitais teisės aktais. Šiuo metu retai pasitaiko grynujų prigimtinės teisės ar pozityviosios teisės teorijų. Jungtinių Tautų Organizacijos visuotinės žmogaus teisių deklaracijos 1 straipsnyje formuluojama prigimtinė žmogaus teisių samprata: „Visi žmonės savo orumo ir teisių požiūriu gimsta laisvi ir lygūs. Jiems suteiktas protas ir sąžinė ir jie turi elgtis vienas su kitu kaip broliai”.

Žmogaus teisių terminas yra plačiai vartojamas, tačiau ne visi autoriai žmogaus teises traktuoja kaip nedalomas, apimančias pilietines, politines, ekonomines ir socialines. Kartais bandoma išskirti ir vadinamąsias pagrindines (basic rights) teises, taip klasifikuojant teises prie pagrindinių priskiriamos teisė į gyvybę ir laisvę. Pagal šiuo metu Europos Taryboje ir Europos Sąjungos praktikoje susiklosčiusią žmogaus teisių nedalumo nuostatą ekonominės, socialinės ir kultūrinės teisės tiek pat svarbios kaip ir pilietinės ir politinės teisės, todėl neturėtų būti išskiriamos, o dėstomos kartu.

Dabartinė žmogaus teisių sistema atspindi kelių šimtmečių filosofines ir teises idėjas. Visą žmogaus teisių evoliucijos laikotarpį buvo plėtojami trys svarbiausi žmogaus teisių aspektai – žmogaus vientisumas (integralumas), laisvė ir lygybė, pagarba kiekvieno žmogaus orumui. Šio proceso metu idealistiniai siekiai tapo ne tik kai kurių teisės aktų dalimi, atskirų valstybių teisinės sistemos komponentu, bet virto tarptautine žmogaus teisių apsaugos sistema.

2. ŽMOGAUS TEISIŲ ISTORINĖ RAIDA

Žmogaus teisių samprata istoriškai kito ir plėtėsi. Žmogaus teisių atsiradimo istorija siekia seniausius laikus – Senovės Graikijos ir Romos humanistines idėjas, judėjų, krikščionių etiką.

Vieni pirmųjų apie neatimamas teises prakalbo stoikai, išskyrę *ius naturale* ir *ius gentium*. Pagal *ius naturale* visi žmonės esą lygūs ir laisvi, o *ius gentium* – žemiškieji įstatymai – neleidžia pasireikšti tikrajai žmogaus prigimčiai. Stoikams „prigimtinių teisės“ – universalios, žmogui imanentiškos, tačiau įmanomos patirti tik pasitraukus nuo daiktiškojo pasaulio į save“. Prigimtinių teisės idėjos atsispindėjo ir žymių Romos teisininkų Cicerono, Ulpiano ir kitų darbuose.

Viduramžiais prigimtinių teisių idėją plėtojo Tomas Akvinietis. Viduramžiais teisių problemos svarstymas buvo susijęs su krikščioniškos filosofijos metodologine nuostata, kad visuomenės gerovė, bendrasis interesas žymiai pranoksta individualaus intereso svarbą.

„Renesanso epochos filosofija praturtino žmogaus teises nauju turiniu. Žmogaus suverenumo suvokimas, jo nepriklausymas nuo monarcho valios tapo žmogaus teisių idėjų ištakomis“.² Prigimtinių teisės idėjos buvo interpretuojamos Th. Hobsseso, J. Locke'o, J. J. Rousseau, Ch. Montesquieu ir kitų darbuose. Prigimtinių teisės teorija teigė, kad egzistuoja pozityvioji teisė ir prigimtinė teisė. Žmogaus teisės iškeliamos virš valstybės, jos laikomos prigimtinėmis, neatsiejamomis nuo individo, ir valstybei nesuteikiama teisės jas kvestionuoti. Teisė grindžiama visuomeninės sutarties pagrindu prigimtinių teisių apsaugai įtvirtinti.

Vienu svarbiausių žmogaus teises deklaruojančiu dokumentu išlieka 1789 m. Prancūzijos žmogaus ir piliečio teisių deklaracija, kurioje įtvirtintos esminės prigimtinių žmogaus teisės – laisvė, lygybė, nuosavybės neliečiamybė ir kitos nuostatos, atspindinčios to meto žmogaus teisių sampratą. Nors ir kai kuriuose ankstesniuose teisės aktuose (tokie Anglijos teisės aktai, kaip 1215 m. Magna Charta, 1679 m. Habeas corpus act, 1689 m. Teisių bilis; 1776 m. Amerikos Nepriklausomybės deklaracija, 1787 m. JAV Konstitucijos pirmosios 10 pataisų (1789 m. Teisių bilis), žmogaus teisėms buvo skirtas dėmesys, tačiau 1789 m. Prancūzijos žmogaus ir piliečio teisių deklaracija išlieka vienu svarbiausiu žmogaus teises skelbiančiu aktu, nes joje suformuluotas reikšmingas žmogaus teisių katalogas. Šios deklaracijos nuostatos atsispindėjo daugelyje vėliau priimtų Europos valstybių konstitucijų ir tapo svarbiu konstitucinio reguliavimo komponentu.

² Birmontienė T. Žmogaus teisės ir jų įtvirtinimas Lietuvos Respublikos Konstitucinėje teisėje // Lietuvos konstitucinė teisė. – Vilnius. – 2002, p. 275.

Taigi jau XVIII a. pabaigoje kai kurias pilietines ir politines teises bandyta teisiškai įtvirtinti. Šis procesas vyko kartu su konstitucijų atsiradimu. 1791 m. Prancūzijos Konstitucija buvo pradedama Žmogaus ir piliečio teisių deklaracija, 1787 m. JAV Konstitucija buvo papildyta 1789 m. Teisių biliu, žmogaus teisės nuo pat teisinio institucionalizavimo pradžios buvo suprantamos kaip svarbus konstitucinio reguliavimo komponentas.

Po Antrojo Pasaulinio karo susiformavo ir nauja savarankiška tarptautinės teisės sritis – Tarptautinė žmogaus teisių teisė. Žmogaus teisės vis labiau tampa tarptautinės teisės objektu, ne tik valstybės vidaus teisės problema. Tarptautinės žmogaus teisių teisės susikūrimui didelę įtaką turėjo 1948 m. gruodžio 10 d. Jungtinių Tautų Organizacijos (JTO) Generalinės Asamblėjos Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos paskelbimas, tapusios pagrindu daugeliui tarptautinių sutarčių ir nacionalinių įstatymų, ir kitų tarptautinių žmogaus teises įtvirtinančių dokumentų, pvz.: Europos Tarybos 1950 m. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija ir kt. JTO ir Europos Tarybos dokumentai.

Visuotinėje žmogaus teisių deklaracijoje buvo pirmą kartą paskelbtas tarptautinis žmogaus teisių katalogas, apimantis pilietines, politines ir socialines, ekonomines, kultūrinės teises. Deklaracija nenustato jokios teisių viršenybės, joje nekalbama ir apie konkrečius teisių ribojimus, tačiau Deklaracijos 29 str. numatoma, kad kiekvienas žmogus turi pareigas visuomenei; įgyvendindamas savo teises ir naudodamasis savo laisvėmis, kiekvienas žmogus negali patirti kitokių apribojimų kaip įstatymo numatytų vien tik tam, kad garantuotų kitų žmonių teisių ir laisvių deramą pripažinimą ir gerbimą siekiant patenkinti teisingus moralės, viešosios tvarkos ir visuotinės gerovės reikalavimus demokratinėje visuomenėje.

Vienos iš reikšmingiausių JTO tarptautinių sutarčių yra Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas (ir jo fakultatyvieji protokolai) bei Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas. Šie paktai buvo priimti 1966 m. (įsigaliojo 1976 m.). Jie kartu su JTO Visuotine žmogaus teisių deklaracija sudaro Tarptautinę žmogaus teisių chartiją.

Iki šiol pats efektyviausias tarptautinis žmogaus teisių apsaugos mechanizmas buvo nustatytas 1950 m. lapkričio 4 d. Europos Tarybos priimtoje tarptautinėje sutartyje – Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijoje. Pagrindinis šio mechanizmo elementas – Europos Žmogaus Teisių Teismas, kurio viena iš svarbiausių funkcijų – nagrinėti individualius skundus prieš valstybę ir savo sprendimuose aiškinti Konvencijos nuostatas.

3. ASMENS TEISIŲ KLASIFIKACIJA

Žmogaus teisių klasifikavimas yra labai įvairus, gali būti pagrįstas įvairiais kriterijais. Žmogaus teisės galima skirstyti pagal teisių įtvirtinimo pobūdį, pagal jų turinį, pagal subjektą, kuriems jos skirtos grupes, pagal teisių ribojimo galimybes, pagal istorines jų susiformavimo sąlygas ir kitus kriterijus.

Pagal žmogaus teisių teisinio įtvirtinimo pobūdį (taip pat ir pagal teisinę galią) jas galėtume išskirti: 1) pagrindines konstitucines, įtvirtintas konstitucijose; 2) įtvirtintas kituose teisės aktuose. Konstitucinių teisių apsaugai yra skiriamas ypatingas dėmesys; jų apsaugą garantuoja ir konstitucinės priežiūros institucijos.

Pagal galimybes riboti teisės galėtume klasifikuoti: 1) absoliučias, t.y. neribojamas – pvz.: teisė į gyvybę, draudimas žmogų kankinti ir taikyti žiaurias bausmes; 2) teisės, kurios tam tikromis sąlygomis gali būti ribojamos, pvz.: laisvė, teisė į informaciją.

Teisės galėtume suskirstyti ir pagal specialius subjektus, kuriems jos yra skirtos, pvz.: vaikų, moterų, turinčių mažamečių vaikų; invalidų; neįgalių asmenų. Nors žmogaus teisės nėra siejamos su pilietybe, tačiau kartais tokios teisės (politinės teisės), kaip teisė dalyvauti valdant savo šalį tiesiogiai ar per išrinktus atstovus, rinkimų teisė, yra sietinos su pilietybe.

Paprastai žmogaus teisės yra skirtos individams, tačiau kai kuriais atvejais galėtume diskutuoti ir dėl kolektyvinių teisių, pvz.: tautinių mažumų teisės. Tačiau žmogaus teisės lieka individualios, tik kartais jomis gali būti naudojamos kartu su kitais (išskyrus tautų apsisprendimo teisę). Kolektyvinės teisės kartais vadinamos solidarumo teisėmis ir priskiriamos vadinamosioms „trečiosios kartos teisėms“, t.y. istoriškai susiformavusioms vėliausiai. Tokioms teisėms priskiriama teisė į taiką, vystymąsi, sveiką aplinką, tautų apsisprendimo teisė ir kt. Jos kartais vadinamos ir kaip „tautų“ (peoples) teisės.

Pagal teisių turinį žmogaus teisės galėtume grupuoti į pilietines (asmenines), politines, ekonomines, socialines ir kultūrinės.

Žmogaus teisių doktrinoje pilietinės ir politinės teisės yra dažnai suprantamos kaip teisės, įvardytos JTO dokumentuose. Nors Jungtinių Tautų 1948 m. priimtoje Visuotinėje žmogaus teisių deklaracijoje pilietinės ir politinės, ekonominės, socialinės bei kultūrinės žmogaus teisės, pabrėžiant jų universalumą, yra dėstomos kartu, kiti du svarbūs Jungtinių Tautų priimtą žmogaus teisių chartiją sudarantys dokumentai – Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas (1966) bei Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas (1966) – šias teises dėsto atskirai. Žmogaus teisės dažnai grupuojamos pagal šiuos aktus. Baltijos šalys yra prisijungusios prie šių dokumentų.

Atskiriant pilietines ir politines teises nuo socialinių ekonominių ir kultūrinių, dažnai argumentuojama tuo, kad pilietinės ir politinės teisės yra priskiriamos „negatyviosioms teisėms“, t.y. šios teisės reikalauja laisvę nuo valstybės, valstybei draudžiama jas pažeisti, ji turi nesikišti į jų įgyvendinimą ir jų įgyvendinimas nekainuoja, o socialinės, ekonominės ir kultūrinės teisės priskiriamos „pozityviosioms“, t.y. jos reikalauja valstybės veiksmų ir išlaidų. Tačiau kai kurių pilietinių ir politinių teisių tinkamas įgyvendinimas taip pat reikalauja nemažų valstybės išlaidų, pvz.: teisė į teismą per trumpiausią įmanomą (protingą) laiką ir kai kurios procesinės garantijos – teisė į nemokamą teisinę pagalbą bei kt.

Kontinentinėje Europoje susiformavo požiūris, kad pagrindinės žmogaus teisės turi ne tik vadinamąją negatyviąją dimensiją, t.y., kad valstybė neturi kištis į jų įgyvendinimą, bet ir vadinamąją pozityviąją dimensiją, t.y. valstybė turi garantuoti individui ir įgyvendinti tam tikras priemones, kad asmuo galėtų naudotis teisėmis.

Pilietinės ir politinės teisės kartais yra priskiriamos „absoliučioms“ teisėms, o socialinės, ekonominės, kultūrinės traktuojamos kaip programinės, palaiptai realizuojamos ir todėl nėra tokioms priskiriamos.

Pilietinės ir politinės teisės dažnai yra vardinamos kartu ir ne visada išskiriamos ne tik todėl, kad jos susiformavo tuo pačiu laikotarpiu, bet ir todėl, kad kai kurios jų gali būti įvairiai traktuojamos, pvz.: žodžio laisvė, susirinkimų laisvė ar asociacijų laisvė – ir kaip politinės, ir kaip pilietinės teisės.

Pilietinių ir politinių teisių katalogą galima rasti JTO Pilietinių ir politinių teisių pakte, Europos žmogaus teisių konvencijoje ir kituose tarptautiniuose dokumentuose. Šių teisių išdėstymas galėtų būti įvairus. Pilietinėms teisėms galėtų būti priskirtos tokios teisės: teisė į gyvybę, kankinimų ir nežmoniško bei orumą žeminančio elgesio ar baudimo draudimas, vergijos ir priverstinio darbo draudimas, teisė į asmens laisvę ir asmens neliečiamybę, lygiateisiškumas, habeas corpus teisės, teisė į teisingą teismą, teisė į gynybą, viešas bylos nagrinėjimas, viešas nuosprendžio skelbimas, nekaltumo prezumpcija, teismo nešališkumas ir nepriklausomumas, priemonių lygybė, įrodymų taisyklės, nullum crimen sine lege, nullum poena sine lege, lex retro non agit, non bis in idem, judėjimo (kilnojimosi) laisvė, saviraiškos laisvė, žodžio laisvė, spaudos laisvė, teisė į informaciją, sąžinės laisvė, tikėjimo laisvė, susirinkimų laisvė, teisė jungtis į asociacijas, teisė į privataus gyvenimo neličiamumą, lygiateisiškumas ir kt.

Prie politinių teisių galėtume priskirti teisę dalyvauti valdant savo šalį tiesiogiai ar per išrinktus atstovus, teisė dalyvauti rinkimuose – rinkti ir būti išrinktam (kai kuriais atvejais ir teisė jungtis į asociacijas bei žodžio laisvė).

Socialinių, ekonominių, kultūrinių teisių katalogas yra išdėstytas jau minėtame JTO Tarptautiniame ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių pakte, Europos Tarybos Socialinėje chartijoje (1961 m.), taip pat ir Pataisytoje Europos socialinėje chartijoje (1996 m.).

Socialinėms ir ekonominėms teisėms galėtume priskirti teisę į darbą, teisę laisvai pasirinkti darbą, teisę į saugias darbo sąlygas, į teisingą darbo užmokestį ir lygų apmokėjimą už lygiavertį darbą, teisę į poilsį, laisvalaikį, apmokamas atostogas, teisę jungtis į profesines sąjungas, teisę streikuoti, teisę į socialinį aprūpinimą (ir socialinį draudimą), teisę laisvai sudaryti santuoką, moterų teisių apsaugą iki ir po gimdymo, vaikų ir paauglių teisių apsaugą, teisę į pakankamą gyvenimo lygį, teisę būti apsaugotam nuo bado, teisę į sveikatą ir kt.

Europos socialinėje chartijoje socialinės teisės dar labiau išplečiamos. Galima paminėti tokias: teisę sudaryti kolektyvines darbo sutartis, teisę į profesinę orientaciją ir profesinį mokymą, kiekvienas asmuo, neturintis lėšų, turi teisę į socialinę paramą ir medicinos pagalbą, teisę naudotis socialinių tarnybų teikiamomis paslaugomis, invalidų teisę į profesinį apmokymą, reabilitaciją, šeimos teisę į tam tikrą socialinę, teisinę ir ekonominę apsaugą, moterų ir vaikų teisę į tam tikrą socialinį ir materialinį aprūpinimą.

Kultūrinėms teisėms priskiriamos teisė į mokslą, teisę pasirinkti savo vaikams mokyklą ir religinį bei dorovinį auklėjimą, teisę dalyvauti kultūriniame gyvenime, naudotis mokslo pažangos laimėjimais, autoriaus teisių apsauga, mokslinių tyrimų ir kūrybinės veiklos laisvė ir kt.

Gali būti pasirinktas ir kitas žmogaus teisių klasifikavimo kriterijus. P. Sieghart'o pateiktoje klasifikacijoje socialinės, ekonominės, kultūrinės, politinės ir pilietinės teisės yra grupuojamos pagal šias sritis: I) fizinis integralumas (teisė į gyvybę, laisvės neliečiamumas, judėjimo laisvė, prieglobsčio teisė ir kt.); II) gyvenimo lygio teisės (socialinė sauga, šeimos ir asmens gerovė, sveikatos priežiūra ir kt.); III) sveikata (vaikų sveikata, kūdikių mirtingumo sumažinimas, epideminių ligų, profesinių susirgimų prevencija ir kt.); IV) šeimos gerovė (family) (santuokos sudarymo laisvė, šeimos apsauga, motinystės ir vaikystės apsauga ir kt.); V) darbas (teisė į darbą, apmokėjimas už darbą, darbo sąlygos, vergijos ir priverstinio darbo draudimas ir kt.); VI) socialinė sauga, parama ir gerovė; VII) mokslas ir mokymas (teisė į mokslą, į profesinį rengimą ir kt.); VIII) nuosavybė (teisė į nuosavybę, nuosavybės neliečiamumas ir kt.); IX) teisinė apsauga (legal integrity) (pilietybė, vaikų pilietybė, lygiateisiškumas, lygybė prieš įstatymą, habeas corpus teisės, teisingas bylos nagrinėjimas, nepriklausomas teismas, teisminio proceso rungtyniškumas, kaltinamojo teisių apsauga ir kt.); X) asmens psichinis ir moralinis integralumas (orumas, privataus gyvenimo neliečiamumas, korespondencijos slaptumas, saviraiškos laisvė, laisvė išpažinti religiją, meninės ir mokslinės kūrybos laisvė ir kt.); XI) bendra veikla (joint activities) (susirinkimų laisvė, teisė jungtis į asociacijas, teisė jungtis į profesines sąjungas, teisė sudaryti kolektyvines sutartis ir kt.); XII) politika ir demokratija (teisė dalyvauti valdant savo šalį, laisvi rinkimai, peticijų teisė);

XIII) kolektyvinės teisės (tautų apsisprendimo teisė, teisė į taiką ir saugumą, teisė į vystymąsi, teisė į sveiką aplinką).

P. Sieghart'o pateiktos klasifikacijos privalumas – ji atspindi žmogaus teisių nedalumo principą.

Žmogaus teisių doktrinoje kartais išskiriamos „trijų kartų“ teisės, šiuo atveju grupuojant teises pagal jų istorinį susiformavimo laikotarpį. Prie pirmos kartos teisių priskiriamos pilietinės politinės žmogaus teisės, kurios jau buvo deklaruotos XVIII a., prie antros – socialinės, ekonominės ir kultūrinės, jos įsitvirtina po Pirmojo pasaulinio karo, o prie trečiosios kartos - teisės į vystymąsi, sveiką aplinką, į taiką ir kt. (jos susiformavo XX a. pab.).

Šiuo metu formuojasi ir „jaunos“ žmogaus teisės, tiksliau – kiek kitoks požiūris į žmogaus teises jas grupuojant kitais pagrindais, t.y. tam tikrose srityse, pvz.: sveikatos priežiūroje neatskiriant socialinių teisių nuo individualių.

Taigi šiuo metu egzistuoja didelė žmogaus teisių klasifikacijų įvairovė. Žmogaus teisės nuolat vystosi „žmogaus teisės nėra fiksuojamos visiems laikams – tam tikra jų dalis yra pavaldi kitimams“,³ pasipildo naujomis, keičiasi jų turinys.. Taigi ir ateityje vieningas požiūris į žmogaus teises ir jų klasifikaciją vargu ar įmanomas.

³ Vaišvila A. Žmogaus teisės ir jų ginties ribos // Žmogaus teisės ir jų gintis. – Vilnius. – Lietuvos teisės akademija. 2000, p. 9.

4. ASMENS TEISIŲ ĮTVIRTINIMAS BALTIJOS ŠALIŲ KONSTITUCIJOSE (LIETUVA, LATVIJA, ESTIJA)

4.1. ASMENS TEISIŲ KONSTITUCINIO ĮTVIRTINIMO BALTIJOS ŠALYSE ISTORINĖ APŽVALGA

„Teisinėje literatūroje dažniausiai skiriami keturi konstitucinio reguliavimo raidos etapai, kurie neretai įvardijami kaip „konstitucijų raidos bangos“. Pirmoji banga apima laikotarpį nuo XVIII a. pabaigos iki Pirmojo pasaulinio karo pabaigos, antroji – laikotarpį tarp dviejų pasaulinių karų, trečioji – laikotarpį nuo antrojo pasaulinio karo pabaigos iki XX a. devintojo dešimtmečio pabaigos; ketvirtoji – nuo XX a. dešimto dešimtmečio pabaigos iki šių dienų.“⁴ Dabartinės Baltijos šalių konstitucijos priklauso ketvirtajai konstitucijų raidos bangai.

Iš pirmosios bangos konstitucijų turime išskirti 1787 m. JAV Konstitucija, tai seniausia pasaulyje rašytinė konstitucija, ji išsiskiria lakonišku tekstu, griežtu valdžios padalijimo modeliu, taip pat 1791 m. Žečpospolitos (Lietuvos ir Lenkijos valstybės), 1791 m. Prancūzijos konstitucija. Šiuo laikotarpiu dar nedaug valstybių pasuko konstitucinio reguliavimo įtvirtinimo keliu.

Prie antrosios bangos galėtume priskirti 1919 m. Vokietijos Veimaro Konstituciją, „socialinės“ konstitucijos pavyzdį. Šiuo laikotarpiu konstitucijos idėjos įtvirtinamos vis plačiau, vis daugiau valstybių priima naujas konstitucijas. Antrajai bangai priklauso ir Baltijos šalių konstitucijos: 1920 m. Estijos, 1922 m. Latvijos ir 1922 m. Lietuvos.

Prie trečiosios bangos priskirtume 1947 m. Italijos Respublikos Konstitucija, 1949 m. VFR Pagrindinį įstatymą, kuriame teisių ir laisvių įtvirtinimas laikomas pavyzdiniu, 1958 m. Prancūzijos Respublikos Konstitucija, kuri garsi joje įtvirtintu valdymo sistemos modeliu. Reikėtų paminėti ir 1978 m. Ispanijos Konstituciją. Šiuo laikotarpiu Konstitucinis procesas tampa pasaulinis. Demokratinių šalių konstitucijose vis didesnę reikšmę įgyja konstitucinės asmens teisės ir laisvės, pailgėja i konstitucinių teisių katalogą įrašytų socialinių, ekonominių ir kultūrinių teisių sąrašas.

⁴ Jarašiūnas E. Nuo pirmosios iki naujausių konstitucijų: keletas minčių apie konstitucinio reguliavimo raidą // Šiuolaikinė konstitucija: studijos apie užsienio šalių konstitucinį reguliavimą. – Vilnius. – Mykolo Romerio universitetas. 2005, p. 19.

Ketvirtosios bangos pradžią žymi totalitarinių sistemų žlugimas, naujų demokratinių konstitucijų priėmimas. Tuo laikotarpiu Baltijos šalys priėmė naujas konstitucijas. Lietuvos Respublika 1992 m. priėmė naują Lietuvos Respublikos Konstituciją. Estijos Respublika Konstituciją priėmė 1992 m.. Tuo tarpu Latvija pasirinko senas ir išbandytas vertybes, tai yra atstatė senosios 1922 m. vasario 15 d. Konstitucijos galiojimą.

Lietuva turi seną konstitucinę tradiciją kurią teisės istorikai sieja su Lietuvos Statutais, ribojusiais Didžiojo kunigaikščio valdžią. XX a. atkūrus Lietuvos valstybę 1922 m. rugpjūčio 1 d. Steigiamasis Seimas priėmė pirmąją nuolatinę Lietuvos Valstybės Konstituciją. Pagal ją, Lietuvos valstybė paskelbiama nepriklausoma demokratinė respublika kur suvereninė valstybės valdžia priklauso tautai ir kad ją vykdo Seimas, Vyriausybė ir teismas. Lietuvos Respublikos Konstitucija rėmėsi Vakaruose tuo metu populiarios liberalios filosofijos nuostatomis. Piliečių teisinei padėčiai reglamentuoti buvo skirtas specialus skyrius „Lietuvos piliečiai ir jų teisės“, jis yra tradicinis to meto konstitucinei doktrinai ir siejasi su 1789 m. Prancūzijos žmogaus ir piliečio teisių deklaracijos nuostatomis. Kitose Lietuvos konstitucijose taip pat tam tikra apimtimi buvo reglamentuojamos žmogaus teisės. 1928 m. gegužės 15 d. Respublikos Prezidentas išleido naują konstituciją. Numatyta Seimo ir Prezidento rinkimų tvarka, įstatymų leidybos iniciatyvos teisę turėjo Seimas, Vyriausybė ir tauta, taip pat tautos veto teisė. Ji sustiprino vykdomosios valdžios galią, įkūrė Valstybės Tarybą, , nustatė, kad prezidentas bus renkamas visos tautos. Taip pat išplečiamas Lietuvos piliečių teisių katalogas. Lietuvos Respublikos ketvirtasis Teismas 1938 m. vasario 11 d. priėmė naują Konstituciją. Pagal šią Konstituciją, Lietuva yra nepriklausoma suvereni respublika, valstybės valdžią vykdo Respublikos Prezidentas, Seimas, Vyriausybė ir Teismas. Žmogaus teisės grupuojamos pagal jų turinį, atskirai dėstant, pilietines, politines, socialines ekonomines ir kultūrinės teises. „Žmogaus teisių doktrina Lietuvoje formavosi kaip europinės žmogaus teisių kultūros dalis, grindžiama prigimtinių teisių nuostatomis“.⁵

Latvija ir Estija sukūrė valstybes tik po Pirmojo Pasaulinio karo.

1920 m. birželio 15 d. Estijos Steigiamasis susirinkimas patvirtino pirmąją Estijos Respublikos Konstituciją, kurio modeliui didelę įtaką turėjo JAV, Prancūzijos Respublikos Konstitucija, Veimaro Respublikos Konstitucija. Estija buvo skelbiama demokratine parlamentine Respublika, kurioje valdžia priklauso žmonėms, patikslintos kai kurios politinės teisės. Estijos Konstitucija įtvirtino platų asmens prigimtinių laisvių katalogą. Naujoji Konstitucija buvo priimta 1933 m. (įsigaliojo 1934 m.) ji padarė esminius valstybės struktūros ir konstitucinės santvarkos pokyčius. 1937 m. priėmus naują Estijos Respublikos Konstitucija (įsigaliojo 1938 sausio 1 d.), taip

⁵ Birmontienė T. Žmogaus teisių raida ir perspektyvos Lietuvoje // Teisinės valstybės link: Jurisprudencija. – Vilnius. – Lietuvos teisės akademija. 2000, p. 66.

pat įtvirtinta daug naujovių, prezidento pareigybė, taip pat „įtvirtino daugelį pagrindinių asmens ir piliečio teisių, bet ir sudarė galimybes riboti žodžio bei susirinkimų laisves, motyvuojant visuomenės saugumo, viešosios tvarkos ir moralės interesais,“⁶ padidino aktyviosios rinkimų teisės cenzą, tačiau eliminavo piliečių įstatymų leidybos iniciatyvos teisę

1922 m. vasario 15 d. Konstitucinė Asamblėja priėmė Latvijos Respublikos Konstituciją. Konstitucijai buvo būdingi visi bruožai, kurie buvo išreikšti to meto naujosiose Europos valstybių konstitucijose. Konstitucijoje skelbiama, kad Latvija yra nepriklausoma demokartinė respublika, kurioje suvereni valdžia priklauso Tautai. Išskirtinai daug dėmesio skirta parlamentinės demokratijos įtvirtinimui. Pripažįstamos universalios ir nekintančios asmens teisės ir laisvės. Tačiau, nebuvo skyriaus, kuriame būtų įtvirtintos pagrindinės žmogaus teisės ir laisvės. „Šio konstitucinės teisės instituto turinys, konkrečios žmogaus teisės ir laisvės, buvo įgyvendintos parlamento leidžiamuose įstatymuose, kituose teisės aktuose.“⁷

Istorija padarė lemiamą įtaką visų Baltijos šalių: Lietuvos, Latvijos ir Estijos žmogaus teisių doktrinos raidai. XX a. viduryje šias šalis okupavo Sovietų Sąjunga. Tik XX a. pabaigoje atkūrusios nepriklausomybę, Baltijos šalys vėl galėjo savarankiškai kurti teisę.

Baltijos valstybės daugelį dešimtmečių nedalyvavo kuriant ir taikant tarptautines žmogaus teisių normas, atgavus nepriklausomybę, jos turėjo integruoti daugelį tarptautinės teisės nuostatų į įvairias teisės, visų pirma konstitucinės teisės, sritis.

⁶ Butvilavičius D. Estijos Respublikos 1992 m. Konstitucija // // Konstitucinio reguliavimo įvairovė. – Vilnius. – mykolo romerio universitetas. 2006, p. 277.

⁷ Žilys J. Latvijos Respublikos Konstitucija (Satversme) // Konstitucinio reguliavimo įvairovė. – Vilnius. – mykolo romerio universitetas. 2006, p. 259.

4.2. ASMENS TEISIŲ ĮTVIRTINIMAS ŠIUOLAIKINĖSE BALTIJOS ŠALIŲ KONSTITUCIJOSE

XX amžiaus pabaigoje, žlugus totalitariniams režimams Baltijos šalys pradėjo naują vystymosi etapą, kuris paskatino esmines konstitucines reformas. Atsirado būtinybė įtvirtinti demokratijos principus, ir sustiprinti demokratinės santvarkos pagrindus, Konstitucijos viršenybės teisės sistemoje apsaugos mechanizmą, užtikrinti žmogaus teises ir laisves bei veiksmingą jų apsaugos sistemą.

Lietuvos Respublika tautos referendumu 1992 m. spalio 25 d. priėmė naują Lietuvos Respublikos Konstituciją. Estijos Respublika naują Konstituciją priėmė 1992 m. birželio 18 d. taip pat tautos referendumu. Tuo tarpu Latvija pasirinko senas ir išbandytas vertybes, tai yra parlamente atstatė senosios 1922 m. vasario 15 d. Konstitucijos galiojimą. Tačiau ir Latvijos Respublikos Konstituciją vertėtų traktuoti kaip naują, nes ji buvo tikslinta ir iš esmės papildyta, iki tol nebuvusių, žmogaus teisių ir laisvių institutu.

Baltijos šalių situacija labai panaši, nulemta panašios istorinės patirties. Tad ir konstitucinės reformos Baltijos šalyse neišvengiamai įgavo bendrų bruožų. Tačiau šie pokyčiai kiekvienoje šalyje turėjo ir savų ypatumų. Nepaisant to, konstitucinė analizė atskleidžia daug bendrų – tiek turinio, tiek reguliavimo stiliaus – šių valstybių bruožų: žmogaus teisių kaip prigimtinių traktavimą, pagarbos žmogaus teisėms ir laisvėms akcentavimą ir išsamų jų išdėstymą, asmens laisvės neliečiamybės, nuosavybės santykių apsaugos reglamentavimą, tiesioginės ir atstovaujamosios demokratijos principus bei kitų asmens teisių ir laisvių tiesioginį formulavimą Konstitucijos tekste. Šie bruožai būdingi visoms Baltijos šalių konstitucijoms.

Konstitucija yra pagrindinis ir svarbiausias šalies įstatymas, turintis aukščiausią juridinę galią. Konstitucija įtvirtina pagrindines teisinio reguliavimo nuostatas. Ji įtvirtina valstybės valdžios ir asmens santykius, skelbia tautos suverenitetą ir jo įgyvendinimo mechanizmą, tiesioginės ir atstovaujamosios demokratijos principus. Konstitucija įtvirtina žmogaus ir piliečio teisinę padėtį valstybėje, jo santykius su valstybe, pagrindinių asmens teisių ir laisvių įgyvendinimo ir apsaugos mechanizmą.

Vienas iš svarbiausių ir pagrindinių konstitucijos pamatinių normų – tai žmogaus teisių ir laisvių nustatymas, jų apsauga ir gynyba. Asmens teisių ir laisvių institutas Baltijos šalių konstitucijose užima svarbią vietą. Konstitucija neišivaizduojama be žmogaus teisių ir laisvių, joms pripažįstamas aukščiausios vertybės statusas. Baltijos šalių konstitucijos buvo rengiamos atsižvelgiant į pagrindinius Jungtinių Tautų ir Europos Tarybos dokumentus ir atitinka tarptautinius

žmogaus teisių reikalavimus. Tai patvirtino ir „Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas 1995 m. sausio 24 d. Išvadoje dėl Europos žmogaus teisių konvencijos 4, 5, 9, 14 str. ir jos ketvirto protokolo 2 str. atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“.⁸

Žmogaus teisės Baltijos šalių konstitucijose bus nagrinėjamos ne tik jų turinio, bet ir Konstitucijos normų formulavimo požiūriu. Detaliau bus aiškinamos kai kurios konstitucinės teisės ir laisvės išskiriant pagrindinius akcentus.

Konstitucinių žmogaus teisių turinys bus nagrinėjamas atsižvelgiant į Konstitucijos struktūrą, visų pirma aptariant pilietines, politines žmogaus teises, vėliau ir socialines, ekonomines bei kultūrinės. Šios teisės interpretuojamos nagrinėjant Konstitucijos tekstą ir atsižvelgiant į įstatymus, kitus teisės aktus, Konstitucinio Teismo išvadoje ir nutarimuose išsakytą nuomonę, tarptautinius dokumentus, Europos žmogaus teisių konvencijos jurisprudenciją, mokslininkų komentarus.

Asmens teisių ir laisvių reglamentavimui Baltijos šalių konstitucijose skiriamas didelis dėmesys. Lietuvos ir Estijos konstitucijose šios teisės reglamentuojamos iškart po bendrųjų nuostatų einančiuose skyriuose, taip pabrėžiant jų svarbą, pagarbą. Latvijos Konstitucijoje žmogaus teisių ir laisvių reglamentavimui taip pat skirtas atskiras skyrius, tačiau jis, atsižvelgiant į tai, kad 1922 m. Latvijos Konstitucijoje atskiro žmogaus teisėms ir laisvėms skirto skyriaus nebuvo, reglamentuojamas Konstitucijos pabaigoje.

Lietuvos Respublikos Konstitucijoje žmogaus teisės reglamentuojamos II skirsnyje „Žmogus ir valstybė“, III skirsnyje „Visuomenė ir valstybė“ ir IV skirsnyje „Tautos ūkis ir darbas“. Žmogaus teisių reglamentavimui galime priskirti ir kai kuriuos straipsnius, esančius kituose skyriuose, pvz.: 73 str., esantį V skirsnyje „Seimas“ apie Seimo kontrolierius, bei to paties skirsnio 68 str., nustatantį piliečių įstatymų iniciatyvos teisę, taip pat straipsnius, reglamentuojančius rinkimų teisę. Estijos Respublikos Konstitucijoje asmens teisės ir laisvės yra įtvirtintos II skyriuje „Pagrindinės teisės, laisvės ir pareigos“, taip pat III skyriuje „Tauta“ esančius straipsnius kurie reglamentuoja rinkimų tvarką. Latvijos Respublikos Konstitucijoje pagrindinis asmens konstitucinių teisių ir laisvių sąrašas pateikiamas VIII skyriuje „Pagrindinės žmogaus teisės“.

Visos Baltijos šalių Konstitucijos pradedamos skirsniu, apie valstybę. Lietuvos Respublikos Konstitucija 1str. „Lietuvos valstybė yra nepriklausoma demokratinė respublika“, Estijos Respublikos Konstitucija 1 str. „Estija yra nepriklausoma ir suvereni demokratinė respublika“, Latvijos Respublikos Konstitucija 1 str. „Latvija yra nepriklausoma demokratinė respublika“. Tokią Konstitucijų struktūrą galėjo nulemti ir atsikuriančių nepriklausomų valstybių siekis išryškinti valstybės kaip atsikuriančios nepriklausomybės garanto vaidmenį.

⁸ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1995 m. sausio 24 d. išvada „Dėl Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 4, 5, 9, 14 straipsnių ir jos Ketvirto protokolo 2 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. Valstybės žinios, 1995-01-27, Nr. 9-199.

Asmens konstitucinės teisės ir laisvės turi būti interpretuojamos atsižvelgiant į konstitucijos doktrininį žmogaus teisių principą, kad žmogaus teisės ir laisvės yra prigimtinės. Labai svarbus yra prigimtinis žmogaus teisių pobūdis kuris yra įtvirtintas Baltijos šalių konstitucijose. Lietuvos Respublikos Konstitucijoje deklaruojama esminė nuostata 18 str. „Žmogaus teisės ir laisvės yra prigimtinės“. Šią nuostatą įtvirtina ir Latvijos Respublikos Konstitucija 89 str. „Valstybė pripažįsta ir saugo pagrindines žmogaus teises“. Prigimtinių žmogaus teisių doktrina teigia, kad žmogaus teisės ir laisvės atsiranda ne valstybės valia, bet žmogus jas įgyja gimdamas, jos yra neatskiriamos nuo asmens ir nesieja jų, nei su valstybe, nei su teritorija. Konstitucinė nuostata dėl prigimtinių žmogaus teisių ir laisvių pobūdžio yra ir viena esminių demokratinėje konstitucinėje santvarkoje. Su šia nuostata taip pat pripažįstama, kad nėra baigtinio asmens teisių ir laisvių sąrašo, Estijos Respublikos Konstitucijoje ši nuostata įtvirtinta 10 str. „Teisės, laisvės ir pareigos, išvardytos šiame skyriuje, neapima kitų teisių, laisvių ir pareigų, kylančių iš Konstitucijos esmės ar suderintų su ja ir atitinkančių žmogaus orumo ir socialinio teisingumo, demokratinės, teisinės valstybės principus“. Tai reiškia, kad jei viena ar kita teisė ar laisvė nėra tiesiogiai įtvirtinta konstitucijoje, nėra pagrindas neigti šios teisės konstitucinį pagrįstumą.

Nagrinėjant žmogaus konstitucines teises, svarbus jų tiesioginio taikymo principas, kuris yra formuluojamas Baltijos šalių konstitucijose ir kuris galioja visoms konstitucijose įvardytoms teisėms ir laisvėms. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 6 str. „Konstitucija yra vientisas ir tiesiogiai taikomas aktas, kiekvienas savo teises gali ginti remdamasis Konstitucija“.

Svarbus žmogaus teisių principas yra formuluojamas Baltijos šalių konstitucijose tai asmens teisė kreiptis į teismą. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 30 str. „Asmuo, kurio konstitucinės teisės ar laisvės yra pažeidžiamos, turi teisę kreiptis į teismą. Latvijos Respublikos Konstitucijoje šis principas formuluojamas 92 str. „Asmuo, gindamas savo teises, turi teisę kreiptis į teismą“.

Reglamentuojant žmogaus teises konstitucijoje vartojami įvairūs terminai: *žmogus*, *asmuo*, *piliečio*. *Žmogaus* ir *asmens* terminai turi būti traktuojami kaip sinonimai, jie yra vartojami konstitucijos straipsniuose, kuriuose yra nustatytos universalios žmogaus teisės ir laisvės. Tuo tarpu *piliečio* terminas vartojamas tuose straipsniuose, kuriuose nustatytos specifinės, su asmens ir valstybės santykiu, siejamos teisės

Lietuvos Respublikos Konstitucijos II skirsnyje „Žmogus ir valstybė“ pateikiamas pagrindinių pilietinių ir politinių teisių katalogas. Pilietinėms teisėms reikėtų priskirti: 19 str. „Žmogaus teisę į gyvybę saugo įstatymas“, 20 str. „Žmogaus laisvė neliečiama“, 21 str. „Žmogaus asmuo neliečiamas, žmogaus orumą gina įstatymas“, 21 str. „Žmogaus privatus gyvenimas neliečiamas“, 22 str. „Žmogaus privatus gyvenimas neliečiamas“, 23 str. „Nuosavybė neliečiama“, 24 str. „Žmogaus būstas neliečiamas“, 25 str. „Žmogus turi teisę turėti savo įsitikinimus ir juos laivai reikšti, žmogui neturi būti kliudoma ieškoti, gauti ir skleisti informaciją bei idėjas“, 26 str.

„Minties, tikėjimo ir sąžinės laisvė yra nevaržoma“, 32 str. „Pilietytis gali laisvai kilnotis ir pasirinkti gyvenamąją vietą Lietuvoje, gali laisvai išvykti iš Lietuvos“. Pilietytinėms teisėms taip pat priskiriamos itin svarbios procesinės teisės: nekaltumo prezumpcija įtvirtinta 31 str. „Asmuo laikomas nekaltu, kol jo kaltumas neįrodytas įstatymo nustatyta tvarka ir pripažintas įsiteisėjusiu teismo nuosprendžiu, asmuo, kaltinamas padaręs nusikaltimą, turi teisę, kad jo bylą viešai ir teisingai išnagrinėtų nepriklausomas ir bešališkas teismas, draudžiama versti duoti parodymus prieš save, savo šeimos narius ar artimus giminaičius, bausmė gali būti skiriama ar taikoma tik remiantis įstatymo, niekas negali būti baudžiamas už tą patį nusikaltimą antrą kartą, asmeniui, kuris įtariamas padaręs nusikaltimą, ir kaltinamajam nuo jų sulaikymo arba pirmosios apklausos momento teisė į gynybą, taip pat ir teisė turėti advokatą“.

Estijos Respublikos Konstitucijoje asmens teisės ir laisvės yra įtvirtintos II skyriuje „Pagrindinės teisės, laisvės ir pareigos“. Pilietytinėms teisėms galėtume priskirti šiuos straipsnius: 16 str. „Kiekvienas asmuo turi teisę į gyvybę“, 8 str. „Kiekvienas vaikas, kurio vienas iš tėvų yra Estijos pilietytis, turi teisę į Estijos pilietybę, kiekvienas asmuo, netekęs Estijos pilietybės būdamas mažas, turi teisę į jos atkūrimą, niekas negali atimti Estijos pilietybės, įgytos gimstant“, 12 str. skelbiamas asmenų lygiateisiškumo principas, 15 str. „Kiekvienas asmuo, kurio teisės ar laisvės yra pažeistos, turi teisę kreiptis į teismą, kiekvienas asmuo gali savo bylos teismo nagrinėjimo metu reikalauti, kad bet kuris įstatymas, kitas teisės aktas ar veiksmas, susijęs su jo byla, būtų pripažintas prieštaraujančiu Konstitucijai“, 17 str. „Asmens garbė ir geras vardas negali būti žeminami“, 18 str. Negalima asmens kankinti, su juo žiauriai ar žeminančiai elgtis ar taip bausti, žmogui prieš jo valią negali būti atliekami medicininiai ar moksliniai bandymai“, 19 str. „Kiekvienas asmuo turi saviraiškos laisvę“, 20 str. „Kiekvienas asmuo turi teisę į laisvę ir asmens neliečiamybę“, 21 str. „Kiekvienas asmuo, netekęs laisvės, turi būti skubiai jam suprantama kalba ir būdu informuojamas, kodėl jis sulaikytas ir kokios yra jo teisės“, 22 str. Asmuo negali būti laikomas kaltu iki teismo kaltinamojo nuosprendžio įsiteisėjimo jo atžvilgiu, asmuo neprivalo įrodyti savo nekaltumo baudžiamojo proceso metu, asmuo negali būti verčiamas duoti parodymus prieš save ar savo artimuosius“, 23. str. „Asmuo negali būti kaltinamas dėl veiklos, kuri jos atlikimo metu nebuvo laikoma neteisėta, niekas negali būti teisiamas ar pakartotinai baudžiamas už veiklą, už kurios įvykdymą buvo nuteistas arba išteisintas“, 24 str. „Asmuo prieš savo valią negali būti perkeltas iš įstatymų nustatytos teismo jurisdikcijos į kito teismo jurisdikciją, kiekvienas asmuo turi teisę dalyvauti nagrinėjant jo bylą teisme“, 25 str. „Kiekvienas turi teisę į moralinės ir materialinės žalos, padarytos neteisėta kito asmens veikla, atlyginimą“, 26 str. „Kiekvienas asmuo turi teisę į privataus ir šeimos gyvenimo neliečiamumą“, 27 str. „Šeima, kaip visuomenės išsaugojimo ir tautos augimo pagrindas, yra saugoma valstybės“, 32 str. „Kiekvieno asmens nuosavybė neliečiama ir vienodai saugoma“, 33 str. „Žmogaus būstas neliečiamas“, 34 str. „Kiekvienas asmuo, legaliai gyvenantis

Estijoje, turi teisę laisvai kilnotis ir pasirinkti gyvenamąją vietą“, 35 str. „Kiekvienas asmuo turi teisę išvykti iš Estijos“, 36 str. „Draudžiama Estijos pilietį ištremti iš Estijos ar trukdyti jam apsigyventi Estijoje“, 40 str. „Kiekvienas asmuo turi sąžinės, religijos ir minties laisvę“, 41 str. „Kiekvienas žmogus turi teisę laikytis savo pažiūrų ir įsitikinimų, draudžiama versti asmenį juos keisti“, 43 str. „Kiekvienas asmuo turi teisę į susižinojimo paštu, telegrafu, telefonu ir kitomis ryšio priemonėmis slaptumą“, 44 str. „Kiekvienas asmuo turi teisę gauti visuomenei skirtą informaciją“, 45 str. „Kiekvienas asmuo turi teisę laisvai reikšti idėjas, nuomones, įsitikinimus ir kitokią informaciją žodžiu, raštu, vaizdinėmis priemonėmis ir kitais būdais“, 46 str. „Kiekvienas asmuo turi teisę kreiptis į valstybės, savivaldybių įstaigas ar jų pareigūnus su memorandumais ar prašymais“.

Latvijos Respublikos Konstitucijoje tik VIII skirsnyje yra pateikiamas pagrindinis pilietinių, politinių, socialinių, ekonominių ir kultūrinių teisių sąrašas. Pilietinėms teisėms reikėtų priskirti: 93 str. „Žmogaus teisė į gyvybę saugo įstatymas“, 94 str. „Žmogaus laisvė neliečiama, niekam negali būti varžoma laisvė kitaip, kaip tik įstatymu“, 95 str. „Valstybė gina žmogaus garbę ir orumą, prievarta ar kitoks žiaurus elgesys prieš žmogų draudžiamas, niekas negali būti baudžiamas žiauria ar žmogaus orumą žeminančia bausme“, 96 str. „Privatus žmogaus gyvenimas, gyvenamasis būstas ir korespondencija neliečiama“, 97 str. „Asmuo, teisėtai gyvenantis Latvijos Respublikos teritorijoje, turi teisę laisvai kilnotis ir pasirinkti gyvenamąją vietą“, 98 str. „Kiekvienas turi teisę laisvai išvykti iš Latvijos, kiekvienam, turinčiam Latvijos pasą, garantuojama Valstybės pagalba užsienyje ir teisė laisvai grįžti į Latviją, Latvijos pilietis negali būti išduotas užsienio valstybei“, 99 str. „Žmogus turi minties, sąžinės, tikėjimo laisvę, bažnyčia yra atskirta nuo Valstybės“, 100 str. „Žmogus turi teisę į išraiškos laisvę, kuri apima teisę gauti, turėti ir skleisti informaciją, taip pat reikšti nuomonę, cenzūra draudžiama“, 104 str. „Kiekvienas turi teisę svarbiu klausimu kreiptis ir gauti atsakymą iš valstybinių ar savivaldybės institucijų, kiekvienas turi teisę gauti atsakymą latvių kalba“, 105 str. „Žmogus turi nuosavybės teises, naudojantis nuosavybe negalima pažeisti visuomenės interesų, nuosavybės teisės gali būti apribojamos tik įstatyme numatytais atvejais, nuosavybė gali būti paimama tik įstatymo nustatyta tvarka visuomenės poreikiams tenkinti ir teisingai atlyginama“, svarbus yra 106 str. kurio 2 d. reglamentuojama, kad „Priverčiamas darbas draudžiamas“, taip pat 115 str. kuris nustato, kad „Valstybė privalo užtikrinti sąlygas gyventi saugioje aplinkoje, gauti informaciją apie asmens aplinką“. Pilietinėms teisėms taip pat galėtume priskirti labai svarbias procesines teises kurios deklaruojamos 92 str. „Asmuo, gindamas savo teises, turi teisę kreiptis į teismą, asmuo laikomas nekaltu, kol jo kaltumas neįrodomas įstatymų nustatyta tvarka, asmeniui padaryta materialinė ir moralinė žala privalo būti teisingai atlyginta, taip pat asmuo turi teisę tyrėti advokatą“.

Lietuvos Respublikos Konstitucijos II skirsnyje deklaruojamos ir tokios politinės teisės, kaip teisė dalyvauti valdant savo šalį deklaruojama 33 str. „Piliečiai turi teisę dalyvauti valdant savo šalį

tiesiogiai, tiek per demokratiškai išrinktus atstovus, taip pat lygiomis sąlygomis stoti į Lietuvos Respublikos valstybinę tarnybą“, 34 str. „Piliečiai, kuriems rinkimų dieną yra sukakę 18 metų, turi rinkimų teisę“, 35 str. „Piliečiams laiduojama teisė laisvai vienytis į bendrijas, politines partijas ar asociacijas“, 36 str. „Negalima drausti ar trukdyti piliečiams rinktis be ginklo į taikius susirinkimus“, peticijos teisė deklaruojama 33 str. 3 d. „Piliečiams laiduojama peticijos teisė, kurios įgyvendinimo tvarką nustato įstatymas“.

Estijos Respublikos Konstitucijoje politinės teisės taip pat dėstomos II skyriuje „Pagrindinės teisės, laisvės ir pareigos“, jom galėtume priskirti: 30 str. „Estijos piliečiai pareigas valstybės ir savivaldybių tarnybose užima įstatymų nustatyta tvarka, išimtiniais atvejais, remiantis įstatymu, šias pareigas gali užimti ir užsienio valstybių piliečiai bei asmenys, neturintys pilietybės“, 46 str. „Kiekvienas asmuo turi teisę kreiptis į valstybės, savivaldybių įstaigas ar jų pareigūnus su memorandumais ar prašymais, įstatymas nustato atsakymo tvarką“, 47 str. „Kiekvienas asmuo turi teisę be išankstinio leidimo rinktis į taikius susirinkimus ir mitingus“, 48 str. „Kiekvienas žmogus turi teisę jungtis į ne pelno organizacijas ar bendrijas. Politinėms partijoms gali priklausyti tik Estijos piliečiai“. Politinės teisės taip pat deklaruojamos ir Estijos Respublikos Konstitucijos III skyriuje „Tauta“, šioms teisėms galėtume priskirti 56 str. „Aukščiausią valstybinę galią tauta vykdo per piliečius, galinčius balsuoti: Parlamento rinkimuose ir referendume“, 57 str. „Pilietis, sulaukęs 18 metų, turi rinkimų teisę“, 58 str. „Įstatymas gali riboti nuteistųjų ar atliekančių bausmę Estijos piliečių rinkimų teisę“.

Tame pačiame Latvijos Respublikos Konstitucijos skirsnyje deklaruojamos ir Latvijos politinės teisės: 101 str. „Pilietis įstatymų nustatyta tvarka turi teisę dalyvauti valstybės valdyme, savivaldos valdyme ir užimti pareigas valstybės tarnyboje“, 102 str. „Visi žmonės gali laisvai steigti arba jungtis į politines partijas, asociacijas ir kitokias visuomenines organizacijas“, 103 str. „Valstybė laiduoja teisę savanoriškai dalyvauti mitinguose, gatvių eitynėse ar piketuose“, 104 str. „Kiekvienas turi teisę svarbiu klausimu kreiptis ir gauti atsakymą iš valstybinių ar savivaldybės institucijų, kiekvienas turi teisę gauti atsakymą latvių kalba“. Politinės teisės deklaruojamos ir kituose Latvijos Respublikos Konstitucijos skirsniuose, II skirsnyje „Parlamentas“ 8 str. „Visi Latvijos piliečiai, turintys visas pilietines teises ir kuriems rinkimų dieną yra sukakę 18 metų, turi teisę balsuoti“, taip pat ir šio skirsnio 9 str. Kiekvienas Latvijos pilietis, turintis visas pilietybės teises ir kuris rinkimų dieną yra ne jaunesnis kaip 21 metų, gali būti renkamas parlamento nariu“. Prie politinių teisių priskirtume ir III Konstitucijos skirsnyje „Prezidentas“ 37 str. „Kiekvienas asmuo, turintis visas pilietybės teises ir sulaukęs 40 metų amžiaus, gali būti renkamas prezidentu, asmuo, turintis dvigubą pilietybę, negali būti renkamas prezidentu“. Viena svarbiausių politinių teisių yra įtvirtinta Latvijos Respublikos konstitucijoje V skirsnyje „Įstatymų leidyba“ 64 str. „Įstatymų leidybos iniciatyvos teisė priklauso Latvijos parlamentui, o pagal Konstitucijoje nustatytą

tvarką šią teisę taip pat turi Latvijos piliečiai“, taip pat ir šio skirsnio 80 str. „Visi Latvijos piliečiai, turintys balsavimo teisę parlamento rinkimuose, gali dalyvauti nacionaliniame referendume“.

Lietuvos Respublikos Konstitucijoje socialinės, ekonominės ir kultūrinės teisės yra išdėstytos III ir IV skirsniuose, nors kai kurias jų galima rasti ir Konstitucijos II skirsnyje, 48 str. „Kiekvienas žmogus gali laisvai pasirinkti darbą bei verslą ir turi teisę turėti tinkamas, saugias ir sveikas darbo sąlygas, gauti teisingą apmokėjimą už darbą ir socialinę apsaugą nedarbo atveju, užsieniečių darbą Lietuvos Respublikoje reguliuoja įstatymas, priverčiamas darbas draudžiamas, priverčiamuoju darbu nelaikoma tarnyba kariuomenėje ar ją pakeičiant alternatyvioji tarnyba, taip pat piliečių darbas karo, stichinės nelaimės, epidemijos ar kitais ypatingais atvejais, priverčiamuoju darbu nelaikomas ir įstatymo reguliuojamas teismo nuteistųjų darbas“, 49 str. „Kiekvienas dirbantis žmogus turi teisę turėti poilsį ir laisvalaikį, taip pat kasmetines mokamas atostogas, darbo laiko trukmę apibrėžia įstatymas“, 51 str. „Darbuotojai, gindami savo ekonominius ir socialinius interesus, turi teisę streikuoti, šios teisės apribojimus, įgyvendinimo sąlygas ir tvarką nustato įstatymas“, 53 str. „Valstybė rūpinasi žmonių sveikata ir laiduoja medicinos pagalbą bei paslaugas žmogui susirgus, įstatymas nustato piliečiams nemokamas medicinos pagalbos valstybinėse gydymo įstaigose teikimo tvarką, valstybė skatina visuomenės kūno kultūrą ir remia sportą, valstybė ir kiekvienas asmuo privalo saugoti aplinką nuo kenksmingų poveikių“, 52 str. „Valstybė laiduoja piliečių teisę gauti senatvės ir invalidumo pensijas, socialinę paramą nedarbo, ligos, našlystės, maitintojo netekimo ir kitais įstatymų numatytais atvejais“, 38 str. „Šeima yra visuomenės ir valstybės pagrindas, valstybė saugo ir globoja šeimą, motinystę, tėvystę ir vaikystę, santuoka sudaroma laisvu vyro ir moters sutarimu, sutuoktinių teisės šeimoje lygios, tėvų teisė ir pareiga – auklėti savo vaikus dorais žmonėmis ir ištikimais piliečiais, iki pilnamestystės juos išlaikyti, vaikų pareiga – gerbti tėvus, globoti juos senatvėje ir tausoti jų palikimą“, 39 str. „Valstybė globoja šeimas, auginančias ir auklėjančias vaikus namuose, įstatymo nustatyta tvarka teikia joms paramą, dirbančioms motinoms įstatymas numato mokamas atostogas iki gimdymo ir po jo, palankias darbo sąlygas ir kitas lengvatas, nepilnamečius vaikus gina įstatymas“, 41 str. „Asmenims iki 16 metų mokslas privalomas, mokymas valstybinėse ir savivaldybių bendrojo lavinimo, profesinėse bei aukštesniosiose mokyklose yra nemokamas, aukštasis mokslas prieinamas visiems pagal kiekvieno žmogaus sugebėjimus, gerai besimokantiems piliečiams valstybinėse aukštosiose mokyklose laiduojamas nemokamas mokslas“, 42 str. „Kultūra, mokslas ir tyrinėjimai bei dėstymas yra laisvi, valstybė remia kultūrą ir mokslą, rūpinasi Lietuvos istorijos, meno ir kitų kultūros paminklų bei vertybių apsauga, dvasinius ir materialinius autorius interesus, susijusius su mokslo, technikos, kultūros ir meno kūryba, saugo ir gina įstatymas“, 37 str. „Piliečiai, priklausantys tautinėms bendrijoms, turi teisę puoselėti savo kalbą, kultūrą ir papročius“, 45 str.

„Piliečių tautinės bendrijos savo tautinės kultūros reikalus, švietimą, labdarą, savitarpio pagalbą tvarko savarankiškai, tautinėms bendrijoms valstybė teikia paramą“.

Estijos Respublikos Konstitucijoje socialinės, ekonominės ir kultūrinės teisės yra išdėstytos tame pačiame II skyriuje „Pagrindinės teisės, laisvės ir pareigos“, šioms teisėms galėtume priskirti: 27 str. „Šeima, kaip visuomenės išsaugojimo ir tautos augimo pagrindas, yra saugoma valstybės, sutuoktinių teisės yra lygios, tėvai turi teisę ir pareigą auginti savo vaikus ir jais rūpintis, įstatymas gina tėvus ir vaikus, šeima privalo rūpintis savo nariais, kuriems reikalinga pagalba“, 28 str. „Kiekvienas asmuo turi teisę į sveikatos apsaugą, Estijos pilietis turi teisę į valstybės paramą senatvėje, nedarbingumo atveju, jeigu netenka maitintojo ar jo stokoja“, 29 str. „Estijos pilietis turi teisę laisvai pasirinkti veiklos rūšį, profesiją ir darbo vietą, niekas negali būti prieš savo valią verčiamas dirbti ar tarnauti“, 31 str. „Estijos piliečiai turi teisę užsiimti verslu, dalyvauti komercinių susivienijimų ir pelno siekiančių organizacijų ar sąjungų veikloje“, 37 str. „Kiekvienas asmuo turi teisę į mokslą“, 38 str. „Mokslas, menai ir jų dėstymas yra laisvi“, 39 str. „Autorius turi neatimamą teisę į savo kūrybą, autorines teises saugo valstybė“, 50 str. „Tautinei kultūrai puoselėti tautinės mažumos turi teisę kurti savivaldos įstaigas Nacionalinių mažumų kultūros autonomijos įstatymo nustatytais sąlygomis ir tvarka“, 53 str. „Kiekvienas asmuo privalo saugoti aplinką ir atlyginti už jai padarytą žalą“.

Latvijos Respublikos Konstitucijoje socialinėms, ekonominėms ir kultūrinėms teisėms galėtume priskirti jau minėto VIII skirsnio „Pagrindinės žmogaus teisės“ straipsnius: 106 str. 1 d. „Kiekvienas žmogus turi teisę pasirinkti darbą pagal savo sugebėjimus ir kvalifikaciją, priverčiamasis darbas uždraustas“, 107 str. „Visi dirbantys žmonės už atliktą darbą turi teisę gauti teisėtą atlygį, kuris negali būti mažesnis nei minimalus Valstybės nustatytas darbo užmokestis, ir teisę į poilsį, laisvalaikį, taip pat kasmetines mokamas atostogas“, 108 str. „Kiekvienas dirbantis žmogus turi teisę į kolektyvinę darbo sutartį ir teisę streikuoti, Valstybė gina profesines sąjungas“, 109 str. „Valstybė garantuoja socialinę paramą sulaukusiems senatvės, netekusiems darbo, darbingumo ir kitais įstatyme numatytais atvejais“, 110 str. „Valstybė saugo ir globoja santuoką, šeimą, tėvų ir vaikų teises, Valstybė remia ir globoja neįgaliuosius, netekusius tėvų globos ar nuo smurto nukentėjusius vaikus“, 111 str. „Valstybė rūpinasi žmonių sveikata ir garantuoja medicinos pagalbą“, 112 str. „Visi asmenys turi teisę į išsilavinimą, Valstybė garantuoja nemokamą pradinį ir vidurinį išsilavinimą, pradinis išsilavinimas yra privalomas“, 113 str. „Valstybė pripažįsta mokslo ir kultūros atradimų laisvę, rūpinasi autorystės teisių ir patentinių teisių užtikrinimu“, 114 str. „Tautinės mažumos turi teisę išlaikyti ir puoselėti savo kalbą, kultūrą, etninę identitetą“, 115 str. „Valstybė privalo užtikrinti sąlygas gyventi saugioje aplinkoje, gauti informaciją apie asmens aplinką“.

4.2.1 PILIETINĖS TEISĖS BALTIJOS ŠALIŲ KONSTITUCIJOSE

„Pilielinės teisės ir laisvės suprantamos kaip prigimtinių, neperleidžiamų teisių ir laisvių, atsiradusių nuo žmogaus gimimo ir nepriklausančių konkrečiai valstybei, visuma“.⁹ Tai teisės, susijusios su individo asmenybe ir su jo egzistencija, saugumu. Tai visų kitų individo teisių ir laisvių pagrindas, nes jos sudaro individo egzistencijos pagrindą. Pilietinių teisių valstybė asmeniui nesuteikia, o tik įpareigoja jas saugoti ir garantuoti. Pilietines teises turi visi žmonės, neatsižvelgiant į tai, kokioje šalyje jie gyventų, kokią pilietybę jie beturėtų ar išvis jos neturėtų.

Baltijos šalių konstitucijose reglamentuojamos tokios pilietinės teisės: teisė į gyvybę, kankinimų ir nežmoniško bei orumą žeminančio elgesio ar baudimo draudimas, teisė į asmens laisvę ir asmens neliečiamybę, teisė į orumą, teisė į privataus gyvenimo neliečiamumą, komunikacijų laisvę, teisė į būsto neliečiamybę, teisė į nuosavybės neliečiamumą, kilnojimosi laisvę, išvykimo iš šalies ir netrukdomo grįžimo atgal laisvę, saviraiškos laisvę, teisė į informaciją, minties, tikėjimo ir sąžinės laisvę, lygiateisiškumas.

Svarbiausia ir esminė žmogaus teisė įtvirtinta konstitucijoje tai yra **teisė į gyvybę**. Toks jos vertinimas kyla iš to, kad gyvybė yra visų kitų prigimtinių ir įgytų teisių pagrindas, jei nėra gyvybės, beprasmės tampa ir visos kitos teisės. Visos Baltijos šalių konstitucijos pripažįsta ir gina asmens teisę į gyvybę. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 19 str. „Žmogaus teisę į gyvybę saugo įstatymas“, Estijos Respublikos Konstitucijoje asmens teisė į gyvybę apibrėžiama dar plačiau 16 str. „Kiekvienas asmuo turi teisę į gyvybę, ši teisė yra saugoma įstatymo, niekam negali būti savavališkai atimta gyvybė“, Latvijos Respublikos Konstitucijoje šios teisės apibrėžimas yra analogiškas kaip ir Lietuvos Respublikos Konstitucijoje, 93 str. „Žmogaus teisę į gyvybę saugo įstatymas“. Baltijos valstybėse šią neatimamą pamatinę žmogaus teisę užtikrina visa valstybinės teisės ir kitų visuomeninių politinių institutų visuma.

Kitai, labai svarbiai konstitucinių teisių grupei galėtume priskirti **žmogaus laisvės neliečiamumą**. Laisvės būseną žmogui priklauso nuo gimimo, niekas negali būti laikomas nelaisvas. Žmogaus laisvės neliečiamybė yra dvasinės, fizinės nepriklausomybės, spėndimų priėmimo laisvės prielaida, ir ji sudaro sąlygas atlikti bet kuriuos teisėtus veiksmus, įgyvendinti teises galimybes įvairiose gyvenimo srityse. Tačiau žmogaus laisvės neliečiamybė negali būti absoliuti – ją riboja tokia pat ir kitų individų būseną. Lietuvos Respublikos Konstitucijoje ši teisė įtvirtinta 20 str. „Žmogaus laisvė neliečiama“, 2 d. teigiama, kad „Niekas negali būti savavališkai sulaikytas arba laikomas suimtas, niekam neturi būti atimta laisvė kitaip, kaip tokiais pagrindais ir pagal tokias procedūras, kokias yra nustatę įstatymas“ 3 d. yra deklaruojama „Nusikaltimo vietoje

⁹ Čionys P. Teisės pagrindai // Konstitucinė teisė. – Vilnius. – 2002, p. 56

sulaikytas asmuo per 48 valandas turi būti pristatytas į teismą, kur sulaikytajam dalyvaujant sprendžiamas sulaikymo pagrindumas, jeigu teismas nepriima nutarimo asmenį suimti, sulaikytasis tuojau pat paleidžiamas“. Estijos Respublikos Konstitucijoje ši teisė reglamentuojama kur kas plačiau, nurodomi net atvejai kada gali būti suvaržyta asmens laisvė, 20 str. 2 d. „Niekam negali būti atimta laisvė kitaip, kaip įstatymo nustatytais atvejais ir tvarka: 1) vykdamas teismo nuosprendį arba teismui paskyrus suėmimą; 2) kai nevykdomas teismo sprendimas arba įstatymo nustatytos pareigos įvykdymui užtikrinti; 3) užkertant kelią nusikaltimui ar administraciniam teisės pažeidimui asmui, įtariamam nusikaltimu ar administracinės teisės pažeidimu, pristatomas į kompetentingą valstybės instituciją arba siekiama užkirsti kelią tokiam asmeniui pasislėpti; 4) nepilnamečio priežiūrai nustatyti nepilnametis pristatomas į kompetentingą valstybės instituciją; 5) asmeniui, sergančiam infekcine, psichikos liga, priklausomam nuo narkotikų, jei toks asmuo kelia pavojų sau ir kitiems; 6) siekiant užkirsti kelią nelegaliam gyvenimui Estijoje, išsiųsti asmenį iš Estijos arba išduoti jį užsienio valstybei. Pirmoje šio straipsnio dalyje formuluojama bendra nuostata „Kiekvienas asmuo turi teisę į laisvę ir asmens neliečiamybę“. Šiame straipsnyje asmens laisvės neliečiamybė ir **asmens neliečiamybė** yra formuluojamos kartu, tuo tarpu Lietuvos Respublikos Konstitucijoje asmens neliečiamybė jau formuluojama kitame straipsnyje, 21 str. „Žmogaus asmuo neliečiamas“. Ši Konstitucijos nuostata turėtų būti suprantama kaip teisinių, organizacinių ir kitokių priemonių sistema, kuria kiekvienas žmogus gali pasinaudoti, kad apgintų save kaip asmenybę, savo turtą ir kitas teises, nuo bet kokio nepagrįsto pašalinio poveikio. Latvijos Respublikos Konstitucijoje formuluojama norma susijusi tik su asmens laisvės neliečiamumu, 94 str. „Žmogaus laisvė neliečiama. Niekam negali būti varžoma laisvė kitaip, kaip tik įstatymu“

Su šiomis prigimtinėmis teisėmis glaudžiai susijusi asmens **nekaltumo prezumpcija**. Nekaltumo prezumpcija yra vienas svarbiausių teisingumo vykdymo demokratinėje teisinėje valstybėje principų. Šio principo esmė ir reikšmė yra tokia, kad asmuo laikomas nepažeidusiu Konstitucijos, įstatymų, kitų teisės aktų tol, kol įstatymo nustatyta tvarka neįrodoma priešingai. Taigi kiekvieno asmens atžvilgiu reziumuojamas nekaltumas. Tai oficiali teisinė asmens padėtis, kurią valstybė, visuomenė, individai privalo gerbti. Lietuvos Respublikos Konstitucijoje ši teisė yra įtvirtinta 31 str. „Asmuo laikomas nekaltu, kol jo kaltumas neįrodytas įstatymo nustatyta tvarka ir pripažintas įsiteisėjusiu teismo nuosprendžiu, asmuo, kaltinamas padaręs nusikaltimą, turi teisę, kad jo bylą viešai ir teisingai išnagrinėtų nepriklausomas ir bešališkas teismas, draudžiama versti duoti parodymus prieš save, savo šeimos narius ar artimus giminaičius, bausmė gali būti skiriama ar taikoma tik remiantis įstatymu, niekas negali būti baudžiamas už tą patį nusikaltimą antrą kartą, asmeniui, kuris įtariamam padaręs nusikaltimą, ir kaltinamajam nuo jų sulaikymo arba pirmosios apklausos momento teisė į gynybą, taip pat ir teisė turėti advokatą“. Estijos Respublikos Konstitucijoje ši nuostata deklaruojama 22 str. „Asmuo negali būti laikomas kaltu iki teismo

kaltinamojo nuosprendžio įsiteisėjimo jo atžvilgiu, asmuo neprivalo įrodyti savo nekaltumo baudžiamojo proceso metu, asmuo negali būti verčiamas duoti parodymus prieš save ar savo artimuosius“. Tuo tarpu Latvijos Respublikos Konstitucijoje nekaltumo prezumpcija deklaruojama kartu su **teise kreiptis į teismą** 92 str. „Asmuo, gindamas savo teises, turi teisę kreiptis į teismą, asmuo laikomas nekaltu, kol jo kaltumas neįrodomas įstatymų nustatyta tvarka, asmeniui padaryta materialinė ir moralinė žala privalo būti teisingai atlyginta, asmuo turi teisę turėti advokatą“. Asmens teisė kreiptis į teismą tai svarbiausia ir efektyviausia pažeidžiamų žmogaus konstitucinių teisių ir laisvių gynybos priemonė. Lietuvos Respublikos Konstitucijoje teisė kreiptis į teismą yra deklaruojama 30 str. „Asmuo, kurio konstitucinės teisės ar laisvės yra pažeidžiamos, turi teisę kreiptis į teismą, asmeniui padarytos materialinės žalos atlyginimą nustato įstatymas“. Estijos Respublikos Konstitucijoje ši teisė deklaruojama 15 str. „Kiekvienas asmuo, kurio teisės ar laisvės yra pažeistos, turi teisę kreiptis į teismą, kiekvienas asmuo gali savo bylos teismo nagrinėjimo metu reikalauti, kad bet kuris įstatymas, kitas teisės aktas ar veiksmas, susijęs su jo byla, būtų pripažintas prieštaraujančiu Konstitucijai, teismas prižiūri, kaip laikomasi Konstitucijos, ir pripažįsta prieštaraujančiu Konstitucijai bet kurią įstatymą, kitą teisės aktą ar veiksmą, kuris pažeidžia Konstitucijoje nustatytas teises ir pareigas ar kitaip prieštarauja Konstitucijai“. Estijos Respublikos Konstitucijoje numatyta galimybė reikalauti kad, kad bet kuris aktas būtų tikrinamas ar jis neprieštarauja konstitucijai yra esminis, nes kitos Baltijos šalių konstitucijos to nenumato.

Labai svarbi teisė, įtvirtinta Baltijos šalių konstitucijose yra asmens **orumas**. „Žmogaus orumas kartu su žmogaus gyvybe sudaro asmenybės vientisumą, išreiškia žmogaus esmę. Orumas yra aukštesnė ir absoliučiai gerbiama žmogaus gyvybės ir kitų vertybių savybė. Orumas – žmogaus esmės norma. Orumas, kaip ir gyvybė, a priori vertybė išreiškia žmogaus gyvybės svarbą. Būti žmogumi yra neatskiriama nuo žmogaus orumo. Tai reiškia, gyvybė ir orumas yra neatimamos žmogaus savybės, todėl negali būti traktuojamos atskirai“.¹⁰ Lietuvos Respublikos konstitucijos 21 str. skelbiama „ Žmogaus orumą gina įstatymas, draudžiama žmogų kankinti, žaloti, žeminti jo orumą, žiauriai su juo elgtis, taip pat nustatyti tokias bausmes, su žmogumi, be jo žinios ir laisvo sutikimo, negali būti atliekami moksliniai ar medicinos bandymai“. Estijos Respublikos Konstitucijoje ši nuostata įtvirtinta 18 str. „Negalima asmens kankinti, su juo žiauriai ar žeminančiai elgtis ar kitaip bausti, žmogui prieš jo valią negali būti atliekami medicininiai ar moksliniai bandymai“, su orumo sąvoka galėtume priskirti ir 17 str. „Asmens garbė ir geras vardas negali būti žeminami“. Latvijos Respublikos Konstitucijoje ši nuostata įtvirtinta 95 str. „Valstybė gina žmogaus garbę ir orumą, prievarta ar kitoks žiaurus elgesys prieš žmogų draudžiamas, niekas negali būti baudžiamas žiauria ar žmogaus orumą žeminančia bausme.

¹⁰ Pavilonis V. Konstitucijos 21 straipsnio komentaras // Lietuvos Respublikos Konstitucijos komentaras: 1 dalis – Vilnius. – Teisės institutas. 2000. p. 148.

Visos Baltijos šalių konstitucijos įtvirtina vieną svarbiausių asmens teisių, tai teisė į **privataus gyvenimo neliečiamumą**. „Žmogaus privatus gyvenimas tai kiekvieno individo teisė gyventi taip, kaip jam norisi, būti apsaugotam nuo savavališko kišimosi į jo asmeninį gyvenimą, šio gyvenimo detalių kėlimo į viešumą. Tai sritis, kuri būtent dėl savo grynai asmeninio, emocinio pobūdžio negali būti formalizuota, apibrėžta privalomomis vykdyti taisyklėmis“.¹¹ „Privataus gyvenimo teisinė samprata yra siejama su asmens teisėtai privataus gyvenimo lūkesčiais.“¹² Asmens privatumą vienareikšmiškai sunku apibrėžti, kadangi jis apima daug sričių, į kurias niekas negali kištis. Tai ir asmens šeimyninis gyvenimas ir jo neliečiamumas, asmens garbė ir orumas, asmens teisė į vardą ir jo gynimą, privati informacija apie asmenį, pvz.: informacija apie asmens sveikatos būklę. Lietuvos Respublikos Konstitucijoje ši teisė įtvirtinta 22 str. „Žmogaus privatus gyvenimas neliečiamas, asmens susirašinėjimai, pokalbiai telefonu, telegrafo pranešimai ir kitoks susižinojimas neliečiami, informacija apie privatų asmens gyvenimą gali būti renkama tik motyvuotu teismo sprendimu ir tik pagal įstatymą, įstatymas ir teismas saugo, kad niekas nepatirtų savavališko ir neteisėto kišimosi į jo asmeninį ir šeimyninį gyvenimą, kėsintis į jo garbę ir orumą“. Estijos Respublikos Konstitucijoje ši teisė deklaruojama kur kas plačiau 26 str. „Kiekvienas asmuo turi teisę į privataus ir šeimos gyvenimo neliečiamumą, valstybės ir savivaldos institucijos bei jų pareigūnai neturi teisės kištis į šeimos ir privatų gyvenimą, išskyrus įstatymo nustatytus atvejus, kai siekiama apsaugoti sveikatą, moralę, viešąją tvarką, kitų žmonių teises ir laisves, bei siekiant užkirsti kelią nusikaltimui ar sulaikyti nusikaltėlių“. Nurodomi net ir atveju, kada ir kokiais atvejais gali būti apribotas privatus gyvenimas. Latvijos Respublikos konstitucijoje ši teisė reglamentuojama labai trumpai 96 str. „Privatus žmogaus gyvenimas, gyvenamasis būstas ir korespondencija neliečiama“. „Privataus gyvenimo neliečiamumas nėra absoliuti teisė, kiekvienu atveju tai yra asmens ir visuomenės interesų pusiausvyra“.¹³ Išanalizavus Baltijos šalių konstitucijas, galima pastebėti, kad privataus gyvenimo neliečiamybė apibrėžiama įvairiai, tačiau šios teisės turinys visur yra vienodas.

Kita labai svarbi teisė susijusi su neliečiamybe yra **nuosavybės neliečiamybė**. „Nuosavybė pirmiausia yra ekonominė kategorija. Kiekvienoje žmonijos raidos epochoje, kiekvienos visuomeninės santvarkos valstybėje pagrindiniai visuomeniniai santykiai yra nuosavybės santykiai“.¹⁴ Nuosavybės neliečiamybė reiškia savininko teisę laisvai valdyti turimą turtą, naudotis ir disponuoti juo bei reikalauti, kad kiti asmenys nepažeistų jo teisių, taip pat ir valstybės pareigą

¹¹ Jovaišas K. Konstitucijos 22 straipsnio komentaras // Lietuvos Respublikos Konstitucijos komentaras: 1 dalis – Vilnius. – Teisės institutas. 2000. p. 162.

¹² Čilinskas K. Privataus gyvenimo neliečiamumas Lietuvos teisėje // Žmogaus teisių apsaugos problemos tarptautinėje ir Lietuvos Respublikos teisėje. – Vilnius. – Teisės projektų ir tyrimų centras. 2005, p. 70.

¹³ Birmontienė T. Privataus gyvenimo neliečiamumas // Asmens konstitucinės teisės Lietuvoje: konferencijos medžiaga. – Vilnius. – Lietuvos žmogaus teisių centras. 1996, p. 113.

¹⁴ Staugaitienė T. Nuosavybė Lietuvos Respublikos Konstitucijoje // Konstitucija, žmogus, teisinė valstybė. – Vilnius. – Lietuvos žmogaus teisių centras. 1998, p. 67.

užtikrinti nuosavybės teisės įgyvendinimo palankiausią režimą ir ginti bei saugoti nuosavybę nuo neteisėto kėsینimosi į ją. Lietuvos Respublikos Konstitucijoje ši teisė įtvirtinta 23 str. „Nuosavybė neliečiama, nuosavybės teisės saugo įstatymas, nuosavybė gali būti paimama tik įstatymo nustatyta tvarka visuomenės poreikiams ir teisingai atlyginta“. Estijos Respublikos Konstitucijoje nuosavybės teisė deklaruojama gana išsamiai 32 str. „Kiekvieno asmens nuosavybė neliečiama ir vienodai saugoma, nuosavybė gali būti paimama tik įstatymo nustatyta tvarka visuomenės poreikiams tenkinti ir skubiai bei teisingai atlyginama, kiekvienas asmuo, kurio nuosavybė buvo paimta negavus sutikimo, gali kreiptis į teismą ir ginčyti paėmimą, kompensaciją ar jos dydį, kiekvienas asmuo turi teisę laisvai valdyti, naudotis ir disponuoti savo turtu, ribojimai nustatomi įstatymu, nuosavybė negali būti naudojama visuomenės interesams kenkti, teikiant pirmenybę visuomenės interesams, įstatymų galima nustatyti nuosavybės rūšis, kurios nuosavybės teisė gali priklausyti tik Estijos piliečiams, juridiniams asmenims, savivaldybėms ar Estijos valstybei, paveldėjimo teisė garantuojama“. Latvijos Respublikos konstitucijoje ši teisė nustatyta gana abstrakčiai 105 str. „Žmogus turi nuosavybės teises, naudojantis nuosavybe negalima pažeisti visuomenės interesų, nuosavybės teisės gali būti apribojamos tik įstatyme numatytais atvejais, nuosavybė gali būti paimama tik įstatymo nustatyta tvarka visuomenės poreikiams tenkinti ir teisingai atlyginama“.

Taip pat svarbi konstitucinė teisė susijusi su neliečiamybe yra **žmogaus būsto neliečiamybė**. Visos Baltijos šalių konstitucijos įtvirtina teisę į gyvenamosios vietos, kaip vienos iš svarbiausių šios konstitucinės grupės teisių ir laisvių, neliečiamumą. Visos konstitucijos draudžia prieš žmogaus valią patekti į jo būstą, išskyrus įstatymų nustatytus atvejus. Žmogaus būsto neliečiamybė yra gaudžiai susijusi su žmogaus privataus gyvenimo neliečiamybe. Lietuvos Respublikos Konstitucijoje ši teisė reglamentuojama 24 str. „Žmogaus būstas neliečiamas, be gyventojų sutikimo įeiti į būstą neleidžiama kitaip, kaip tik teismo sprendimu arba įstatymo nustatyta tvarka tada, kai reikia garantuoti viešąją tvarką, sulaukyti nusikaltėlių, gelbėti žmogaus gyvybę, sveikatą ar turtą“ Analizuojant žmogaus būsto neliečiamybę, būtina apibrėžti, kas yra būstas. „Būstas - tai patalpa, skirta žmonių nuolatiniam ar laikinam gyvenimui arba viešnagei ar apsistoti joje. Tokia patalpa galėtų būti nuosavas namas, butas, vila, sodo namelis ar viešbučio, motelio, poilsio namų, bendrabučio kambarys, automobilio priekaba-miegamasis ir kt., kartu su tai patalpai priklausančiomis dalimis (verandomis, balkonais, lodžomis ir t.t.), kurios naudojamos laisvalaikiui praleisti, poilsiui, turtui saugoti arba kitiems žmogaus poreikiams tenkinti. Būstu laikoma ir tokia patalpa, kurią jos savininkas (savininkai) naudoja kaip darbo kabinetą (biurą) ar kaip patalpą, skirtą paslaugoms teikti ar gamybos reikmėms tenkinti (pvz.: notaro, advokato biuras)“.¹⁵ Kalbant apie neliečiamumą, turimas omenyje tiek pats būstas, tiek ir jame esantys daiktai, dokumentai,

¹⁵ Jovaišas K. Konstitucijos 24 straipsnio komentaras // Lietuvos Respublikos Konstitucijos komentaras: 1 dalis – Vilnius. – Teisės institutas. 2000. p. 187.

informacija saugoma kompiuteriuose, archyvuose, intelektualinės veiklos produktai. Estijos Respublikos konstitucijoje ši teisė įtvirtinta 33 str. „Žmogaus būstas neliečiamas, įsiveržti į žmogaus būstą, patalpas ar darbo vietą ir daryti jose krata draudžiama kitaip, kaip tik įstatymų nustatyta tvarka, siekiant užtikrinti viešąją tvarką, sveikatą ar kitų žmonių teises ir laisves, užkirsti kelią nusikaltimui, sulaikyti nusikaltėlių ar nustatyti tiesą baudžiamojo tyrimo metu“. Latvijos Respublikos Konstitucijoje ši teisė įtvirtinta jau minėtame 96 str. „Privatus žmogaus gyvenimas, gyvenamasis būstas ir korespondencija neliečiama.

Baltijos šalių konstitucijose vienodai įtvirtinta **kilnojimosi laisvė**. Apibūdinant teisę laisvai kilnotis, pasirinkti gyvenamąją vietą valstybėje ir laisvai išvykti iš jos, galima teigti, galima teigti, kad ši teisė yra neatimama asmens konstitucinio statuso dalis, turinti tiesioginį ryšį su kitomis teisėmis ir laisvėmis. Kilnojimais tai judėjimo laisvė. Kilnojimosi ir išvykimo teisė reiškia, kad tik pats asmuo turi teisę spręsti, kurioje valstybės teritorijos vietoje jam būti, kada šią vietą palikti ir persikelti į kitą vietą, taip pat laisvai spręsti, kurią, nuolatinę ar laikiną gyvenamąją vietą pasirinkti, taip pat apsispręsti, ar likti valstybėje, ar iš jos išvykti, taip pat asmuo turi teisę pasirinkti išvykimo laiką. Lietuvos Respublikos Konstitucijoje ši teisė įtvirtinta 31 str. „Piliėtis gali laisvai kilnotis ir pasirinkti gyvenamąją vietą Lietuvoje, gali laisvai išvykti iš Lietuvos, šios teisės negali būti varžomos kitaip, taip tik įstatymu ir jeigu tai būtina valstybės saugumui, žmonių sveikatai apsaugoti, taip pat vykdant teisingumą, negalima drausti piliečiui grįžti į Lietuvą, kiekvienas lietuvis gali apsigyventi Lietuvoje“. Gyvenamoji vieta turėtų būti suprantama, kaip vieta, kur asmuo nuolat ar daugiausiai gyvena, jeigu asmuo gyvena keliose vietose, jo gyvenamoji vieta laikoma ta, su kuria jis yra labiausiai susijęs. Estijos Respublikos Konstitucijoje ši nuostata įtvirtinta net trijuose straipsniuose 34 str. „Kiekvienas asmuo, legaliai gyvenantis Estijoje, turi teisę laisvai kilnotis ir pasirinkti gyvenamąją vietą, teisė laisvai kilnotis gali būti ribojama įstatymo nustatytais atvejais ir tvarka, jeigu tai būtina apsaugoti kitų asmenų teises ir laisves, valstybės saugumui užtikrinti, dėl stichinės nelaimės ar katastrofos, infekcinių ligų plitimui stabdyti, saugant aplinką, nepilnamečių ir asmenų, turinčių psichinę negalią, priežiūrai užtikrinti ir baudžiamųjų bylų tyrimui įgyvendinti“, 35 str. Kiekvienas asmuo turi teisę išvykti iš Estijos, ši teisė gali būti ribojama įstatymo nustatyta tvarka, siekiant užtikrinti ikiteisminį tyrimą ir įvykdyti teismo sprendimą“, 36 str. „Daužiama Estijos pilietį išstremti iš Estijos ar trukdyti jam apsigyventi Estijoje, nė vienas Estijos pilietis negali būti išduotas užsienio valstybei kitaip, kaip tarptautinių sutarčių ir įstatymų nustatytais atvejais ir tvarką, kiekvienas asmuo, kuriam taikoma ekstradicija, turi teisę kreiptis į Estijos teismą, kiekvienas estas turi teisę apsigyventi Estijoje“. Latvijos Respublikos Konstitucijoje ši teisė deklaruojama dviejuose straipsniuose, 97 str. „Asmuo, teisėtai gyvenantis Latvijos Respublikos teritorijoje, turi teisę laisvai kilnotis ir pasirinkti gyvenamąją vietą“, 98 str. „Kiekvienas turi teisę laisvai išvykti iš Latvijos, kiekvienam, turinčiam Latvijos pasą, garantuojama

valstybės pagalba užsienyje ir teisė laisvai grįžti į Latviją, Latvijos pilietis negali būti išduotas užsienio valstybei“. Išanalizavus Baltijos šalių konstitucijas pastebime, kad įtvirtinama ne tik kilnojimosi valstybės teritorijoje, bet ir išvykimo iš šalies ir netrukdyto grįžimo atgal laisvė. Kilnojimosi teisė ir išvykimo laisvė turi tiesioginį ryšį su kitomis teisėmis ir laisvėmis: teise į nuosavybę, asmens būsto neliečiamumu, žmogaus orumo užtikrinimu, žmogaus privataus gyvenimo neliečiamumu, teise laisvai pasirinkti darbą ir verslą, teise į mokslą ir kt. Kilnojimosi teisė, taip pat teisė pasirinkti gyvenamąją vietą, teisė laisvai išvykti iš valstybės nėra absoliučios.

Baltijos šalių konstitucijose yra įtvirtinta **minties, tikėjimo ir sąžinės laisvė**. Minties, tikėjimo ir sąžinės laisvė kiekvienas asmuo daugiausia naudojami savo širdyje ir sąmonėje. Įstatymų reglamentavimo dalyku ši laisvė tampa tik tada, kai asmuo išreiškia savo mintis ar įsitikinimus ir valstybė sužino apie jų egzistavimą ir pobūdį. Ši laisvė yra įtvirtinta Lietuvos Respublikos Konstitucijos 26 str. „Minties, tikėjimo ir sąžinės laisvė yra nevaržoma, kiekvienas žmogus turi teisę laisvai pasirinkti bet kurią religiją arba tikėjimą ir vienas ar su kitais, privačiai ar viešai ją išpažinti, atlikti religines apeigas, praktikuoti tikėjimą ir mokyti jo, niekas negali kito asmens versti nei būti verčiamas pasirinkti ar išpažinti kurią nors religiją arba tikėjimą, žmogaus laisvė išpažinti ir skleisti religiją arba tikėjimą negali būti apribota kitaip, kaip tik įstatymu ir tik tada, kai būtina garantuoti visuomenės saugumą, viešąją tvarką, žmonių sveikatą ir dorovę, taip pat kitas asmens pagrindines teises ir laisves, tėvai ir globėjai nevaržomi rūpinasi vaikų ir globotinių religiniu ir doroviniu auklėjimu pagal savo įsitikinimus“. Estijos Respublikos Konstitucijoje ši teisė detalizuojama 40 str. „kiekvienas asmuo turi sąžinės, religijos ir minties laisvę, žmogus gali laisvai rinktis, kurioms bažnytinėms ir religinėms organizacijoms priklausyti, valstybinės religijos nėra, kiekvienas žmogus turi teisę laisva valia individualiai arba su kitais viešai arba privačiai atlikti religines apeigas, jei tai nedaro žalos viešajai tvarkai, sveikatai ir moralei“. Latvijos Respublikos konstitucijoje ši laisvė deklaruojama gana glaustai 99 str. „Žmogus turi minties, sąžinės, tikėjimo laisvę, bažnyčia yra atskirta nuo valstybės“.

Taip pat labai svarbi teisė deklaruojama Baltijos šalių konstitucijose yra teisė į **informacijos laisvę**, kuri apima laisvę turėti įsitikinimus ir juos reikšti, teisę ieškoti, gauti ir skleisti informaciją bei idėjas, spaudos ir kitų informacijos priemonių laisvę. „Teisė į informaciją būtina normaliam žmogaus gyvenimui. Ji viena iš pagrindinių asmens teisių ir laisvių, garantuotų Konstitucijos“.¹⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucijoje ši teisė įtvirtinta 25 str. „Žmogus turi teisę turėti savo įsitikinimus ir juos laisvai reikšti, žmogui neturi būti kliudoma ieškoti, gauti ir skleisti informaciją bei idėjas, laisvė reikšti įsitikinimus, gauti ir skleisti informaciją negali būti ribojama kitaip, kaip tik įstatymu, jei tai būtina apsaugoti žmogaus sveikatai, garbei ir orumui, privačiam gyvenimui,

¹⁶ Jarašiūnas E. Teisė į informaciją. Pilietis ir valstybės įstaigos // Asmens konstitucinės teisės Lietuvoje: konferencijos medžiaga. – Vilnius. – Lietuvos žmogaus teisių centras. 1996, p. 142.

dorovei ar ginti konstitucinei santvarkai, laisvė reikšti įsitikinimus ir skleisti informaciją nesuderinama su nusikalstamais veiksmais – tautinės, rasinės, religinės ar socialinės neapykantos, prievartos bei diskriminacijos kurstymu, šmeižtu ir dezinformacija, pilietis turi teisę įstatymo nustatyta tvarka gauti valstybės įstaigų turimą informaciją apie jį“. Estijos Respublikos Konstitucijoje ši nuostata reglamentuojama net keliuose straipsniuose, 19 str. „Kiekvienas asmuo turi saviraiškos laisvę, kiekvienas asmuo, naudodamasis savo teisėmis ir laisvėmis bei vykdydamas pareigas, privalo gerbti kitų žmonių teises ir laisves bei laikytis įstatymų“, 45 str. „kiekvienas asmuo turi teisę laisvai reikšti idėjas, nuomones, įsitikinimus ir kitokią informaciją žodžiu, raštu, vaizdinėmis priemonėmis ir kitais būdais, ši teisė gali būti ribojama įstatymu, siekiant apsaugoti viešąją tvarką, moralę, kitų asmenų teises ir laisves, sveikatą, garbę ar gerą vardą, įstatymas taip pat gali riboti šią teisę valstybės ir savivaldybių įstaigų tarnautojams, siekiant apsaugoti valstybines ar komercines paslaptis, konfidencialią informaciją, jiems žinomą dėl užimamų pareigų, taip pat siekiant apsaugoti šeimos ir kitų asmenų privatų gyvenimą bei teisingumo interesus, cenzūros nėra“. Estijos Respublikos Konstitucijoje įtvirtinama ir šios teisės apsauga 42 str. „Valstybinės, savivaldybių įstaigos ir jų pareigūnai neturi teisės prieš Estijos piliečio valią rinkti ar kaupti duomenis apie jo įsitikinimus“. Latvijos Respublikos Konstitucijoje ši teisė įtvirtinta 100 str. „Žmogus turi teisę į išraiškos laisvę, kuri apima teisę gauti, turėti ir skleisti informaciją, taip pat reikšti nuomonę, cenzūra draudžiama“. Ši nuostata dėstoma ir Lietuvos Respublikos konstitucijoje, tik šis straipsnis jau priskiriamas III konstitucijos skirsniai „Visuomenė ir valstybė“, 44 str. „Masinės informacijos cenzūra draudžiama, valstybė, politinės partijos, politinės ir visuomeninės organizacijos, kitos institucijos ar asmenys negali monopolizuoti masinės informacijos priemonių“. Masinės informacinių priemonių laisvė yra svarbus informacijos laisvės aspektas. Ji turi būti ne tik prieinama, bet ir kiek įmanoma aukščiausios kokybės – teisinga, tiksli ir nešališka. Demokratinėje visuomenėje spaudos vaidmuo yra labai svarbus. Nes draudimas skleisti informaciją, arba leidimas skelbti tik atitinkamą informaciją iškreipia visuomenę, neleidžia jai susidaryti objektyvaus įvykių vaizdo. Taip iškreipiama informacijos laisvės esmė. Taigi Baltijos šalių konstitucijos visų pirma garantuoja piliečiams teisę savarankiškai priimti sprendimą dėl savo teisių į žodžio laisvę realizavimą. Žmogui neturi būti kliudoma ieškoti, gauti ir skleisti informaciją ir idėjas, tačiau viešos piliečių kalbos ir pasisakymai turi būti teisingi, patvirtinti tikrais faktais ar iš patikimų šaltinių. Laisvė reikšti įsitikinimus, gauti ir skleisti informaciją yra ribojama.

Visos aptartos svarbiausios prigimtinių žmogaus teisės ir laisvės neišvengiamai siejasi su nuostata, įtvirtinančia visuomeninį reikalavimą gerbti kitų žmonių teises ir laisves. Lietuvos Respublikos Konstitucijoje ši nuostata įtvirtinta 28 str. „Įgyvendindamas savo teises ir naudodamasis savo laisvėmis, žmogus privalo laikytis Lietuvos Respublikos Konstitucijos ir įstatymų, nevaržyti kitų žmonių teisių ir laisvių“. Estijos Respublikos Konstitucijoje ši nuostata

deklaruojama 19 str. „Kiekvienas asmuo, naudodamasis savo teisėmis ir laisvėmis bei vykdydamas pareigas, privalo gerbti kitų žmonių teises ir laisves bei laikytis įstatymų“. Šis konstitucijos straipsnis įtvirtina pamatinį principą, lemiantį labai svarbų šiuolaikinės civilizuotos visuomenės, kiekvieno jos žmogaus ir piliečio gyvenimo ir veiklos aspektą. Jis liečia ribas, kurių negali peržengti žmogus, įgyvendindamas savo teises ir naudodamasis savo laisvėmis. Latvijos Respublikos Konstitucijoje šis principas nėra tiesiogiai įtvirtintas, tačiau jis išplaukia iš Konstitucijos esmės.

Labai svarbus Baltijos šalių konstitucijose įtvirtintas **lygiateisiškumo** principas. Šis principas yra šiuo metu plačiai reglamentuojamas tarptautiniuose dokumentuose. Žmogaus teisės yra prigimtinės, tuo pagrindu visi asmenys turi būti lygūs savo teisėmis vienas kito atžvilgiu, visiems asmenims taikomi tie patys įstatymų reikalavimai, o už tuos pačius teisės pažeidimus arba nuopelnus – tos pačios įstatymų nustatytos baudžiančios ar skatinančios sankcijos. Valstybė privalo vienodai pagarbai ir aktyviai, vienodo veiksmingumo priemonėmis ginti kiekvieno piliečio teises ir laisves arba padėti jas įgyvendinti. Bet kokia diskriminacija draudžiama. Lietuvos Respublikos konstitucijoje šis principas yra įtvirtintas 29 str. „Įstatymui, teismui ir kitoms valstybės institucijoms ar pareigūnams visi asmenys lygūs, žmogaus teisių negalima varžyti ir teikti jam privilegijų dėl jo lyties, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų pagrindu“. Estijos Respublikos konstitucijoje ši nuostata įtvirtinta 12 str. „Visi yra lygūs įstatymui, niekas negali būti diskriminuojamas dėl tautybės, rasės, odos spalvos, lyties, kalbos, kilmės, tikėjimo, politinių ir kitų įsitikinimų, taip pat dėl turčinės ir socialinės padėties arba kitokių aplinkybių, draudžiama kurstyti nacionalinę, rasinę, religinę ar politinę neapykantą, prievartą ir diskriminaciją, už tai baudžiama pagal įstatymą, taip pat draudžiama kurstyti neapykantą, smurtą ir diskriminaciją tarp visuomenės sluoksnių“. Latvijos Respublikos konstitucijoje ši nuostata įtvirtinta 91 str. „Įstatymui ir teismui visi asmenys lygūs, žmogaus teisės negali būti varžomos dėl bet kokios diskriminacijos“.

Išnagrinėjus asmens pilietines teises ir laisves Baltijos šalių konstitucijose galime teigti kad šios teisės įtvirtina šiuolaikišką asmens teisių katalogą. Konstitucijų nuostatos tikslios ir išsamios. Detalizuojant atskirų valstybių konstitucijų nuostatas galime išskirti Estijos Respublikos Konstituciją, kurioje asmens teisės reglamentuojamos itin detalai ir išsamiai, panašiai asmens teises įtvirtina ir Lietuvos Respublikos Konstitucija. Tik Latvijos Respublikos Konstitucijos nuostatos trumpos ir lakoniškos, tačiau turinys išlieka detalus .

4.2.2 POLITINĖS TEISĖS IR LAISVĖS BALTIJOS ŠALIŲ KONSTITUCIJOSE

Svarbią vietą Baltijos šalių konstitucijose užima politinių teisių katalogas. Politinės teisės ir laisvės yra suprantamos kaip pagrindinių teisių ir laisvių sistema, kuri suteikia piliečiams galimybę dalyvauti visuomeniniame ir politiniame gyvenime. Šiuos teises nėra prigimtinės, šias teises sukuria valstybė. „Politinės teisės, kaip ir pilietinės, kartais yra apibūdinamos kaip negatyvios, nes valstybė jų atžvilgiu turi susilaikyti nuo jų varžymo ir neturi pozityvios pareigos, kaip socialinių, ekonominių ir kultūrinių teisių atveju, imtis tam tikrų veiksmų. Politinių teisių klasifikacija kinta ir tokios teisės, kaip asociacijų (išskyrus teisę jungtis į politines partijas), susirinkimų, demonstracijų, mitingų, žodžio, spaudos laisvė, galėtų būti priskiriamos pilietinėms teisėms, atsižvelgiant į jų turinį šiuolaikinėje demokratinėje valstybėje.“¹⁷

Lietuvos Respublikos Konstitucijoje politinės teisės reglamentuojamos II skirsnyje „Žmogus ir valstybė“, politinių teisių reglamentavimui galime priskirti ir kai kuriuos straipsnius, esančius kituose skyriuose, pvz.: 68 str., nustatanti piliečių įstatymų iniciatyvos teisę, taip pat straipsnius, reglamentuojančius rinkimų teisę. Estijos Respublikos Konstitucijoje politinės teisės yra įtvirtintos II skyriuje „Pagrindinės teisės, laisvės ir pareigos“, taip pat III skyriuje „Tauta“ esančius straipsnius kurie reglamentuoja rinkimų tvarką. Latvijos Respublikos Konstitucijoje pilietinių teisių sąrašas pateikiamas VIII skyriuje „Pagrindinės žmogaus teisės“.

Politinėms teisėms galėtume priskirti Baltijos šalių konstitucijose deklaruojamą teisę dalyvauti valdant savo šalį tiesiogiai ar per demokratiškai išrinktus atstovus, kuri galėtų apimti rinkimų teisę, teisę inicijuoti referendumą, piliečių įstatymų iniciatyvos teisę, peticijų teisę, teisę kritikuoti valstybės įstaigų ar pareigūnų darbą ir juos apskusti. Politinėms teisėms taip pat priskiriama ir teisė vienytis į politines partijas, organizacijas, asociacijas, taip pat piliečių teisė dirbti valstybės tarnyboje, bei mitingų ir demonstracijų laisvė.

Visos Baltijos šalių konstitucijos įtvirtina vieną svarbiausią politinę teisę – piliečių **teisę dalyvauti valstybės valdyme**. Lietuvos Respublikos Konstitucijoje ši teisė įtvirtinta 33 str. 1 d. „Piliečiai turi teisę dalyvauti valdant savo šalį tiek tiesiogiai, tiek per demokratiškai išrinktus atstovus, taip pat lygiomis sąlygomis stoti į Lietuvos Respublikos valstybinę tarnybą“. Estijos Respublikos Konstitucijoje ši teisė įtvirtinta III konstitucijos skyriuje „Tauta“ 56 str. „Aukščiausią valstybinę galią tauta vykdo per piliečius, galinčius balsuoti: Parlamento rinkimuose ir referendume“. Latvijos Respublikos Konstitucijoje ši teisė yra įtvirtinta 101 str. „Pilietis įstatymų

¹⁷ Birmontienė T. Žmogaus teisės ir jų įtvirtinimas Lietuvos Respublikos Konstitucinėje teisėje // Lietuvos konstitucinė teisė. – Vilnius. – 2002, p. 329.

nustatyta tvarka turi teisę dalyvauti valstybės valdyje, savivaldos valdyje ir užimti pareigas valstybės tarnyboje, savivaldos narius gali rinkti Latvijos piliečiai, turintys visas pilietybės teises, savivaldos darbo kalba yra latvių kalba“. Politinių teisių turinys šiose konstitucijose mažai skiriasi. Tačiau ši piliečių teisė yra labai plataus pobūdžio, joje suformuluotos normos yra glaudžiai susijusios su kitomis Konstitucijos normomis, nuostatomis ir principais. Piliečių teisė dalyvauti valdant savo šalį suprantama kaip pagrindinė, įgyvendinama per kitas teises, tai yra per rinkimų teisę, referendumą, peticijos teisę, teisę kritikuoti valstybės įstaigų ar pareigūnų darbą, apskusti jų sprendimus.

Kita labai svarbi politinė teisė įtvirtinta visose Baltijos šalių konstitucijose yra **rinkimų teisė**. Piliečiai savo šalies valdyje turi teisę dalyvauti tiek tiesiogiai, tiek per demokratiškai išrinktus atstovus. Ši teisė Lietuvos Respublikos Konstitucijoje įtvirtinta jau minėtame 33 str. 1 d., taip pat ir 34 str. „Piliečiai, kuriems rinkimų dieną yra sukakę 18 metų, turi rinkimų teisę, teisę būti išrinktam nustato Lietuvos Respublikos Konstitucija ir rinkimų įstatymai, rinkimuose nedalyvauja piliečiai, kurie teismo pripažinti neveiksniais“. Estijos Respublikos Konstitucijoje ši teisė įtvirtinta visame III konstitucijos skyriuje „Tauta“ 56 str. „Aukščiausią valstybinę galią tauta vykdo per piliečius, galinčius balsuoti: Parlamento rinkimuose ir referendume“, 57 str. „Pilietis, sulaukęs 18 metų, turi rinkimų teisę“, 58 str. „Įstatymas gali riboti nuteistųjų ar atliekančių bausmę Estijos piliečių rinkimų teisę“. Latvijos Respublikos konstitucijoje ši teisė deklaruojama taip pat jau minėtame 101 str. taip pat rinkimų teisės deklaruojamos ir kituose Latvijos Respublikos Konstitucijos skirsniuose, II skirsnyje „Parlamentas“ 8 str. „Visi Latvijos piliečiai, turintys visas pilietines teises ir kuriems rinkimų dieną yra sukakę 18 metų, turi teisę balsuoti“, taip pat ir šio skirsnio 9 str. „Kiekvienas Latvijos pilietis, turintis visas pilietybės teises ir kuris rinkimų dieną yra ne jaunesnis kaip 21 metų, gali būti renkamas parlamento nariu“. Tai viena esminių politinių teisių. Ši teisė priklauso tik šios valstybės piliečiams, kuriems rinkimų dieną yra sukakę atitinkamas konstitucijoje numatytas amžius. Baltijos šalių konstitucijose analizuojant rinkimų teisę atsiskleidžia du jos komponentai – aktyvioji rinkimų teisė (teisė rinkti) ir pasyvioji rinkimų teisė (teisė būti išrinktam). Rinkimų teisė yra būtinas demokratinės valstybės elementas. Tačiau tiek Lietuvos Respublikos Konstitucija, tiek Estijos Respublikos Konstitucija apriboja šias teises piliečiams, teismo pripažintiems neveiksniais ar atliekantiems bausmę, Latvijos Respublikos konstitucija tokio ribojimo nenumato.

Taip pat svarbi yra ir **peticijų teisė**. Taip Baltijos šalių konstitucijose įtvirtinta piliečių teisė kreiptis su individualiais ir kolektyviniais prašymais (peticijomis). Lietuvos Respublikos Konstitucijoje ši teisė deklaruojama 33 str. 3 d. „Piliečiams laiduojama peticijos teisė, kurios įgyvendinimo tvarką nustato įstatymas“. Estijos Respublikos Konstitucijoje ši teisė deklaruojama 46 str. „Kiekvienas asmuo turi teisę kreiptis į valstybės, savivaldybių įstaigas ar jų pareigūnus su memorandumais ar prašymais, įstatymas nustato atsakymo tvarką“. Latvijos Respublikos

Konstitucijoje šiuos teisės įgyvendinimą galėtume sieti su Konstitucijos 104 str. „Kiekvienas turi teisę svarbiu klausimu kreiptis ir gauti atsakymą iš valstybinių ar savivaldybės institucijų, kiekvienas turi teisę gauti atsakymą latvių kalba“. Peticijų teisė – tai individualus ar kolektyvinus piliečių kreipimasis į aukščiausius valdžios organus. Tai teisė kreiptis su reikalavimais, pasiūlymais, skundais, adresuojamais valstybės institucijoms, kurios pagal savo kompetenciją gali išspręsti peticijoje suformuluotą reikalavimą ar pasiūlymą. Šiuo atveju daromas visuomeninis poveikis valdžios įstaigoms.

Baltijos šalių konstitucijos įtvirtina ir piliečių **teisę lygiomis galimybėmis stoti į valstybės tarnybą**. Valstybės tarnyba suprantama kaip valstybės tarnautojo veikla bet kurioje valstybės institucijoje ar organizacijoje. Lietuvos Respublikos Konstitucijoje ši teisė deklaruojama 33 str. 1 d. „Piliečiai turi teisę dalyvauti valdant savo šalį tiek tiesiogiai, tiek per demokratiškai išrinktus atstovus, taip pat lygiomis sąlygomis stoti į Lietuvos Respublikos valstybinę tarnybą“. Estijos Respublikos konstitucijoje ši teisė įtvirtinta plačiau ir net nustato išimtinius atvejus 30 str. „Estijos piliečiai pareigas valstybės ir savivaldybių tarnybose užima įstatymų nustatyta tvarka, išimtiniais atvejais, remiantis įstatymu, šias pareigas gali užimti ir užsienio valstybių piliečiai bei asmenys, neturintys pilietybės“, Latvijos Respublikos Konstitucijoje ši nuostata deklaruojama 101 str. „Pilietis įstatymų nustatyta tvarka turi teisę dalyvauti valstybės valdyme, savivaldos valdyme ir užimti pareigas valstybės tarnyboje, savivaldos narius gali rinkti Latvijos piliečiai, turintys visas pilietybės teises, savivaldos darbo kalba yra latvių kalba“. Asmenims stojantiems į valstybinę tarnybą taikomi reikalavimai, kurie yra visuotinai pripažįstami ir taikomi užsienio valstybių praktikoje. Tai gali būti pilietybės turėjimas, valstybinės kalbos mokėjimas, atitinkamas išsilavinimas, amžiaus cenzas ir kiti. Išimtiniais atvejais, remiantis įstatymu, šias pareigas gali eiti ir užsienio piliečiai, bei asmenys neturintys pilietybės, kaip minėtame Estijos Respublikos Konstitucijos straipsnyje.

Dar viena asmens politinė teisė deklaruojama visose Baltijos šalių konstitucijose yra **teisė jungtis į bendrijas, politines partijas, organizacijas, asociacijas ir visuomenines organizacijas**. Lietuvos Respublikos Konstitucijoje ši teisė įtvirtinta 35 str. „Piliečiams laiduojama teisė laisvai vienytis į bendrijas, politines partijas ar asociacijas, jei šių tikslai ir veikla nėra priešingi Konstitucijai ir įstatymams, niekas negali būti verčiamas priklausyti kokiam nors bendrijai, politinei partijai ar organizacijai, politinių partijų, kitų politinių ir visuomeninių organizacijų steigimą ir veiklą reglamentuoja įstatymas“. Estijos Respublikos Konstitucijoje ši teisė deklaruojama itin detalai 48 str. „Kiekvienas žmogus turi teisę jungtis į ne pelno organizacijas ar bendrijas, politinėms partijoms gali priklausyti tik Estijos piliečiai, organizacijoms ir sąjungoms, turinčioms savo žinioje ginklus, karinę struktūrą ar vykdančioms karines užduotis, steigti reikalingas išankstinis leidimas, kurio išdavimo sąlygas ir tvarką nustato įstatymas, draudžiamos kokios

asociacijos, sąjungos ir politinės partijos, kurių tikslai ir veikla skirti Estijos Konstitucinei santvarkai keisti prievartos būdu ar kitaip prieštarauja įstatymui, nustatančiam baudžiamąją atsakomybę, tik teismas dėl teisės pažeidimų gali sustabdyti ar nutraukti bendrijos, asociacijos arba politinės partijos veiklą ar skirti piniginę baudą“. Latvijos Respublikos Konstitucijoje ši teisė įtvirtinta 102 str. „Visi žmonės gali laisvai steigti arba jungtis į politines partijas, asociacijas ir kitokias visuomenines organizacijas“. „Įvairaus pobūdžio visuomeniniai susivienijimai – būtinas atviros pliuralistinės visuomenės elementas. Žmonės jungiasi į juos siekdami organizuoti ginti savo teises ir interesus politinio, ekonominio, kultūrinio, socialinio ir kitose gyvenimo srityse. Tokie susivienijimai – reikšminga iškilusių bendrų problemų sprendimo priemonė, daranti įtaką valstybės bei visuomenės gyvenimui.“¹⁸ Žmogaus teisė jungtis su kitais žmonėmis į visuomeninius susivienijimus apima keletą aspektų: teisę steigti bendrijas, politines partijas ar asociacijas, kitokias visuomenines organizacijas, teisę įstoti į jas ir dalyvauti jų veikloje, taip pat teisę nebūti visuomeninių susivienijimų nariu ir teisę iš jų išstoti. Vienijimasis grindžiamas savanoriškumo principu.

Taip pat visose Baltijos šalių konstitucijose yra įtvirtinta politinė teisė yra **susirinkimų, mitingų, gatvės eitynių ir demonstracijų laisvė**. Lietuvos Respublikos konstitucijoje ši teisė deklaruojama 36 str. „Negalima drausti ar trukdyti piliečiams rinktis be ginklo į taikius susirinkimus, ši teisė negali būti ribojama kitaip, kaip tik įstatymu ir tik tada, kai reikia apsaugoti valstybės ar visuomenės saugumą, viešąją tvarką, žmonių sveikatą ar dorovę arba kitų asmenų teises ir laisves“. Estijos Respublikos Konstitucijoje ši teisė įtvirtinta 47 str. „Kiekvienas asmuo turi teisę be išankstinio leidimo rinktis į taikius susirinkimus ir mitingus, ši teisė gali būti ribojama įstatymo nustatytais atvejais ir tvarka, jeigu tai būtina valstybės saugumui, viešajai tvarkai užtikrinti, moralei, eismo ar mitingo dalyvių saugumui garantuoti bei infekcinių ligų plitimui stabdyti“. Įtvirtinant šią teisę konstitucijose pareikiamos būtinos sąlygos, kad piliečių susirinkimai gali būti tik taikūs ir nekelti pavojaus. Latvijos Respublikos Konstitucijoje ši teisė įtvirtinta 103 str. „Valstybė laiduoja teisę savanoriškai dalyvauti mitinguose, gatvių eitynėse ar piketuose“. Šios teisės įtvirtinimas konstitucijoje įtvirtina ir piliečių teisę dalyvauti šalies politiniame gyvenime. Susirinkimuose suteikiama galimybė reikšti savo mintis, pažiūras, įsitikinimus, kritikuoti valdžios sprendimus. Ši teisė užtikrina pilietinio aktyvumo įgyvendinimą visuomenėje ir valstybėje.

Baltijos šalių konstitucijose pilietinės teisės ir laisvės reglamentuojamos pakankamai išsamiai ir detalai, tačiau tenka pastebėti, kad Latvijos Respublikos Konstitucijoje šios teisės taip pat deklaruojamos siauriau.

¹⁸ Normantas A. Konstitucijos 35 straipsnio komentaras // Lietuvos Respublikos Konstitucijos komentaras: 1 dalis – Vilnius. – Teisės institutas. 2000. p. 292.

8.3 SOCIALINĖS, EKONOMINĖS IR KULTŪRINĖS TEISĖS BALTIJOS ŠALIŲ KONSTITUCIJOSE

„Socialinės teisės užtikrina asmeniui žmogaus vertą gyvenimo lygį ir socialinę gintį. Socialinių teisių svarba yra ta, kad ji realizuoja žmonių solidarumo idėją. Jas įgyvendinant garantuojamas visuomenės socialinis stabilumas, socialinė santarvė bei rimtis. Kultūrinės teisės garantuoja žmogaus dvasinę raidą, padeda jam tapti naudingu ekonominės, socialinės, kultūrinės visuomenės plėtotės dalyviu“.¹⁹ Ekonominės teisės skirtos asmens ekonominiams poreikiams užtikrinti.

Baltijos šalių konstitucijoje reglamentuotos tokios socialinės, ekonominės teisės, kaip teisė į darbą, verslą, tinkamas, saugias ir sveikas darbo sąlygas, teisė gauti teisingą apmokėjimą už darbą, socialinę apsaugą nedarbo atveju, kiekvieno dirbančiojo teisė į poilsį, kasmetines mokamas atostogas, teisė burtis į profesines sąjungas, teisė gauti senatvės, invalidumo pensijas, socialinę paramą nedarbo, ligos, našlystės, maitintojo netekimo ir kitais įstatymo numatytais atvejais, šeimos apsaugos teisės (dirbančių motinų teisė į atostogas iki gimdymo ir po jo, palankias darbo sąlygas ir kitas lengvatas; nepilnamečius vaikus gina įstatymas ir kt.), teisė į sveikatos priežiūrą, darbuotojų teisė streikuoti, ginant savo ekonominius ir socialinius interesus. Kultūrinėms teisėms priskiriamos teisė į mokslą, teisė į laisvą kūrybą, mokslininkų tyrimų ir kūrybinės veiklos laisvė, intelektualinės nuosavybės apsauga, autorių teisių apsauga, teisė dalyvauti kultūriniame gyvenime.

Lietuvos Respublikos Konstitucijoje socialinės, ekonominės ir kultūrinės teisės yra išdėstytos III ir IV skirsniuose, nors kai kurias jų galima rasti ir Konstitucijos II skirsnyje, Estijos Respublikos Konstitucijoje socialinės, ekonominės ir kultūrinės teisės yra išdėstytos tame pačiame II skyriuje „Pagrindinės teisės, laisvės ir pareigos“, Latvijos Respublikos Konstitucijoje socialinėms, ekonominėms ir kultūrinėms teisėms galėtume priskirti jau minėto VIII skirsnio „Pagrindinės žmogaus teisės“ straipsnius

Visose Baltijos šalių konstitucijose yra įtvirtinta labai svarbi ekonominė teisė tai **laisvė dirbti**. Ji reiškia prigimtinių žmogaus poreikį savarankiškai pasirūpinti savimi, laisvę pasirinkti darbą arba laisvai dėl jo susitarti. Lietuvos Respublikos Konstitucijoje IV skirsnyje „Tautos ūkis ir darbas“ 48 str. „Kiekvienas žmogus gali laisvai pasirinkti darbą bei verslą ir turi teisę turėti tinkamas, saugias ir sveikas darbo sąlygas, gauti teisingą apmokėjimą už darbą ir socialinę apsaugą nedarbo atveju, užsieniečių darbą Lietuvos Respublikoje reguliuoja įstatymas, priverčiamas darbas draudžiamas, priverčiamuoju darbu nelaikoma tarnyba kariuomenėje ar ją pakeičiant alternatyvioji tarnyba, taip pat piliečių darbas karo, stichinės nelaimės, epidemijos ar kitais ypatingais atvejais,

¹⁹ Vaišvila A. Žmogaus teisės ir jų ginties ribos // Žmogaus teisės ir jų gintis. – Vilnius. – Lietuvos teisės akademija. 2000, p. 13.

priverčiamuoju darbu nelaikomas ir įstatymo reguliuojamas teismo nuteistųjų darbas“. Estijos Respublikos Konstitucijoje ši teisė įtvirtinta 29 str. „Estijos pilietis turi teisę laisvai pasirinkti veiklos rūšį, profesiją ir darbo vietą, šios teisės įgyvendinimo būdus ir tvarką gali nustatyti įstatymas, šią teisę taip pat turi Estijoje gyvenantys užsienio valstybių piliečiai ir asmenys, neturintys pilietybės, jeigu įstatymas nenustato kitaip, niekas negali būti prieš savo valią verčiamas dirbti ar tarnauti“, išskyrus karinę ar alternatyviąją tarnybą, darbą užkertant galimybę plisti infekcinėms ligoms, stichinių nelaimių ir katastrofų metu, bei darbą, įstatymų nustatyta tvarka privalomą nuteistajam, valstybė organizuoja profesinį mokymą ir teikią pagalbą ieškantiems darbo, valstybė kontroliuoja darbo sąlygas, kiekvienas asmuo gali laisvai priklausyti darbuotojų ar darbdavių asociacijoms ar sąjungoms, darbuotojų ar darbdavių sąjungos gali ginti jų teises ir teisėtus interesus visais įstatymų nedraudžiamais būdais, teisės streikuoti įgyvendinimo sąlygas ir procedūras nustato įstatymas, darbo ginčų sprendimo procedūras nustato įstatymas“. Latvijos Respublikos Konstitucijoje ši teisė deklaruojama 106 str. „Kiekvienas žmogus turi teisę pasirinkti darbą pagal savo sugebėjimus ir kvalifikaciją, priverčiamasis darbas draudžiamas, priverčiamuoju darbu nelaikomas darbas stichinės nelaimės metu ar kitais ypatingais atvejais“. Darbo laisvė reiškia asmens galimybę dirbti tiek fizinį, tiek protinį darbą už atlyginimą, susitarus su kita šalimi, arba užsiimant kita veikla kuri nėra draudžiama įstatymo, bei valstybės pareigą „valstybei numatoma pareiga užtikrinti žmogaus teisę pasirinkti darbą, t.y. sudaryti visas sąlygas pasirengti dirbti norimą ir galimą darbą“.²⁰

Kita labai svarbi su darbu susijusi ekonominė asmens teisė įtvirtinta Baltijos šalių konstitucijose tai **teisė gauti teisingą apmokėjimą už darbą**. Lietuvos Respublikos Konstitucijoje ši teisė deklaruojama jau minėtame 48 str. 1 d. „Kiekvienas žmogus gali laisvai pasirinkti darbą bei verslą ir turi teisę turėti tinkamas, saugias ir sveikas darbo sąlygas, gauti teisingą apmokėjimą už darbą ir socialinę apsaugą nedarbo atveju“. Estijos Respublikos Konstitucijoje ši teisė nėra tiesiogiai įtvirtinta. Latvijos Respublikos Konstitucijoje ši teisė yra deklaruojama 107 str. „Visi dirbantys žmonės už atliktą darbą turi teisę gauti teisėtą atlygį, kuris negali būti mažesnis nei minimalus Valstybės nustatytas darbo užmokestis, ir teisę į poilsį, laisvalaikį, taip pat kasmetines mokamas atostogas“. Teisingas apmokėjimas už darbą nėra suderinamas ne tik su diskriminacija, bet ir privilegijomis. Už tokį patį darbą privalo būti mokamas toks pats atlyginimas.

Taip pat labai svarbi su darbu susijusi ekonominė teisė tai **teisė į poilsį**. Lietuvos Respublikos Konstitucijoje ši teisė deklaruojama 49 str. „Kiekvienas dirbantis žmogus turi teisę turėti poilsį ir laisvalaikį, taip pat kasmetines mokamas atostogas, darbo laiko trukmę apibrėžia įstatymas“. Estijos Respublikos Konstitucijoje ši teisė nėra tiesiogiai įtvirtinta. Latvijos Respublikos konstitucijoje

²⁰ Mačernybė-Panomariovienė I. Teisė į darbą // Žmogaus teisės Lietuvoje. – Vilnius. - Lietuvos Respublikos Seimas. 2005, p. 105.

teisė į poilsį deklaruojama minėtame 107 str. Kiekvieno dirbančio žmogaus teisė į poilsį yra būtina žmogaus organizmo funkcijų atstatymo ir visaverčio gyvenimo sąlyga. Ši nuostata įtvirtinta konstitucijoje atitinka tarptautinių teisės aktų reikalavimus, kuriais siekiama garantuoti dar būtų veiksmingai įgyvendinama teisė į tinkamas darbo sąlygas.

Baltijos šalių konstitucijose taip pat numatyta **teisė streikuoti**. Lietuvos Respublikos Konstitucijoje ši teisė įtvirtinta 51 str. „Darbuotojai, gindami savo ekonominius ir socialinius interesus, turi teisę streikuoti, šios teisės apribojimus, įgyvendinimo sąlygas ir tvarką nustato įstatymas“. Estijos Respublikos konstitucijoje ši teisė nėra tiesiogiai įtvirtinta. Latvijos Respublikos Konstitucijoje ši teisė deklaruojama 108 str. „Kiekvienas dirbantis žmogus turi teisę į kolektyvinę darbo sutartį ir teisę streikuoti, valstybė gina profesines sąjungas“. Streikas – tai vienos įmonės ar kelių įmonių darbuotojų ar jų grupių laikinas darbo nutraukimas. Darbas gali būti nutraukiamas visiškai ar iš dalies. Tai vienas iš būdų spręsti kolektyvinį darbo ginčą, darbuotojams ginant savo ekonominius ir socialinius interesus, tai priemonė kurios imasi darbuotojai kovodami už savo teises.. Streikuojant siekiama pakeisti ar nustatyti darbo sąlygas, įpareigoti darbdavį vykdyti susitarimus.

Baltijos šalių konstitucijose yra įtvirtinta labai svarbi **teisė į sveikatos apsaugą**. Lietuvos Respublikos Konstitucijoje ši teisė deklaruojama 53 str. „Valstybė rūpinasi žmonių sveikata ir laiduoja medicinos pagalbą bei paslaugas žmogui susirgus, įstatymas nustato piliečiams nemokamas medicinos pagalbos valstybinėse gydymo įstaigose teikimo tvarką, valstybė skatina visuomenės kūno kultūrą ir remia sportą, valstybė ir kiekvienas asmuo privalo saugoti aplinką nuo kenksmingų poveikių“. Estijos Respublikos Konstitucijoje ši teisė deklaruojama gana išsamiai 28 str. „Kiekvienas asmuo turi teisę į sveikatos apsaugą, Estijos pilietis turi teisę į valstybės paramą senatvėje, nedarbingumo atveju, jeigu netenka maitintojo ar jo stokoja, paramos rūšis, dydį, gavimo sąlygas ir tvarką nustato įstatymas, šią teisę taip pat turi Estijoje gyvenantys užsienio valstybių piliečiai ir asmenys, neturintys pilietybės, jeigu įstatymas nenustato kitaip, valstybė remia savanorišką ir savivaldos institucijų vykdomą socialinę rūpybą, daugiavaikėms šeimoms ir asmenims su negalia skiriama ypatinga valstybės ir savivaldos institucijų globa“. Latvijos Respublikos konstitucijoje ši teisė įtvirtinta 111 str. Valstybė rūpinasi žmonių sveikata ir garantuoja medicinos pagalbą“.

Baltijos šalių konstitucijose taip pat įtvirtinta labai svarbi **teisė į socialinę apsaugą**. Lietuvos Respublikos Konstitucijoje ši teisė įtvirtinta 52 str. „Valstybė laiduoja piliečių teisę gauti senatvės ir invalidumo pensijas, socialinę paramą nedarbo, ligos, našlystės, maitintojo netekimo ir kitais įstatymų numatytais atvejais“. Estijos Respublikos Konstitucijoje ši teisė deklaruojama jau minėtame 28 str. 2 d. „Estijos pilietis turi teisę į valstybės paramą senatvėje, nedarbingumo atveju, jeigu netenka maitintojo ar jo stokoja, paramos rūšis, dydį, gavimo sąlygas ir tvarką nustato

įstatymas, šią teisę taip pat turi Estijoje gyvenantys užsienio valstybių piliečiai ir asmenys, neturintys pilietybės, jeigu įstatymas nenustato kitaip, valstybė remia savanorišką ir savivaldos institucijų vykdomą socialinę rūpybą, daugiavaikėms šeimoms ir asmenims su negalia skiriama ypatinga valstybės ir savivaldos institucijų globa“. Latvijos Respublikos konstitucijoje ši teisė įtvirtinta 109 str. „Valstybė garantuoja socialinę paramą sulaukusiems senatvės, netekusiems darbo, darbingumo ir kitais įstatyme numatytais atvejais“.

Baltijos šalių konstitucijose taip pat užtikrinama **teisė į saugią aplinką**. Lietuvos Respublikos Konstitucijoje ši teisė nėra įtvirtinta. Estijos Respublikos Konstitucijoje taip pat nėra. Latvijos Respublikos Konstitucijoje ši teisė įtvirtinta 115 str. „Valstybė privalo užtikrinti sąlygas gyventi saugioje aplinkoje, gauti informaciją apie asmens aplinką“.

Labai svarbią vietą Baltijos šalių konstitucijose užima **šėimos teisės ir laisvės**, taip pat motinystės, tėvystės ir vaikystės teisių apsauga. Lietuvos Respublikos Konstitucijoje šėimos teisei skiriamas itin didelis dėmesys, 38 str. įtvirtinta „Šėima yra visuomenės ir valstybės pagrindas, valstybė saugo ir globoja šėimą, motinystę, tėvystę ir vaikystę, santuoka sudaroma laisvu vyro ir moters sutarimu, valstybė registruoja santuoką, gimimą ir mirtį, valstybė pripažįsta ir bažnytinę santuokos registraciją, sutuoktinių teisės šėimoje lygios, tėvų teisė ir pareiga – auklėti savo vaikus dorais žmonėmis ir ištikimais piliečiais, iki pilnametystės juos išlaikyti, vaikų pareiga – gerbti tėvus, globoti juos senatvėje ir tausoti jų palikimą“ taip pat ir 39 str. „Valstybė globoja šėimas, auginančias ir auklėjančias vaikus namuose, įstatymo nustatyta tvarka teikia joms paramą, dirbančioms motinoms įstatymas numato mokamas atostogas iki gimdymo ir po jo, palankias darbo sąlygas ir kitas lengvatas, nepilnamečius vaikus gina įstatymas“. Estijos Respublikos Konstitucijoje šėimos teisės įtvirtintos 27 str. „Šėima, kaip visuomenės išsaugojimo ir tautos augimo pagrindas, yra saugoma valstybės, sutuoktinių teisės yra lygios, tėvai turi teisę ir pareigą auginti savo vaikus ir jais rūpintis, įstatymas gina tėvus ir vaikus, šėima privalo rūpintis savo nariais, kuriems reikalinga pagalba“. Latvijos Respublikos Konstitucijoje ši teisė deklaruojama 110 str. „Valstybė saugo ir globoja santuoką, šėimą, tėvų ir vaikų teises, valstybė remia ir globoja neįgaliuosius, netekusius tėvų globos ar nuo smurto nukentėjusius vaikus“. Šėima tai valstybės ir visuomenės pagrindas, todėl valstybė privalo ja saugoti ir globoti, taip pat santuoką, tėvų ir vaikų teises.

Esminė kultūrinė teisė įtvirtinta visose Baltijos šalių konstitucijose – **teisė į mokslą**. Lietuvos Respublikos Konstitucijoje ši teisė deklaruojama 41 str. „Asmenims iki 16 metų mokslas privalomas, mokymas valstybinėse ir savivaldybių bendrojo lavinimo, profesinėse bei aukštesniosiose mokyklose yra nemokamas, aukštasis mokslas prieinamas visiems pagal kiekvieno žmogaus sugebėjimus, gerai besimokantiems piliečiams valstybinėse aukštosiose mokyklose laiduojamas nemokamas mokslas“. Estijos Respublikos Konstitucijoje ši teisė deklaruojama 37 str. „Kiekvienas asmuo turi teisę į mokslą, mokslas mokyklinio amžiaus vaikams valstybinėse ir

savivaldybių bendrojo lavinimo mokyklose įstatymo nustatyta tvarka yra privalomas ir nemokamas, siekdamas užtikrinti mokslo prieinamumą valstybė ir savivaldybės išlaiko reikiamą švietimo institucijų skaičių, kitos mokslo institucijos, taip pat privačios mokyklos gali būti steigiamos ir išlaikomos įstatymų nustatyta tvarka, tėvai turi teisę spręsti dėl vaikų mokymosi pobūdžio, kiekvienas asmuo turi teisę mokytis estų kalba, mokymo kalbą tautinių mažumų švietimo įstaigoje nustato švietimo įstaiga, švietimo priežiūrą vykdo valstybė“. Latvijos Respublikos Konstitucijoje ši teisė įtvirtinta 112 str. „Visi asmenys turi teisę į išsilavinimą, valstybė garantuoja nemokamą pradinį ir vidurinį išsilavinimą, pradinis išsilavinimas yra privalomas“. Žmogaus teisių kataloge asmens teisė į mokslą užima labai svarbią vietą. Teisė į mokslą turėtų būti suprantama, kaip teisė į išsilavinimą. Teisė į mokslą suponuoja ir valstybės pareigą įgyvendinti ją. Baltijos šalių konstitucijose švietimas pripažįstamas prioritetine sritimi, būtina civilizuotai visuomenei egzistuoti.

Baltijos šalių konstitucijose yra įtvirtinta **teisė į laisvą kūrybą**. Lietuvos Respublikos Konstitucijoje ši teisė įtvirtinta bendriau 42 str. „Kultūra, mokslas ir tyrinėjimai bei dėstymas yra laisvi, valstybė remia kultūrą ir mokslą, rūpinasi Lietuvos istorijos, meno ir kitų kultūros paminklų bei vertybių apsauga, dvasinius ir materialinius autoriaus interesus, susijusius su mokslo, technikos, kultūros ir meno kūryba, saugo ir gina įstatymas“. Estijos Respublikos Konstitucijoje ši teisė deklaruojama 39 str. „Autorius turi neatimamą teisę į savo kūrybą, autorines teises saugo įstatymai“. Latvijos Respublikos konstitucijoje ši teisė deklaruojama 113 str. „Valstybė pripažįsta mokslo ir kultūros atradimų laisvę, rūpinasi autorystės teisių ir patentinių teisių užtikrinimu“. „Kūryba suprantama kaip svarbiausias žmogaus dvasinės veiklos komponentas – tai atradimas ar sukūrimas ko nors naujo, originalaus. Kūryba - sąmoningas asmens dvasinės ir protinės veiklos procesas ir kartu rezultatas, kuris patenkina asmenybės poreikius ir lūkesčius. Kūrybos laisvė reiškia, kad valstybė negali savavališkai kištis į kūrybos procesą, bet turi užtikrinti šios laisvės apsaugos teisinę garantijas“.²¹

Baltijos šalių Konstitucijos užtikrina **tautinių mažumų kultūrinę teisę**. Lietuvos Respublikos Konstitucijoje šios teisės deklaruojamos 37 str. ir 45 str. Estijos Respublikos Konstitucijoje šios teisės išdėstytos 50 str. „Tautinei kultūrai puoselėti tautinės mažumos turi teisę kurti savivaldos įstaigas Nacionalinių mažumų kultūros autonomijos įstatymo nustatytais sąlygomis ir tvarka“. Latvijos Respublikos Konstitucijoje šios teisės dėstomos 114 str. „Tautinės mažumos turi teisę išlaikyti ir puoselėti savo kalbą, kultūrą, etninį identitetą“. Taip įtvirtinama nuostata kad valstybė pripažįsta, toleruoja ir remia kultūrinę tautinių bendrijų autonomiją. Gerbia piliečių priklausančių tautinėms bendrijoms kultūros ir papročių savitumą, sudaro šioms bendrijoms sąlygas išreikšti, išsaugoti ir puoselėti savo kultūrą.

²¹ Jovaišas K. Konstitucijos 42 straipsnio komentaras // Lietuvos Respublikos Konstitucijos komentaras: 1 dalis – Vilnius. – Teisės institutas. 2000. p. 292.

5. BALTIJOS ŠALIŲ KONSTITUCIJOSE ĮVIRTINTOS ASMENS PAREIGOS

Pareiga – tai teisės normose nustatytas įsipareigojimas asmeniui atlikti tam tikrus veiksmus ar nuo tokių veiksmų susilaikyti. „Esminis žmogaus teisių ir laisvių požymis yra tai, kad teisių ir laisvių atsiradimas, jų įgyvendinimas nesiejamas su pareigų vykdymu“.²²

Baltijos šalių konstitucijose taip pat yra įtvirtintos asmens pareigos. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 28 str. formuluojamas ypač svarbus konstitucinis žmogaus teisių principas „Įgyvendindamas savo teises ir naudodamasis savo laisvėmis, žmogus privalo laikytis Lietuvos Respublikos Konstitucijos ir įstatymų, nevaržyti kitų žmonių teisių ir laisvių“. Viena pagrindinių asmens pareigų – ne tik laikytis Konstitucijos, įstatymų, bet ir nevaržyti kitų žmonių teisių ir laisvių. Tai labai svarbus žmogaus teisių ir laisvių įgyvendinimo principas. Estijos Respublikos konstitucijoje ši pareiga deklaruojama 19 str. 2 d. „Kiekvienas asmuo, naudodamasis savo teisėmis ir laisvėmis bei vykdydamas pareigas, privalo gerbti kitų žmonių teises ir laisves bei laikytis įstatymų“ bei 55 str. „Užsienio valstybių piliečiai ir Estijoje gyvenantys asmenys, neturintys pilietybės, privalo laikytis Estijos konstitucinės santvarkos“. Latvijos Respublikos konstitucijoje šis principas nėra tiesiogiai įtvirtintas

Baltijos šalių konstitucijose yra įvardytos tokios asmens pareigos: tėvų pareigos, Lietuvos Respublikos Konstitucijoje ši pareiga įtvirtinta 38 str. 6 d. „Tėvų teisė ir pareiga – auklėti savo vaikus dorais žmonėmis ir ištikimais piliečiais, iki pilnametystės juos išlaikyti“, Estijos Respublikos Konstitucijoje ši pareiga įtvirtinta 27 str. 3d. „Tėvai turi teisę ir pareigą auginti savo vaikus ir jais rūpintis“, Latvijos Respublikos konstitucija šios pareigos neįtvirtina; vaikų pareigos, Lietuvos Respublikos Konstitucijoje ši pareiga įtvirtinta 38 str. 7 d. „Vaikų pareiga - gerbti tėvus, globoti juos senatvėje ir tausoti jų palikimą“, nei Estijos Respublikos Konstitucijoje, nei Latvijos Respublikos Konstitucijose ši pareiga nėra deklaruojama; pareiga mokytis, ši pareiga Lietuvos Respublikos konstitucijoje įtvirtinta 41 str. 1 d. „Asmenims iki 16 metų mokslas privalomas“, Estijos Respublikos Konstitucijoje ši pareiga deklaruojama 37 str. 1 d. „Kiekvienas asmuo turi teisę į mokslą, mokslas mokyklinio amžiaus vaikams valstybinėse ir savivaldybių bendrojo lavinimo mokyklose įstatymo nustatyta tvarka yra privalomas ir nemokamas“, Latvijos Respublikos konstitucijoje ši pareiga įtvirtinta 112 str. „Visi asmenys turi teisę į išsilavinimą, valstybė garantuoja nemokamą pradinį ir vidurinį išsilavinimą, pradinis išsilavinimas yra privalomas“; pareiga saugoti aplinką, Lietuvos Respublikos Konstitucijoje ši pareiga deklaruojama 54 str.

²² Sikevičius V. Žmogaus teisių ir laisvių konstitucinės garantijos // Konstitucinis Teismas ir konstitucinės garantijos Lietuvoje. Vilnius, 1995. P. 56

„Valstybė rūpinasi natūralios gamtinės aplinkos, gyvūnijos ir augalijos, atskirų gamtos objektų ir ypač vertingų vietovių apsauga, prižiūri, kad su saiku būtų naudojami, taip pat atkuriami ir gausinami gamtos ištekliai, įstatymu draudžiama niokoti žemę, jos gelmes, vandenį, teršti vandenį ir orą, daryti radiacinį poveikį aplinkai bei skurdinti augaliją ir gyvūniją“, Estijos Respublikos Konstitucijoje ši teisė deklaruojama 53 str., „Kiekvienas asmuo privalo saugoti aplinką ir atlyginti už jai padarytą žalą, žalos atlyginimo tvarką nustato įstatymas“. Latvijos Respublikos Konstitucijoje ši pareiga nėra deklaruojama;

Pareiga ginti valstybę, Lietuvos Respublikos Konstitucijoje ši pareiga detalizuojama 139 str. 1 d. „Lietuvos valstybės gynimas nuo užsienio ginkluoto užpuolimo – kiekvieno Lietuvos Respublikos piliečio teisė ir pareiga“, Estijos Respublikos Konstitucijoje ši teisė deklaruojama 54 str. „Estijos piliečio pareiga – būti ištikimam Estijos konstitucinei santvarkai ir ginti Estijos nepriklausomybę“, Latvijos respublikos konstitucija šios pareigos neįtvirtina; piliečių pareiga atlikti karo ar alternatyviąją krašto apsaugos tarnybą, Lietuvos Respublikos Konstitucijoje ši pareiga detalizuojama 139 str. 2 d. „Įstatymo nustatyta tvarka Lietuvos Respublikos piliečiai privalo atlikti karo ir alternatyviąją krašto apsaugos tarnybą“, Estijos Respublikos Konstitucijoje ši teisė įtvirtinta 29 str. 2 d. „Niekas negali būti prieš savo valią verčiamas dirbti ar tarnauti, išskyrus karinę ar alternatyviąją tarnybą“, Latvijos Respublikos Konstitucija šios pareigos taip pat neįtvirtina.

Asmens pareigoms konstitucijose paprastai neskiriama daug dėmesio. Nėra susiformavusio ir vieningo pareigų katalogo.

Išanalizavus Baltijos šalių konstitucijose įtvirtintas asmens pareigas galime teigti kad joms nėra skiriama didelė reikšmė. Detaliausias ir didžiausias asmens pareigų katalogas įtvirtintas Lietuvos Respublikos Konstitucijoje, tuo tarpu Latvijos Respublikos Konstitucijoje tiesiogiai įtvirtinta tik viena asmens pareiga – pareiga mokytis.

6. ASMENS TEISIŲ RIBOJIMO PROBLEMOS BALTIJOS ŠALIŲ KONSTITUCIJOSE

„Žmogaus teisių ribojimas – sudėtinga konstitucinės teisės problema“²³, nes labai svarbu yra tinkamai ir tiksliai nustatyti asmens teisių ribas, taip pat nustatyti kokiu pagrindu ir kokiu mastu žmogaus teisės gali būti ribojamos, ar apskritai jos gali būti ribojamos, nes dažnai pabrėžiamas kai kurių žmogaus teisių absoliutumas. Todėl žmogaus teisių ribojimo problema yra labai aktuali.

Konstitucijose ir įstatymuose įtvirtintos asmens teisės ir laisvės dažniausiai deklaruojamos kaip absoliučios teisės: žmogaus laisvė neliečiama, žmogaus asmuo neliečiamas, asmens nuosavybė neliečiama. Tačiau tik kai kurios žmogaus teisės priskiriamos absoliučioms, neribojamoms, kaip pvz.: teisė į gyvybę, teisė nebūti kankinamam ir žalojamam ir kad su asmeniu nebūtų žiauriai, žeminant jo orumą, elgiamasi. Kitos teisės gali būti ribojamos.

Ribojimo galimybę numato ir tarptautiniai aktai: 1950 m. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija ir 1948 m. Visuotinė žmogaus teisių deklaracija. Europos žmogaus teisių teismo praktikoje susiformavo tokios visuotinai pripažįstamos žmogaus teisių ribojimo pagrįstumo sąlygos: žmogaus teisių ribojimai laikomi pagrįstais, jeigu jie: 1) yra teisėti; 2) būtinai reikalingi demokratinėje visuomenėje. Teisėtumo reikalavimas reiškia, kad apribojimai turi būti nustatomi tik įstatymu, jo normos suformuluojamos tiksliai ir aiškiai. Nagrinėjant klausimą, ar konkretus ribojimas yra būtinai reikalingas demokratinėje visuomenėje, pirma, reikia išsiaiškinti ribojimo tikslus bei paskirtį, o antra, nustatyti, ar ribojimo priemonės yra proporcingos siekiamam teisėtam tikslui.

Pagal ribojimo galimybes konstitucines teises ir laisves galėtume klasifikuoti į absoliučias, tai yra neribojamas, pvz.: teisė į gyvybę, teisė nebūti kankinamam ir žalojamam ir kad su asmeniu nebūtų žiauriai, žeminant jo orumą, elgiamasi; ir teisės, kurios tam tikromis sąlygomis gali būti ribojamos, pvz.: teisė į nuosavybę, teisė į asmens laisvę.

Konstitucinės teisės gali būti ribojamos pačioje Konstitucijoje ar pagal jos nuostatas priimtu atskiru įstatymu. Svarbu, kad tokie ribojimai nebūtų taikomi jokiais kitais pagrindais. Konstitucijoje sąlygos riboti teises formuluojamos dažniausiai kaip banketinės normos. Konstitucinė asmens teisė gali būti ribojama tik jei tai būtina apsaugoti visuomenės vertybes, kitų asmenų teisėtus interesus. Toks teisių ribojimas privalo būti proporcingas ribojimo tikslui.

Detalizuojant konstitucinių teisių ribojimo sąlygas, turi būti laikomasi proporcingumo, teisėtumo, protingumo ir kitų svarbių teisės principų. Proporcingumo principas turėtų būti suprantamas, kad bet koks apribojimas turi būti proporcingas turinio atžvilgiu, t.y. net ir esant

²³ Birmontienė T. Žmogaus teisės ir jų įtvirtinimas Lietuvos Respublikos konstitucinėje teisėje // Lietuvos konstitucinė teisė. – Vilnius. – 2002, p. 341.

pagrįstoms sąlygoms teisę riboti, tokio ribojimo turinys turi būti adekvatus. Teisėtumo reikalavimas suprantamas, kad apribojimai turi būti nustatomi tik įstatymu, jo normos suformuluojamos tiksliai ir aiškiai.

Baltijos šalių konstitucijose yra įtvirtinama bendra norma, dėl asmens teisių ir laisvių ribojimo. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 28 str. formuluojamas bendras principas „Įgyvendindamas savo teises ir naudodamasis savo laisvėmis, žmogus privalo laikytis Lietuvos Respublikos Konstitucijos ir įstatymų, nevaržyti kitų žmonių teisių ir laisvių“. Konstitucinis Teismas 2000 m. gegužės 8 d. nutarime pažymėjo, kad „šiuo Konstitucijos straipsniu yra nustatytas vienas esminių principų, kuris reiškia, kad žmogaus teisėtas elgesys nėra neribotas ir absoliučiai laisvas. Žmogus, būdamas socialinė būtybė, gyvena visuomenėje tarp į save panašių ir lygių savo orumu ir teisėmis žmonių. Kiekvienas žmogus turi pareigas visuomenei, kurioje tik ir gali laisvai ir visiškai vystyti jo asmenybė, o pagrindine iš tų pareigų – nevaržyti kitų žmonių teisių ir laisvių“.²⁴ Estijos Respublikos Konstitucijoje šis principas formuluojamas 11 str. „Teisės ir laisvės gali būti ribojamos tik remiantis Konstitucija, tokie ribojimai turi būti būtini demokratinėje visuomenėje ir turi neiškreipti ribojamų teisių ir laisvių esmės“, taip pat 19 str. 2 d. „Kiekvienas asmuo, naudodamasi savo teisėmis ir laisvėmis bei vykdydamas pareigas, privalo gerbti kitų žmonių teises ir laisves bei laikytis įstatymų“, žmogaus teisių ribojimas būtinas kai imama piktnaudžiauti asmens teisėmis ir laisvėmis. Šiuo atveju turėtume vadovautis bendru principu, kad įgyvendindamas savo teises ir naudodamasis savo laisvėmis, asmuo privalo laikytis Konstitucijos ir įstatymų, nevaržyti kito žmogaus teisių ir laisvių. Latvijos Respublikos Konstitucijoje šis principas deklaruojamas 116 str. „Asmens teisės, nurodytos 96, 97, 98, 100, 102, 103, 106, ir 108 Konstitucijos straipsniuose, gali būti įstatymais ribojamos, siekiant apginti kitų žmonių teisėtus interesus, valstybės demokratinį valdymą, tautos saugumą, gerovę ir moralę, dėl šiame straipsnyje išvardintų priežasčių gali būti apribota ir tikėjimo laisvė“.

Lietuvos Respublikos Konstitucijoje ir Estijos Respublikos Konstitucijoje be bendrųjų sąlygų, įvardijamos ir konkrečios aplinkybės, atvejai, kada konstitucinė teisė gali būti ribojama. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 20 str. 1 d. deklaruojama „Žmogaus laisvė neliečiama“, 2 d. kaip bendroji sąlyga nurodoma, kad „Niekas negali būti savavališkai sulaikytas arba laikomas suimtas, niekam neturi būti atimta laisvė kitaip, kaip tokiais pagrindais ir pagal tokias procedūras, kokias yra nustatęs įstatymas“, tame pačiame Lietuvos Respublikos Konstitucijos straipsnyje 3 d. įvardijamas ir atskiras atvejis, kai laisvė gali būti ribojama „Nusikaltimo vietoje sulaikytas asmuo per 48 valandas turi būti pristatytas į teismą, kur sulaikytajam dalyvaujant sprendžiamas sulaikymo pagrindumas, jeigu teismas nepriima nutarimo asmenį suimti, sulaikytasis tuojau pat paleidžiamas“. Estijos Respublikos Konstitucijoje asmens teisių ribojimai dar konkretesni, nurodomi net keli

²⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d. nutarimas // Valstybės Žinios, 2000, Nr. 39-1105.

atvejai, kada asmens teisės gali būti ribojamos. Estijos Respublikos Konstitucijoje, 20 str. 1 d. deklaruojama „Kiekvienas asmuo turi teisę į laisvę ir asmens neliečiamybę“, šio straipsnio 2 d. nustatomi konkretūs atvejai kada asmens neliečiamybė gali būti ribojama „Niekam negali būti atimta laisvė kitaip, kaip įstatymo nustatytais atvejais ir tvarka: 1) vykdant teismo nuosprendį arba teismui paskyrus suėmimą; 2) kai nevykdomas teismo sprendimas arba įstatymo nustatytos pareigos įvykdymui užtikrinti; 3) užkertant kelią nusikaltimui ar administraciniam teisės pažeidimui asmuo, įtariamasis nusikaltimu ar administracinės teisės pažeidimu, pristatomas į kompetentingą valstybės instituciją arba siekiama užkirsti kelią tokiam asmeniui pasislėpti; 4) nepilnamečio priežiūrai nustatyti nepilnametis pristatomas į kompetentingą valstybės instituciją; 5) asmeniui, sergančiam infekcine, psichikos liga, priklausomam nuo narkotikų, jei toks asmuo kelia pavojų sau ir kitiems; 6) siekiant užkirsti kelią nelegaliam gyvenimui Estijoje, išsiųsti asmenį iš Estijos arba išduoti jį užsienio valstybei“, trečioje šio straipsnio dalyje įtvirtinama bendra nuostata „Niekam negali būti atimta laisvė dėl sutartinių įsipareigojimų nevykdymo“. Latvijos Respublikos Konstitucijoje laisvės neliečiamybė deklaruojama 94 str. „Žmogaus laisvė neliečiama, niekam negali būti varžoma laisvė kitaip, kaip tik įstatymu“. Šioje Konstitucijoje nurodomas tik bendras ribojimas, neišskiriama konkrečių atvejų. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 35 str. 1 d. numatyta „Piliečiams laiduojama teisė laisvai vienytis į bendrijas, politines partijas ar asociacijas jei šių tikslai ir veikla nėra priešingi Konstitucijai ir įstatymams“, kaip matome teisė vienytis į politines partijas ar asociacijas gali būti ribojama, jei tokia veikla yra priešinga Konstitucijai ir įstatymams, be to šis ribojimas deklaruojamas kartu su pagrindine taisykle. Tuo tarpu Latvijos Respublikos Konstitucijoje ši teisė yra įtvirtinta 102 str. „Visi žmonės gali laisvai steigti arba jungtis į politines partijas, asociacijas ir kitokias visuomenines organizacijas“. Šiame straipsnyje joks ribojimas nenurodytas, tačiau ši teisė yra ribojama Latvijos Respublikos Konstitucijos 116 str. kuriame nurodoma „Asmens teisės, nurodytos 96, 97, 98, 100, 102, 103, 106, ir 108 Konstitucijos straipsniuose, gali būti įstatymais ribojamos, siekiant apginti kitų žmonių teisėtus interesus, valstybės demokratinį valdymą, tautos saugumą, gerovę ir moralę, dėl šio straipsnyje išvardintų priežasčių gali būti apribota ir tikėjimo laisvė“.

Latvijos Respublikos Konstitucijoje taip pat yra įtvirtinti net keli straipsniai, kur gali būti nustatoma galimybė riboti teises ir laisves įstatymu, tačiau nepateikiant tokio ribojimo pagrindų. Latvijos Respublikos Konstitucijos 94 str. „Žmogaus laisvė neliečiama, niekam negali būti varžoma laisvė kitaip, kaip tik įstatymu“, taip pat 105 str. „Žmogus turi nuosavybės teises, naudojantis nuosavybe negalima pažeisti visuomenės interesų, nuosavybės teisės gali būti apribojamos tik įstatyme numatytais atvejais“.

Konstitucinių teisių ribojimas gali būti formuluojamas išdėstant galimus ribojimus kartu su deklaruojama teise ar formuluojamas atskirai. Baltijos šalių konstitucijose asmens teisių ribojimai

dažniausiai dėstomi kartu, tame pačiame straipsnyje su deklaruojama teise, tačiau yra ir deklaruojamų atskirai. Kaip ribojimų, išdėstytų kartu su teise, pavyzdį galėtume nurodyti: Lietuvos Respublikos Konstitucijos 25 str. „Žmogus turi teisę turėti savo įsitikinimus ir juos laisvai reikšti, žmogui neturi būti kliudoma ieškoti, gauti ir skleisti informaciją bei idėjas, laisvė reikšti įsitikinimus, gauti ir skleisti informaciją negali būti ribojama kitaip, kaip tik įstatymu, jei tai būtina apsaugoti žmogaus sveikatai, garbei ir orumui, privačiam gyvenimui, dorovei ar ginti konstitucinei santvarkai, laisvė reikšti įsitikinimus ir skleisti informaciją nesuderinama su nusikalstamais veiksmais – tautinės, rasinės, religinės ar socialinės neapykantos, prievartos bei diskriminacijos kurstymu, šmeižtu ir dezinformacija, pilietis turi teisę įstatymo nustatyta tvarka gauti valstybės įstaigų turimą informaciją apie jį“, asmens konstitucinių teisių ribojimų dėstomų kartu su deklaruojama teise rasime ir 22 str. deklaruojančiame žmogaus privataus gyvenimo neliečiamybę, 24 str. įtvirtinančiame asmens būsto neliečiamybę, 26 str. įtvirtinančiame minties tikėjimo ir sąžinės laisvę, 32 str. deklaruojančiame kilnojimosi laisvę, 35 str. įtvirtinančiame teisė vienytis į politines partijas ir organizacijas bei 36 str. teisė rinktis į taikius susirinkimus. Panašių nuostatų, kai konstitucinių teisių ribojimas gali būti formuluojamas galimus apribojimus išdėstant kartu su deklaruojama teise įtvirtintas ir Estijos Respublikos Konstitucijoje 26 str. privataus gyvenimo neliečiamumas, 34 str. kilnojimosi laisvė, 40 str. sąžinės, religijos ir minties laisvė, 45 str. išraiškos teisė, 47 str. susirinkimų ir mitingų teisė. Latvijos Respublikos Konstitucijoje tokie ribojimai įtvirtinti 94 str., deklaruojančiame žmogaus laisvės neliečiamybę ir 105 str. reglamentuojančiame asmens teisę į nuosavybę.

Baltijos šalių konstitucijose kai kurios teisės gali būti ribojamos ir dėl asmens specialaus teisinio statuso, pvz.: apribojimas policijos pareigūnams būti Seimo nariais, t.y. pasyviosios rinkimų teisės ribojimas. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 141 str. nurodoma „Asmenys, atliekantys tikrąją karo arba alternatyviają tarnybą, taip pat neišėję į atsargą krašto apsaugos sistemos, policijos ir vidaus tarnybos karininkai, puskarininkiai ir liktiniai, kitų sukarintų ir saugumo tarnybų apmokami pareigūnai negali būti Seimo nariais ir savivaldybių tarybų nariais, jie negali užimti renkamų ar skiriamų pareigų civilinėje valstybinėje tarnyboje, dalyvauti politinių partijų ir politinių organizacijų veikloje“. Estijos Respublikos Konstitucijoje ši teisė reglamentuojama 125 str. „Asmenys, atliekantys privalomąją karo tarnybą, negali užimti jokių renkamų ar skiriamų pareigų ir dalyvauti politinėje veikloje“.

Nereikėtų konstitucinių teisių ribojimo painioti su kai kurių teisių turinio ribojančiomis nuostatomis, pvz.: su pasyviosios rinkimų teisės cenzais, tai yra su reikalavimais asmenims, kurie gali būti renkami Seimo nariais ar renkami Respublikos Prezidentu. Tokiems asmenims gali būti taikomi amžiaus, sėslumo ir kiti cenzai.

Žmogaus teisės gali būti ribojamos ir esant tam tikroms išimtinėms aplinkybėms – karo ar nepaprastosios padėties atveju. Ypatingoji padėtis įvedama, kai kyla neramumų, riaušių, stichinių nelaimių, karo padėtis. Dažniausiai tai daroma valstybės ar vyriausybės vadovo aktu, kuris yra priimamas įstatymo dėl nepaprastosios padėties pagrindu. Ypatingosios padėties įvedimo akte turi būti tiksliai nustatyta jos trukmė, teritorija, išvardintos ribojamos asmens teisės ir laisvės. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 145 str. nurodoma „Įvedus karo ar nepaprastąją padėtį, laikinai gali būti apribojamos teisės ir laisvės, nurodytos Konstitucijos 22, 24, 25, 32, 35 ir 36 straipsniuose“. Tokia nuostata dėstoma ir Estijos Respublikos Konstitucijoje 130 str. „Nepaprastosios ar karo padėties metu įstatymo nustatytam valstybės saugumui ir visuomenės rimčiai užtikrinti gali būti apribojamos asmenų teisės ir laisvės, nustatomos papildomos pareigos, negali būti apribotos asmens teisės ir laisvės, numatytos konstitucijos 8, 11-18 straipsniuose, 20 straipsnio 3 dalyje, 22, 23 straipsniuose, 24 straipsnio 2 ir 4 dalyse, 25, 27, 28 straipsniuose, 36 straipsnio 2 dalyje, 40, 41, 49 straipsniuose ir 51 straipsnio 1 dalyje“. Šių šalių konstitucijose įtvirtintų asmens teisių ribojimų turinys yra panašus: nurodoma, kad įvedus karo ar nepaprastąją padėtį laikinai gali būti arba negali būti apribojamos asmens teisės ir laisvės, bei išvardijami konkretūs straipsniai, tai yra konkrečios teisės ir laisvės, kurios, esant nepaprastosios padėties aplinkybėms, gali būti ribojamos. Latvijos Respublikos Konstitucijoje 62 str. įtvirtinančiame nepaprastąją padėtį jokie asmens konstitucinių teisių ribojimai nėra įtvirtinti.

Taigi pagrindiniais asmens konstitucinių teisių ribojimo kriterijais galėtume laikyti: tokių asmens teisių ir laisvių, kaip garbė ir orumas, privatus gyvenimas, sveikata apsaugos būtinybė ir demokratinės visuomenės vertybės – saugumas, viešoji tvarka, konstitucinė santvarka.

7. BALTIJOS ŠALIŲ KONSTITUCIJOSE ĮTVIRTINTŲ ASMENS TEISIŲ APSAUGOS GARANTIJOS

Pastaruoju metu asmens teisių apsaugai skiriama nemažai dėmesio, kadangi asmens teisių apsauga tapo viena svarbiausių daugumos valstybių politinio, teisinio ir socialinio gyvenimo sudėtinųjų dalių. „Žmogaus teisių apsauga ir jų įgyvendinimas – tai pati fundamentaliausia ir nuolat trunkanti būties problema, apimanti visas kitas“.²⁵ Žmogaus pagrindinių teisių ir laisvių veiksmingas užtikrinimas yra vienas esminių, kuriuos galima vadovautis sprendžiant apie valstybės demokratiškumą, joje egzistuojantį teisingumo lygį.

Svarbiausias demokratinės valstybės uždavinys – tai žmogaus teisių ir laisvių pripažinimas, garantavimas ir apsauga. Demokratinėse valstybėse teisinės žmogaus teisių garantijos visų pirma remiasi Konstitucijos, kurioje įtvirtintos pagrindinės asmens teisės ir laisvės, autoritetu, ir tiesioginiu taikymu, tačiau nepakanka vien tik įtvirtinti ir konstitucijoje pagrindines asmens teises ir laisves, privaloma ir įstatymo normose nustatyti pakankamas konstitucinių teisių ir laisvių apsaugos garantijas. Tad žmogaus teisės ir laisvės siejasi ir su valstybės, ir su jos institucijų bei pareigūnų atsakomybe, su žmogaus teisių įgyvendinimo garantijų sistema, pažeistų teisių gynība.

„Žmogaus teisių ir laisvių garantijos – tai tam tikra sistema teisės normų, principų ir priemonių, kurių pagalba yra užtikrinamos žmogaus teisės ir laisvės.“²⁶

Žmogaus teisių garantijas galėtume skirti į teisines ir neteisines. Teisinės – tai teisės normų ir institucijų sistema. Neteisinėms bendro pobūdžio garantijoms galėtume priskirti valstybės valdžios įgyvendinimo pagrindus, valstybės formą, jos politinį režimą, valdžių padalijimo principą ir kt. Prie bendro pobūdžio tokių garantijų galėtume priskirti ir visuomenės kultūros lygį.

Teisines žmogaus teisių garantijas galima skirti į materialines, procesines ir institucines. Materialinėms garantijoms priskirtina Konstitucija, įstatymai ir kiti teisės aktai, kuriuose įtvirtintos žmogaus teisės ir jų apsauga. Procesinėms garantijoms visų pirma reikėtų priskirti Konstitucijoje įtvirtintą asmens, kurio teisės ir laisvės yra pažeidžiamos, teisę kreiptis į teismą. Prie procedūrinių garantijų priskirtina ir Peticijų įstatyme numatyta teisė kreiptis į tokias valstybės institucijas, kaip Seimas, Vyriausybė, kad būtų sprendžiami svarbūs su žmogaus teisėmis susiję klausimai ir kt. Institucinės garantijos – tai institucijos, kurioms yra priskirta žmogaus teisių gynība. Tarp teisinių

²⁵ Vaišvila A. Žmogaus teisių realybė – Teisinės valstybės esaties matas // Asmens konstitucinės teisės Lietuvoje: konferencijos medžiaga. – Vilnius. – Lietuvos žmogaus teisių centras. 1996, p. 13.

²⁶ Birmontienė T. Žmogaus teisės ir jų įtvirtinimas Lietuvos Respublikos konstitucinėje teisėje // Lietuvos konstitucinė teisė. – Vilnius. – 2002, p. 347.

institucijų garantijų svarbiausia vieta tenka teismams, ne mažiau svarbios ir įvairios ombudsmeno institucijos.

Žmogaus teisių garantijas pagal jų galiojimo pobūdį galima būtų skirti į nacionalines ir tarptautines. Iš tarptautinių žmogaus teisių garantijų reikėtų ypač išskirti Europos žmogaus teisių teismą.

Svarbiausia žmogaus teisių materialinė garantija – tai tokių teisių katalogo įtvirtinimas Konstitucijoje ir jų bendrųjų garantijų formulavimas. Baltijos šalių konstitucijose suformuluotas platus žmogaus teisių ir laisvių katalogas, apimantis pilietines ir politines bei socialines, ekonomines ir kultūrinės teises. Svarbus yra Lietuvos Respublikos Konstitucijos 6 str. suformuluotas principas „Konstitucija yra vientisas ir tiesiogiai taikomas aktas, kiekvienas gali savo teises ginti remdamasis Konstitucija“.

Prie svarbių konstitucinių principų, turinčių įtaką žmogaus teisių garantijoms, galėtume priskirti tokius Baltijos šalių konstitucijose deklaruojamus straipsnius: Baltijos šalių konstitucijose įtvirtinama nuostata, kad negalioja joks įstatymas ar kitas teisės aktas, priešingas Konstitucijai, Lietuvos Respublikos Konstitucijos 7 str. „Negalioja joks įstatymas ar kitas aktas, priešingas Konstitucijai, ir galioja tik paskelbti įstatymai“, Estijos Respublikos konstitucijos 3 str. „Valstybės valdžia įgyvendinama tik vadovaujantis konstitucija ir su ja suderintais įstatymais, visuotinai pripažįstami principais ir tarptautinės teisės normos yra sudėtinė Estijos teisinės sistemos dalis, įstatymai skelbiami nustatyta tvarka, privaloma vykdyti tik paskelbtus įstatymus“; kitas svarbus principas, laikomas viena iš pagrindinių žmogaus teisių apsaugos garantijų, tai asmens teisė kreiptis į teismą kai pažeidžiamos jo konstitucinės teisės ir laisvės, Lietuvos Respublikos Konstitucijos 30 str. „Asmuo, kurio konstitucinės teisės ar laisvės pažeidžiamos, turi teisę kreiptis į teismą; asmeniui padarytos materialinės ir moralinės žalos atlyginimą nustato įstatymas“, Estijos Respublikos Konstitucijoje šis principas įtvirtintas 15 str. „Kiekvienas asmuo, kurio teisės ar laisvės yra pažeistos, turi teisę kreiptis į teismą, kiekvienas asmuo gali savo bylos teismo nagrinėjimo metu reikalauti, kad bet kuris įstatymas, kitas teisės aktas ar veiksmas, susijęs su jo byla, būtų pripažintas prieštaraujančiu Konstitucijai, teismas prižiūri, kaip laikomasi Konstitucijos, ir pripažįsta prieštaraujančiu konstitucijai bet kurį įstatymą, kitą teisės aktą ar veiksma, kuris pažeidžia konstitucijoje nustatytas teises ir pareigas ar kitaip prieštarauja Konstitucijai“, 25 str. „Kiekvienas turi teisę į moralinės ir materialinės žalos, padarytos neteisėta kito asmens veikla, atlyginimą“. Latvijos Respublikos Konstitucijoje šis principas įtvirtintas 92 str. „Asmuo gindamas savo teises, turi teisę kreiptis į teismą“, šio str. 3 d. nurodoma „Asmeniui padaryta materialinė ir moralinė žala privalo būti teisingai atlyginta“. Prie svarbių asmens teisių konstitucinių garantijų galėtume priskirti ir Lietuvos Respublikos Konstitucijos 31 str. 6 d. formuluojamą nuostatą „Asmeniui, kuris įtariamas padaręs nusikaltimą, ir kaltinamajam nuo jų sulaikymo arba pirmosios apklausos

momento garantuojama teisė į gynybą, taip pat ir teisė turėti advokatą“, Estijos Respublikos Konstitucijoje šis principas deklaruojamas 13 str. „Kiekvienas turi teisę kad jį gintų valstybė ir įstatymas, įstatymas saugo kiekvieną nuo valstybės valdžios savivalės“, Latvijos Respublikos konstitucijos 92 str. 4 d. „Asmuo turi teisę turėti advokatą“.

Svarbi institucinė garantija yra asmens teisė paduoti skundą dėl valstybės institucijų piktnaudžiavimo, Lietuvos Respublikos Konstitucijoje šis principas įtvirtintas 73 str. „Piliečių skundus dėl valstybės ir savivaldybių pareigūnų (išskyrus teisėjus) piktnaudžiavimo ar biurokratizmo tiria Seimo kontrolieriai, jie turi teisę siūlyti teismui kaltus pareigūnus atleisti iš užimamų pareigų, Seimo kontrolierių įgaliojimus nustato įstatymas, prireikus Seimas steigia ir kitas kontrolės institucijas, jų sistemą ir įgaliojimus nustato įstatymas“.

Svarbu ir tai, kad Baltijos šalių konstitucijose nėra normos, suteikiančios galimybes apriboti nuolat arba visas konstitucines žmogaus teises, kaip nurodoma Lietuvos Respublikos Konstitucijos 145 str. tai gali būti daroma tik laikinai ir įvedus karo ar nepaprastąją padėtį, ir tik kai kurių teisių atžvilgiu ir Estijos Respublikos Konstitucijos 130 str. nurodomas asmens konstitucinių teisių sąrašas kurios niekada negali būti ribojamos.

Prie konstitucinių žmogaus teisių garantijas formuluojančių principų galėtume priskirti ir Lietuvos Respublikos Konstitucijos 5 str. 3 d. nuostatą „Valdžios įstaigos tarnauja žmonėms“. Estijos Respublikos Konstitucijoje ši nuostata įtvirtinama 14 str. „Įstatymų leidžiamosios, vykdomosios ir teisminės valdžios ir savivaldos institucijų pareiga yra garantuoti asmenų teises ir laisves“.

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 124 str. nurodoma, kad savivaldybių tarybų, jų vykdomųjų organų bei jų pareigūnų aktai ar veiksmai, pažeidžiantys piliečių ir organizacijų teises, gali būti skundžiami teisme.

Taigi Konstitucijoje suformuluotos plačios galimybės žmogaus teisių garantijų sistemai funkcionuoti. Vienos iš svarbiausių yra teisminės gynybos institucijos, kadangi tai svarbiausia ir veiksmingiausia gynybos priemonė ginant pažeistas žmogaus konstitucines teises ir laisves. Pirmiausia galėtume išskirti Konstitucinį Teismą.

Baltijos šalių konstituciniai teismai, nagrinėdami atitinkamų teisės aktų, reglamentuojančių žmogaus teises, atitiktį Konstitucijai, užtikrina pagrindinio įstatymo viršenybę teisės sistemoje „konstitucinis teismas – instituciją, užtikrinanti konstitucijos viršenybę teisės sistemoje, veiksmingai ją sauganti“²⁷. Taip pat užtikrinant konstitucinį teisėtumą dažnai konstituciniams teismams tenka spręsti žmogaus teisių ir laisvių, įtvirtintų konstitucijose, apsaugos klausimus.

²⁷ Jarašiūnas E. Apie konstitucinės justicijos funkcijas // Konstitucija, žmogus, teisinė valstybė. –Vilnius.- Lietuvos žmogaus teisių centras. 1998, p. 139.

Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas gali būti traktuojamas kaip žmogaus teisių apsaugos institucija, tačiau asmenys neturi teisės tiesiogiai kreiptis į konstitucinį teismą dėl pažeistų konstitucinių teisių ir laisvių gynybos, tai yra nėra nustatyta konstitucinio skundo procedūra. Tačiau nemažai klausimų Lietuvos Respublikos Konstitucinį Teismą pasiekia asmenims įgyvendinant Konstitucijos 6 str. nuostatas „Konstitucija yra vientisas ir tiesiogiai taikomas aktas, kiekvienas savo teises gali ginti remdamasis Konstitucija“. Teismas, vadovaudamasis Lietuvos Respublikos Konstitucijos 110 str. „Teisėjas negali taikyti įstatymo, kuris prieštarauja Konstitucijai, tais atvejais, kai yra pagrindo manyti, kad įstatymas ar kitas teisinis aktas, kuris turėtų būti taikomas konkrečioje byloje, prieštarauja konstitucijai, teisėjas sustabdo šios bylos nagrinėjimą ir kreipiasi į Konstitucinį Teismą prašydamas spręsti, ar šis įstatymas ar kitas teisinis aktas atitinka Konstituciją“. Ir nors asmuo neturi teisės tiesiogiai reikalauti, kad teismas tam tikru klausimu kreiptųsi į Konstitucinį Teismą, tačiau neretai advokatai, gindami asmens interesus, sugeba pagrįsti tokio žingsnio reikalingumą, ir problemą sprendžia Konstitucinis Teismas. Toks sprendimo būdas nėra ypač veiksmingas užtikrinant žmogaus teisių ir laisvių apsaugą, tai yra nesuteikiant teisės asmeniui pačiam tiesiogiai kreiptis į Konstitucinį Teismą, asmens teisių ir laisvių užtikrinimas būtų daug veiksmingesnis, jei asmuo, kurio teisės ir laisvės buvo pažeistos galėtų į Konstitucinį Teismą kreiptis tiesiogiai.

Iš visų Baltijos šalių tik Estijos konstitucinė kontrolė pagal Estijos Respublikos Konstituciją pavesta Aukščiausiajam Teismui. Estija neturi atskiros specialios struktūros ar institucijos – konstitucinio teismo. Tačiau visi Aukščiausiojo Teismo teisėjai turi teisę veikti kaip konstitucinio teismo teisėjai. Pagal Estijos teisinę sistemą asmenys taip pat negali tiesiogiai Aukščiausiajam Teismui teikti prašymo dėl konstitucinės priežiūros.

Latvijoje asmenys gali tiesiogiai kreiptis su skundu į Konstitucinį Teismą, prašyti pripažinti prieštaraujančiu konstitucijai vieną ar kitą teisės aktą, kuris riboja ar pažeidžia asmens konstitucines teises. Prašymas, kurį asmuo pateikia konstituciniam teismui vadinamas konstituciniu skundu. Ši teisė suteikiama fiziniams ir juridiniams asmenims, kurių konstitucines teises pažeidė valstybės institucijos ar pareigūnai. Parastai keliamas reikalavimas, prieš paduodant skundą konstituciniam teismui, visų kitų įmanomų teisinės gynybos priemonių išnaudojimas. „Latvijos konstitucinis skundas buvo numatytas kaip papildoma arba pagalbinė apsaugos priemonė,²⁸ nes iki 2001 m. liepos 1 d. asmenys neturėjo teisės pateikti konstitucinį skundą Latvijos Respublikos Konstituciniam Teismui.

²⁸ Endzinš A. Konstitucinio skundo institutas Latvijoje // Konstitucijos aiškinimas ir tiesioginis taikymas. – Vilnius. – Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas. Baltijos ir Kandinavijos šalių konferencijos medžiaga. 2002, p. 75.

Baltijos šalių konstituciniai teismai (Estijoje – Aukščiausiasis Teismas) ypač dažnai interpretuoja konstitucijos nuostatas kuriose įtvirtinta nuosavybės teisė, privataus gyvenimo neliečiamumas, teisė į gyvybę.

Taigi, Konstitucinis Teismas gali būti vertinamas kaip labai svarbi žmogaus teisių apsaugos institucija, nes jo kompetencijai priskirta viena svarbiausių funkcijų – teisės aktų atitikties Konstitucijai tikrinimas.

Žmogaus teisių ir laisvių apsaugą vykdo ir bendrosios kompetencijos teismai. Demokratinėje valstybėje teismas yra svarbiausia pažeistų žmogaus teisių ir laisvių gynimo institucija, teisė ginti savo teises nepriklausomame ir nešališkame teisme yra viena esminių asmens teisių garantijų. Baltijos šalių konstitucijose šis principas taip pat įtvirtintas, Lietuvos Respublikos Konstitucijos 30 str. 1 d. „Asmuo, kurio konstitucinės teisės ar laisvės yra pažeidžiamos, turi teisę kreiptis į teismą“, Estijos Respublikos Konstitucijoje šis principas įtvirtintas 15 str. 1 d. „Kiekvienas asmuo, kurio teisės ar laisvės yra pažeistos, turi teisę kreiptis į teismą“, Latvijos Respublikos Konstitucijoje šis principas įtvirtintas 92 str. 1 d. „Asmuo gindamas savo teises, turi teisę kreiptis į teismą“. Teisminės gynybos garantija reiškia žmogaus teisę kreiptis į teismą su skundu ir kartu teismo pareiga – išnagrinėti tokį skundą ir priimti dėl jo teisėtą, teisingą ir pagrįstą sprendimą.

Bendrosios jurisdikcijos teismai yra konstitucinio teismo proceso subjektai – Konstitucijoje ir įstatymuose nurodytais atvejais gali sustabdyti bylos nagrinėjimą ir kreiptis į Konstitucinį Teismą nustatyti, ar teisės aktas, kuris turi būti taikomas konkrečioje byloje, neprieštarauja Konstitucijai. Lietuvos Respublikos Konstitucijoje ši teisė įtvirtinta 110 str. 2 d. „Tais atvejais, kai yra pagrindo manyti, kad įstatymas ar kitas teisinis aktas, kuris turėtų būti taikomas konkrečioje byloje, prieštarauja konstitucijai, teisėjas sustabdo šios bylos nagrinėjimą ir kreipiasi į Konstitucinį Teismą prašydamas spręsti, ar šis įstatymas ar kitas teisinis aktas atitinka Konstituciją“.

Baltijos šalyse konstitucinį teisingumą vykdo: Lietuvos Respublikoje – Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, Lietuvos Apeliacinis teismas, apygardų ir apylinkių teismai. Estijos Respublikoje – Aukščiausiasis Teismas, apygardų teismai, apskričių, miestų ir administraciniai teismai. Latvijos Respublikoje – Aukščiausiasis Teismas, apygardų ir apylinkių teismai.

Bendrosios jurisdikcijos teismai nagrinėdami baudžiamąsias ir civilines bylas, vykdo ne tik konstitucinį teisingumą, bet ir užtikrina piliečių konstitucinių teisių ir laisvių apsaugą.

Prie teisinių institucinių garantijų galima priskirti ir administracinius teismus. Baltijos šalyse šie teismai nagrinėja labai platų žmogaus teisių klausimų ratą. Jų kompetencijai yra priskirta nagrinėti fizinių asmenų (ir juridinių asmenų) skundus dėl centrinių valstybinio administravimo subjektų priimtų individualių administracinių aktų ir veiksnių teisėtumo, taip pat dėl vilkinimo atlikti jų kompetencijai priskirtus veiksmus.

Reikėtų paminėti ir Europos žmogaus teisių teismą, kaip viena svarbiausių papildomų garantijų užtikrinant asmens teises

Be teisminės asmens teisių gynybos egzistuoja ir kiti būdai ir skirtingos institucijos asmens teisių priežiūrai vykdyti. Demokratinėje valstybėje svarbu vienokiomis ar kitokiomis teisinėmis priemonėmis užtikrinti, kad valdžia tinkamai elgtųsi su savo piliečiais. Priežiūrėti vyriausybės ir jai pavaldžių institucijų veiklą yra viena iš parlamento užduočių. Tokia institucija yra žinoma kaip parlamento ombudsmenas.

Ombudsmenai vaidina didelį vaidmenį ginant žmogaus teises ir laisves. Ombudsmenų veiklos paskirtis – užkirsti kelią piktnaudžiavimui ir biurokratizmui valstybės tarnyboje. Būdai ir priemonės, kuriomis ombudsmeno institucijos veikia, yra skirtingi. Ombudsmeno institucijų įgaliojimai pasaulio valstybėse taip pat skiriasi. Tokias institucijas steigia parlamentas, vyriausybė arba kitos institucijos tiek valstybiniame, tiek privačiame sektoriuje. Ombudsmenai dažniausiai veikia pagal asmenų skundus ir prašymus, bet gali pradėti tyrimą ir savo iniciatyva. Daugelyje šalių piliečiai gali kreiptis tiesiogiai, kai kuriuose per parlamento narius.

Dažniausiai įkuriama ombudsmeno institucija (Estijoje), tačiau kai kuriose valstybėse yra keli ombudsmenai (Lietuva), atsakingi už skirtingas sritis. Ombudsmeno sprendimai neturi privalomosios teisinės galios, bet praktikoje jų sprendimus atsižvelgiama.

Iš Parlamento ombudsmeno institucijos kildinama ir Lietuvos Respublikoje veikianti Seimo kontrolierių institucija, Moterų ir vyrų lygių galimybių institucija, bei Vaiko teisių apsaugos kontrolierių institucija. Seimo kontrolierių bei kitos kontrolierių institucijos vaidina svarbų vaidmenį, garantuojant žmogaus teises „ginti piliečio teises – kasdienė Seimo kontrolierių pareiga“.²⁹ Lietuvos Respublikos Konstitucijos 73 str. numatyta „Piliečių skundus dėl valstybės ir savivaldybių pareigūnų (išskyrus teisėjus) piktnaudžiavimo ar biurokratizmo tiria Seimo kontrolieriai“, šio Konstitucijos straipsnio 3 d. nurodoma „Prireikus Seimas steigia ir kitas kontrolės institucijas, kurių sistemą ir įgaliojimus nustato įstatymas“. Toks konstitucinis reguliavimas lėmė, kad turime ne vieną, bet kelis Seimo kontrolierius, kad, be Seimo kontrolierių, turime ir kitas kontrolierių institucijas. Konstitucijos 73 str. Seimo kontrolierių kompetencija įvardyta konkrečiai – valstybės ir savivaldybių pareigūnų piktnaudžiavimo ar biurokratizmo tyrimas, ir nėra pakankamai plati, neapima kitų žmogaus teisių pažeidimų kitose srityse. Dėl šios priežasties buvo įsteigtos dar dvi kontrolės institucijos – moterų ir vyrų lygių galimybių kontrolieriaus ir vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus institucijos. Jų kompetencija šiose konkrečiose srityse yra daug platesnė ir apima ne tik santykius, kylančius dėl netinkamo viešojo administravimo funkcijų vykdymo. Šias institucijas vienija pagrindinis tikslas – žmogaus teisių apsauga.

²⁹ Šidagienė N. Seimo kontrolierių vaidmuo ginant žmonių teises // Konstitucija, žmogus, teisinė valstybė. –Vilnius.- Lietuvos žmogaus teisių centras. 1998, p. 157.

Estijos Respublikoje taip pat veikia ombudsmeno institucija, tai Teisingumo Kancleris. Estijos Respublikos Konstitucijoje įtvirtinama „Teisingumo kancleris savo veikloje yra nepriklausomas asmuo, prižiūrintis įstatymų leidžiamosios ir vykdomosios valdžios, vietos savivaldos institucijų leidžiamų teisės aktų atitiktį konstitucijai ir įstatymams, Teisingumo kancleris vykdo jam pateiktų įstatymų priėmimo ar pakeitimų pasiūlymų, taip pat pasiūlymų, susijusių su valstybinių įstaigų darbu, analizę ir prireikus pateikia pranešimą Parlamentui, konstitucijos 76, 85, 101, 138 ir 153 straipsniuose numatytais atvejais teisingumo kancleris kreipiasi į parlamentą su siūlymu parlamento ar Respublikos Vyriausybės narius, Respublikos Prezidentą, valstybės kontrolierių, Valstybės teismo pirmininką ar jo narius patraukti baudžiamojon atsakomybėn“. Kaip matome, Estijos Teisingumo kanclerio kompetencija labai plati,

Latvijos Respublikos Konstitucijoje ombudsmeno institucija tiesiogiai nėra įtvirtinta, šios funkcijos patikėtos Valstybiniam žmogaus teisių biurui..

Ombudsmeno institucija yra steigama ne tik atskirose valstybėse, bet ir Europos Sąjungoje. Visos Baltijos šalys yra Europos Sąjungos narės, todėl ši institucija irgi yra svarbi užtikrinant asmens teisių ir laisvių apsaugą.

Ombudsmeno institutas yra veiksminga konstitucinių žmogaus teisių ir laisvių gynimo priemonė. Tačiau šis institutas Baltijos šalių valstybėse dar nėra pakankamai efektyvus užtikrinant žmogaus teisių ir laisvių apsaugą, tačiau ateityje tikimasi, kad ombudsmeno institutas taps efektyvi žmogaus teisių ir laisvių gynimo priemonė.

IŠVADOS

1. Žmogaus teisėms ir laisvėms pripažįstamas didžiausias teisinės vertybės statusas visose Baltijos šalių konstitucijose (Lietuvos Respublikos Konstitucijoje priimtoje 1992 m. spalio 25 d., Estijos Respublikos Konstitucijoje priimtoje 1992 m. birželio 18 d. ir Latvijos Respublikos atstatytame senosios 1922 m. vasario 15 d. Konstitucijos galiojime).
2. Visos Baltijos šalių konstitucijos grindžiamos prigimtinė žmogaus teisių samprata. Valstybė šias teises privalo pripažinti ir gerbti. Žmogus jas turi nuo gimimo, o valstybė privalo užtikrinti jų apsaugą ir gynybą.
3. Visose Baltijos šalių konstitucijose įtvirtintos asmens teisės sudaro vientisą sistemą. Neužtikrinant vienos teisės, neįmanoma užtikrinti ir kitų, pažeidus vieną teisę, pažeidžiama ir kita žmogaus teisė.
4. Tiek Lietuvos Respublikos Konstitucija, tiek Latvijos Respublikos Konstitucija, tiek Estijos Respublikos Konstitucija įtvirtina modernų asmens teisių katalogą.
5. Galima išskirti ir tam tikrus Baltijos šalių konstitucijose įtvirtintų asmens teisių ypatumus: Estijos Respublikos Konstitucija detaliausia, asmens teisės joje įtvirtinamos labai išsamiai, Lietuvos Respublikos Konstitucijoje asmens teisės deklaruojamos taip pat detaliai ir tiksliai, tik Latvijos Respublikos Konstitucijoje asmens teisės įtvirtintos gana lakoniškai.
6. Baltijos šalių konstitucijose įtvirtinamos tokios pilietinės teisės: teisė į gyvybę, kankinimų ir nežmoniško bei orumą žeminančio elgesio ar baudimo draudimas, teisė į asmens laisvę ir asmens neliečiamybę, teisė į orumą, teisė į privataus gyvenimo neliečiamumą, komunikacijų laisvė, teisė į būsto neliečiamybę, teisė į nuosavybės neliečiamumą, kilnojimosi laisvė, išvykimo iš šalies ir netrukdomo grįžimo atgal laisvė, saviraiškos laisvė, teisė į informaciją, minties, tikėjimo ir sąžinės laisvė, lygiateisiškumas.
7. Politinių teisių katalogas taip pat platus, Baltijos šalių konstitucijose įtvirtintos tokios politinės teisės: teisė dalyvauti valdant savo šalį tiesiogiai ar per demokratiškai išrinktus atstovus, rinkimų teisė, teisė inicijuoti referendumą, piliečių įstatymų iniciatyvos teisė, peticijų teisė, teisė kritikuoti valstybės įstaigų ar pareigūnų darbą ir juos apskusti. Politinėms teisėms taip pat priskiriama ir teisė vienytis į politines partijas, organizacijas, asociacijas, taip pat piliečių teisė dirbti valstybės tarnyboje, bei mitingų ir demonstracijų laisvė.
8. Baltijos šalių konstitucijose deklaruojamos tokios socialinės, ekonominės ir kultūrinės teisės kaip teisė į darbą, verslą, tinkamas, saugias ir sveikas darbo sąlygas, teisė gauti teisingą

apmokėjimą už darbą, socialinę apsaugą nedarbo atveju, kiekvieno dirbančiojo teisė į poilsį, kasmetines mokamas atostogas, teisė burtis į profesines sąjungas, teisė gauti senatvės, invalidumo pensijas, socialinę paramą nedarbo, ligos, našlystės, maitintojo netekimo ir kitais įstatymo numatytais atvejais, šeimos apsaugos teisės (dirbančių motinų teisė į atostogas iki gimdymo ir po jo, palankias darbo sąlygas ir kitas lengvatas; nepilnamečius vaikus gina įstatymas ir kt.), teisė į sveikatos priežiūrą, darbuotojų teisė streikuoti, ginant savo ekonominius ir socialinius interesus.

9. Baltijos šalių konstitucijose yra įtvirtintos kai kurių asmens konstitucinių teisių ribojimo galimybės. Asmens konstitucinių teisių ribojimas yra būtinas demokratinėje visuomenėje siekiant apginti kitų žmonių teisėtus interesus, valstybės demokratinį valdymą, tautos saugumą, gerovę ir moralę...
10. Asmens teisių konstitucinė apsauga Baltijos šalyse atitinka demokratinei teisinei valstybei keliamus reikalavimus. Žmogaus teisių ir laisvių apsaugą užtikrinama teismine gynyba, kurią vykdo konstituciniai teismai, bendros instancijos teismai, administraciniai teismai, taip pat yra užtikrinama ir neteisminė apsauga, kurią vykdo parlamento ombudsmenai.
11. Baltijos šalių konstitucijose įtvirtintos asmens teisės atitinka modernų Vakarų šalių konstitucinį įtvirtinimą taip pat ir tarptautinius aktus.

Inga Stumbrienė

2007 12 27, ingastumbrienė@yahoo.com

ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

NORMINĖ LITERATŪRA

1. Estijos Respublikos Konstitucija. Priimta 1992 m. birželio 18 d. // Užsienio šalių konstitucijos. – Vilnius. - Lietuvos teisės universitetas. 2004.
2. Latvijos Respublikos Konstitucija. Priimta 1992 m. vasario 15 d. // Užsienio šalių konstitucijos. – Vilnius. - Lietuvos teisės universitetas. 2004.
3. Lietuvos Respublikos Konstitucija. Priimta 1992 m. spalio 25 d. Vilnius, 1992.
4. Valančius K. L. Lietuvos valstybės konstitucijos. – Vilnius. – UAB „Ekonomikos mokymo centras“. 2001.
5. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija.
6. Visuotinė žmogaus teisių deklaracija.
7. Žmogaus teisės ir laisvės // Lietuvos Respublikos įstatymų ir 1950 m. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos suderinamumo problemos. – Vilnius. – 1995.
8. Žmogaus teisės. Mažumų teisės. Tarptautinių dokumentų rinkinys. – Vilnius. – 1996.
9. Žmogaus teisės. Regioninių tarptautinių dokumentų rinkinys. – Vilnius. – 1993.
10. Žmogaus teisės. Tarptautinių dokumentų rinkinys. – Vilnius. – 1991.

TEISMŲ SPRENDIMAI

1. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1995 m. sausio 24 d. išvada „Dėl Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 4, 5, 9, 14 straipsnių ir jos Ketvirto protokolo 2 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. Valstybės žinios, 1995-01-27, Nr. 9-199.
2. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d. nutarimas // Valstybės Žinios, 2000, Nr. 39-1105.

3. Latvijos Respublikos Konstitucinio Teismo 2005 m. balandžio 5 d. sprendimas (Byla nr. 2004-21-01) // [http://www. satv.tiesa.gov.lt/upload/2004-21-01R.rtf](http://www.satv.tiesa.gov.lt/upload/2004-21-01R.rtf). (socialinės teisės, pensijos).
4. Latvijos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. rugpjūčio 30 d. nutarimas (Byla nr. 2000-03-01) // [http://www. satv.tiesa.gov.lt/upload/2000-03-01R.rtf](http://www.satv.tiesa.gov.lt/upload/2000-03-01R.rtf). (žmogaus teisių ribojimas).

SPECIALIOJI LITERATŪRA

1. Bacevičius V., Butvilavičius D. ir kt. Konstitucinio reguliavimo įvairovė: kolektyvinė monografija. – Vilnius. – Mykolo Romerio universitetas. 2006
2. Birmontienė T. Žmogaus teisės ir jų įtvirtinimas Lietuvos Respublikos konstitucinėje teisėje // Lietuvos konstitucinė teisė. – Vilnius. – 2002.
3. Birmontienė T. Privataus gyvenimo neliečiamumas // Asmens konstitucinės teisės Lietuvoje: konferencijos medžiaga. – Vilnius. – Lietuvos žmogaus teisių centras. 1996.
4. Birmontienė T. Žmogaus teisių raida ir perspektyvos Lietuvoje // Teisinės valstybės link: Jurisprudencija. – Vilnius. – Lietuvos teisės akademija. 2000.
5. Butvilavičius D. Estijos Respublikos 1992 m. Konstitucija // // Konstitucinio reguliavimo įvairovė. – Vilnius. – Mykolo Romerio universitetas. 2006, p. 277.
6. Čilinskas K. Privataus gyvenimo neliečiamumas Lietuvos teisėje // Žmogaus teisių apsaugos problemos tarptautinėje ir Lietuvos Respublikos teisėje. – Vilnius. – Teisės projektų ir tyrimų centras. 2005.
7. Čionys P. Teisės pagrindai // Konstitucinė teisė. – Vilnius. – 2002.
8. Dicey A. V. Konstitucinės teisės studijų įvadas. – Vilnius. – Eugrimas. 1998.
9. Endzinš A. Konstitucinio skundo institutas Latvijoje // Konstitucijos aiškinimas ir tiesioginis taikymas. – Vilnius. – Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas. Baltijos ir Skandinavijos šalių konferencijos medžiaga. 2002.
10. Jarašiūnas E. Apie konstitucinės justicijos funkcijas // Konstitucija, žmogus, teisinė valstybė. – Vilnius. – Lietuvos žmogaus teisių centras. 1998.
11. Jarašiūnas E. Teisė į informaciją. Pilietybės ir valstybės įstaigos // Asmens konstitucinės teisės Lietuvoje: konferencijos medžiaga. – Vilnius. – Lietuvos žmogaus teisių centras. 1996.
12. Jarašiūnas E. Valstybės valdžios institucijų santykiai ir Konstitucinis Teismas. – Vilnius. – Teisinės informacijos centras. 2003.
13. Jarašiūnas E. Nuo pirmosios iki naujausių konstitucijų: keletas minčių apie konstitucinio reguliavimo raidą // Šiuolaikinė konstitucija: studijos apie užsienio šalių konstitucinį reguliavimą. – Vilnius. – Mykolo Romerio universitetas. 2005.
14. Jovaišas K. Konstitucijos 42 straipsnio komentaras // Lietuvos Respublikos Konstitucijos komentaras: 1 dalis – Vilnius. – Teisės institutas. 2000.

15. Jovaišas K. Konstitucijos 24 straipsnio komentaras // Lietuvos Respublikos Konstitucijos komentaras: 1 dalis – Vilnius. – Teisės institutas. 2000.
16. Journal of constitutional Law in eastern and Central Europe. – The Netherlands.- Book World Publications. 2006.
17. Konstitucinis Teismas ir konstitucingumo garantijos Lietuvoje. – Vilnius. – Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas: konferencijų medžiaga. 1995.
18. Konstitucingumas ir pilietinė visuomenė. – Vilnius, - Lietuvos teisės universitetas. 2003
19. Konstitucinė justicija: dabartis ir ateitis. – Vilnius. – Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas. 1998.
20. Mačernybė-Panomariovienė I. Teisė į darbą // Žmogaus teisės Lietuvoje. – Vilnius. - Lietuvos Respublikos Seimas. 2005.
21. Mikainis Z. Konstitucijos įtaka konstitucionalizmo raidai Latvijoje // Jurisprudencija: Konstitucija XXI amžiuje. T. 30(22). ISSN 1392-6195. –Vilnius.- LTU Leidybos centras. 2002. T. 30(22).
22. Normantas A. Konstitucijos 35 straipsnio komentaras // Lietuvos Respublikos Konstitucijos komentaras: 1 dalis – Vilnius. – Teisės institutas. 2000.
23. Pavilionis V. Konstitucijos 21 straipsnio komentaras // Lietuvos Respublikos Konstitucijos komentaras: 1 dalis – Vilnius. – Teisės institutas. 2000.
24. Pavilionis V. Konstitucijos 21 straipsnio komentaras // Lietuvos Respublikos Konstitucijos komentaras: 1 dalis – Vilnius. – Teisės institutas. 2000.
25. Pleps J., Pastars E., Plakane I. Kontitucionalas tiesibas. –Riga.- Latvijas Vestnesis. 2004
26. Sarapuu M. Teismų sprendimų aiškinimas: neegzistuojančios Aukščiausiojo Teismo bylos // Baltijos ir Skandinavijos šalių konferencijos „Konstitucijos aiškinimas ir tiesioginis taikymas“ medžiaga. –Vilnius,- 2002.
27. Staugaitienė T. Nuosavybė Lietuvos Respublikos Konstitucijoje // Konstitucija, žmogus, teisinė valstybė. – Vilnius. – Lietuvos žmogaus teisių centras. 1998.
28. Šidagienė N. Seimo kontrolierių vaidmuo ginant žmonių teises // Konstitucija, žmogus, teisinė valstybė. –Vilnius.- Lietuvos žmogaus teisių centras. 1998.
29. Šiuolaikinė Konstitucija: studijos apie užsienio šalių konstitucinį reguliavimą. – Vilnius, - Mykolo Romerio universitetas. 2005.
30. Toube C. Constitutionalism in Estonia, Latvia and Lithuania: A study in comparative constitutional law. –Uppsala: Justus Forlag, 2001.
31. Vaišvila A. Žmogaus teisių realybė – Teisinės valstybės esaties matas // Asmens konstitucinės teisės Lietuvoje: konferencijos medžiaga. – Vilnius. – Lietuvos žmogaus teisių centras.1996, p.13.

32. Vaišvila A. Žmogaus teisės ir jų ginties ribos // Žmogaus teisės ir jų gintis. – Vilnius. – Lietuvos teisės akademija. 2000.
33. Walter R. Iwaskiw, ed. Latvia: A Country Study. Washington: GPO for the Library of Congress, 1995.
34. Žilys J. Latvijos Respublikos Konstitucija (Satversme) // Konstitucinio reguliavimo įvairovė. – Vilnius. – Mykolo Romerio Universitetas. 2006.

INTERNETO SVETAINĖS

1. Europos Žmogaus Teisių Teismas - <http://www.echr.coe.int/>
2. Estijos Respublikos Aukščiausiasis Teismas – www.nc.ee/
3. Informacijos paieškos svetainė - <http://www.google.lt/>
4. Latvijos Respublikos Konstitucinis Teismas – www.satv.tiesa.gov.lv/
5. Lietuvos Respublikos Aukščiausiasis Teismas - <http://www.lat.litlex.lt/>
6. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas - <http://www.lrkt.lt/>
7. Lietuvos Respublikos Prezidentas - <http://www.lrp.lt/>
8. Lietuvos Respublikos Seimas – <http://www.lrs.lt/>
9. Lietuvos Respublikos Vyriausybė - <http://www.lrvk.lt/>
10. Pasaulio šalių konstitucijos - <http://confinder.richmond.edu/>
11. Pasaulio šalių konstitucinė teisė - <http://www.uni-wuerzburg.de/law/index.html>.
12. Teisinės informacijos centras - <http://www.litlex.lt/>
13. Žmogaus teisių svetainė - <http://www.manoteises.lt/>.

Raktiniai žodžiai: Konstitucija, konstitucinės žmogaus teisės, konstitucinės žmogaus pareigos, žmogaus teisių ribojimas, žmogaus teisių apsaugos garantijos..

ASMENS TEISIŲ ĮTVIRTINIMAS BALTIJOS ŠALIŲ (LIETUVA, LATVIJA, ESTIJA) KONSTITUCIJOSE SANTRAUKA

XX amžiaus pabaigoje Baltijos šalys, Lietuva, Latvija ir Estija atkūrė savo nepriklausomybę ir pradėjo naują vystymosi etapą, kuris paskatino esmines konstitucines reformas. Tačiau Baltijos šalys pasirinko skirtingus kelius, 1992 m. Lietuva ir Estija priėmė naujas šiuolaikiškas Konstitucijas, tuo tarpu Latvija pasirinko senas ir išbandytas vertybes, tai yra atkūrė senąją 1922 m. vasario 15 d. Konstitucijos galiojimą, tačiau ją taip pat reikėtų vertinti kaip naują, nes Konstitucija buvo papildyta iki šiol nebuvusiu asmens teisių ir laisvių institutu

Konstitucinės reformos Baltijos šalyse neišvengiamai įgavo bendrų bruožų, dėl susidariusios panašios socialinės, ekonominės ir teisinės padėties. Tačiau šie pokyčiai kiekvienoje šalyje turėjo ir savų ypatumų, kuriuos lėmė skirtinga istorinė patirtis, skirtingas valstybių teisinis išsivystymas.

Asmens teisių institutas Baltijos šalių konstitucijose užima svarbią vietą, nes tai svarbiausias žmogaus teisių srities teisės šaltinis. Konstitucija neįsivaizduojama be žmogaus teisių, joms pripažįstamas aukščiausios vertybės statusas.

Šiame magistro baigiamajame darbe analizuojamos Baltijos šalių konstitucijose įtvirtintos asmens teisės ir laisvės, detalizuojamos pagal jų teisinį turinį, išskiriant pilietines, politines, socialines, ekonomines ir kultūrines teises. Taip pat atkreipiamas dėmesys ir į asmens pareigas įtvirtintas Baltijos šalių konstitucijose. Detaliai ir išsamiai analizuojamos asmens teisių ir laisvių ribojimo problemos bei įvertinamos asmens teisių ir laisvių apsaugos garantijos įtvirtintos Baltijos šalių konstitucijose.

Key words: Constitution, constitutional human rights, constitutional human duties, restriction of human rights, human rights protection guarantees

HUMAN RIGHTS IN THE CONSTITUTIONS OF THE BALTIC STATES (LITHUANIA, LATVIA, ESTONIA) SUMMARY

At the end of XX century, the Baltic States, Lithuania, Latvia and Estonia restore their independence and started a new development process, which lead to essential constitutional reforms. But the Baltic States choose different ways to lead. Lithuania and Estonia adopted new and modern constitutions, while Latvia choose old and well-tried values, and restore the old 1922 years February 15 day constitution. But constitution of Latvia should be valued as new one, as it was amended with the new institute of the human rights and freedoms.

Constitutional reforms in the Baltic States inevitably gained mutual features as they found themselves in similar social, economic and legal situation. Although these changes were specific in each country, as they were influenced by different historic experience, different level of legal development in the states.

The institute of constitutional human rights in the Baltic States is very important, because it is the fundamental resource of legal human rights. We can not imagine constitution without the institute of human rights, it is the essential value.

This master thesis analysis human rights and freedoms confirmed in the constitutions of the Baltic States, as well as discloses in detail personal, political, social, economic and cultural rights according to the content of rights, attention is paid to human duties, confirmed in the constitutions of the Baltic States. Also is evaluated the problem of restriction of human rights and freedoms, and finally, protection guarantees.